

På slakk line, eller da covid-19 kom til India

Lise Bjerkan

Master i medieutvikling

Studieretning sakprosa

Institutt for journalistikk og mediefag

Fakultet for samfunnsvitenskap

OsloMet

Våren 2023

Sammendrag

Har norsk essayistikk blitt for snever, for apolitisk og for innadvendt? Bør essayet handle om den virkelige verden utenfor seg selv? I denne oppgaven utforsker jeg essayistikk i formidling av samfunnsaktuelle hendelser. *På slakk line, eller da covid-19 kom til India* inneholder seks essays. Alle handler om den virkelige verden. Om pandemi, politikk, og polarisering. Essayene er i hovedsak basert på skriftlige kilder, men inneholder også utdrag av samtaler med venner i India, som opplevde og overlevde pandemiens herjinger. Tre av essayene har preg av reportasjer, som inneholder rekonstruerte scener. Jeg drøfter sjangergrenser og ser nærmere på det litterære grenselandet mellom sakprosa og skjønnlitteratur. Min utforskning konkluderer med at essayet har kvaliteter som gjør at det egner seg godt i formidling av samfunnsaktuelle hendelser.

Abstract

Has Norwegian essayistic writing become too narrow, too apolitical, and too introverted? Should the essay be concerned with the real world outside itself? In this thesis, I explore essayistic writing in the communication of current events in society. *På slakk line, eller da covid-19 kom til India* contains six essays. All are about the real world. About the pandemic, politics, and polarisation. The essays are mainly based on written sources but also contain excerpts from conversations with friends in India, who experienced and survived the ravages of the pandemic. Three of the essays have the feel of reportage, containing reconstructed scenes. I discuss genre boundaries and take a closer look at the literary boundary between non-fiction and fiction. My exploration concludes that the essay has qualities that make it well-suited for communicating current events in society.

Forord

Arbeidet med denne oppgaven har vært en reise – på godt og vondt. En reise som aldri lot seg gjennomføre i form av noen geografisk forflytning, men som allikevel har satt varige spor. Høsten 2019 ble spiren til kreativ skriveglede sådd. Studiemmet «Sakprosa innføring» åpnet døren til en verden av langt mer fargerike tekster enn dem jeg kjente til, som akademiker, forsker og byråkrat.

En stor takk til alle som har bidratt på veien: Fritt Ord og OsloMet for *Fritt Ords studentstipend*. Norsk Faglitterær Forfatter- og Oversetterforening (NFFO) og Fritt Ord for stipender til manusutvikling, forutsatt bokutgivelse/forlagsavtale. Barne- og familiedepartementet, for studiepermisjoner som gjorde det mulig gjennomføre mastergraden på deltid. Gode venner og medstudenter, for omsorg, kloke tanker og nyttige innspill. Mine kjæreste, Erik og Theo, for raushet, tålmodighet og kjærlighet.

Aller viktigst i denne sammenhengen: En stor takk til min veileder, professor Birgitte Kjos Fonn, og bi-veileder, professor emerita Elisabeth Eide. Takk, både for veiledning i arbeidet med denne oppgaven og for inspirerende forelesninger og bevisstgjøring av hva sakprosa er og kan være.

Lise Bjerkan

Oslo, 25. mai 2023

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	1
Abstract.....	1
Forord.....	2
Del 1: Introduksjon.....	5
En knagg å henge lengselen på.....	6
Del 2: Produksjonsoppgave: <i>På slakk line, eller da covid-19 kom til India</i>	8
Da alt stengte ned.....	8
Svaret er brutalt.....	9
Trenghet.....	11
Der inne i mørket.....	14
God på bunnen?.....	20
Strandet.....	22
Samhold og brorskap?.....	25
Balansekunst.....	31
Pandemi og polarisering.....	34
Den andre bølgen.....	37
Blessings in the flow.....	40
INSACOG.....	43
Den tredje brikken?.....	45
Demon Crazy?.....	47
Det var en gang.....	54
En av språkets visne blomster?.....	65
Litteraturliste.....	72
Del 3: Metodiske rammer.....	85

En praktisk-teoretisk oppgave	85
Lesing, leting og leking.....	86
Mot, motivasjon og refleksjon.....	90
Del 4: Teoretisk refleksjon	92
Temperament, spenst og mot	92
Sjanger, modus, eller ånd?	93
Til saken.....	99
Nærmere skjønnlitteraturen og andre farer	103
Litterær journalistikk.....	106
Skrivekunst og tetthet.....	109
Det finnes en grense	112
Litteraturliste.....	117

Del 1: Introduksjon

I denne praktisk-teoretiske oppgaven har jeg utforsket essayistikk i formidling av samfunnsaktuelle hendelser. Utforskningen har resultert i teksten *På slakk line, eller da covid-19 kom til India*, som består av seks essays. Hvert av disse handler om ulike sider ved Indias møte med covid-19. De er delvis selvstendige, ved at de tar for seg ulike tema, men også sammenhengende, ved at de utfyller hverandre og knytter seg til den samme overordnede historien. Selv tenker jeg på dem som kapitler i det som kan bli en bok. *På slakk line, eller da covid-19 kom til India* utgjør oppgavens del 2. I del 3 beskriver jeg de metodiske rammene for arbeidet med de seks essayene, som framgangsmåte, valg av kilder og andre viktige premisser for produksjonen av teksten. Oppgavens siste del, del 4, inneholder teoretisk refleksjon og avsluttende drøftinger i lys av oppgavens problemstilling. Her skriver jeg blant annet om bruk av rekonstruksjon i scener.¹ Dette kunne like gjerne vært omtalt under den metodiske refleksjonen, i oppgavens del 3.

I arbeidet med de seks essayistiske tekstene (del 2), ble jeg så begeistret for denne måten å skrive på at jeg har latt den prege også de øvrige delene av oppgaven. Dette betyr at både metodisk og teoretisk refleksjon er formidlet i en essayistisk form. Formålet har vært å gjøre teksten så levende og litterær som mulig, uten at dette går på bekostning av de formelle kravene til oppgavens refleksjonsdel. Det essayistiske forklarer hvorfor referanser er oppgitt i fotnoter, og ikke i parenteser i den løpende teksten. Som Jo Bech-Karlsen formulerte det: «I et essay, som skal være leseverdige litteratur, vil det stykke opp teksten og gjøre den uskjønn. Da er det bedre å innarbeide et *noteapparat*.»²

Opgavens problemstilling er todelt. Den praktiske delen utforsker essayistikk i formidling av samfunnsaktuelle hendelser, mens den teoretiske delen drøfter den essayistiske formens egnethet i behandling av denne typen tematikk.

Et inspirerende bakteppe for denne problemstillingen fant sted i 2015. Da pågikk en relativt frisk debatt om den norske essayistikken. Noen hevdet at det norske essayet

¹ Se «Sjanger, modus, eller ånd?» og «Nærmere skjønnlitteraturen og andre farer» i oppgavens del 4.

² Bech-Karlsen 2003/2011, s. 172-73

var blitt for snevert. For apolitisk. For innoverskuende. Andre at essayet aldri skal knyttes til noen utenforstående nytte. Morten Strøksnes oppsummerte vesentlige trekk ved debatten slik:

Mange norske essayister ynder å kalle essayet et vindu mot verden, mot litteraturen, mot historien, en fri sjanger hvor man med den aller beste samvittighet kan bedrive åpne «forsøk» og øvelser i tvisyn. Hvorfor får man så ofte inntrykk av det motsatte?³

På slakk line, eller da covid-19 kom til India er et vindu mot verden. Mot det som snart er verdens mest folkerike land. Men la oss allikevel ta en aldri så liten innoverskuende omvei før vi går over til de utoverskuende essayene. Jeg har lyst til å fortelle hva som førte meg hit.

En knagg å henge lengselen på

Jeg har vært på jakt. Lenge visste jeg ikke hva jeg jaktet på. Kjente bare en stum lengsel. Etter hva? Kunne det være fransk? Et språk jeg har snust på i årevis, uten helt å få tak på det. Jeg kjempet meg gjennom en årsenhet på universitetet, lærte mye om fransk grammatikk og litteratur og var ganske lykkelig. Men lengselen lå fortsatt der og gnagde. Jakten var ikke over. Dette kunne blitt en lang historie, om nedfelte bytter og bomskudd. La oss unngå det. For poenget er dette: Gjennom en master i sakprosa (eller, formelt, mastergrad i medieutvikling, studieretning sakprosa), falt brikkene gradvis på plass. Det jeg savnet, og derfor jaktet på, var et rom for kreativitet. Sakprosaetekster hadde jeg skrevet i mange år. Akademiske og anvendte forskningsrapporter, innlegg til konferanser, artikler, kronikker, byråkratiske notater, taler for statsråder, svar på mediehenvendelser, spørsmål fra Stortinget og representantforslag. Jeg skrev og skrev, men innenfor høye, trange rammer av forventninger og normer. Masteren i sakprosa åpnet dører til en annen skrivende verden. En verden der det også er forventninger, normer og lesekontrakter. Men hvor det samtidig finnes et rom for lek. Hvor kreativitet er lov, og til og med ønsket. Kreativitet i form av sjonglering med ord, sjanger og struktur. Korte og lange

³ Strøksnes, 2015, s. 323

setninger. Metaforer og gjentakelser. Paradokser og kontraster. Min jakt hadde endelig gitt konkrete resultater. Jeg hadde funnet mitt bytte. En knagg å henge lengselen på.

En verden av skrivekunst åpnet seg. Parallelt tok jeg utdanninger innen billed- og fotokunst. Jeg ble glad i å bruke ulike former for collage. Lime sammen bruddstykker av tekster, teksturer, bilder og reiseminner, til en helhet som viser spor av historier og levd liv. Kunne jeg også skrive collage? Jeg leste en artikkel om Eve Babitz, billedkunstner og forfatter.⁴ Som billedkunstner jobbet hun hovedsakelig med collage, og jammen skrev hun også collage! I et brev til en av sine elskere fortalte Babitz at forleggeren hennes hadde hintet frampå om at hun burde etablere en «form» for historiene hun skrev:

[...] «og det uroa meg ganske mykje ettersom eg er veldig fragmentert og diffus og alltid har sett meg nøgd med at collage skal ordne alt – eg meiner, eg ventar alltid at alt slags publikum kan sette ting saman og ikkje må bli skubba frå stolpe til stolpe.» Nok ein gong dei ironiske hermeteikna; «form», «bok». Babitz synest dei litterære normene er kunstige. Ho vil skrive på sin eigen måte, og bryr seg ikkje med å bryte reglane taktisk. Det er på same tid modig og eigenrådig. [...] På mange måtar omfamnar Babitz det useriøse. Ho veit at det ho skriv likevel er intelligent, ho håpar at «publikum kan sette ting saman» og vite det same.⁵

Jeg så fragmenter av mitt eget speilbilde. Behovet for å bryte ut av trange skriverammer hadde skapt en lengsel i meg etter noe formfritt. Men lengselen møtte også motstand. I meg. I møte med restene av den seriøse akademikeren og byråkraten, som verdsetter form og struktur. Dessuten var Babitz skjønnlitterær forfatter. Jeg hadde tross alt en sak å skrive om. En seriøs en. Jeg la derfor Eve Babitz til side. Collage ble byttet ut med essayistikk. Og saken, den seriøse, er Indias møte med covid-19. Et møte som reiser spørsmål om menneskerettigheter, ytringsfrihet og demokrati. Kler et så alvorlig tema en essayistisk skrivemåte?

⁴ Kleiva, 2023

⁵ Kleiva, 2023

Del 2: Produksjonsoppgave: *På slakk line, eller da covid-19 kom til India*

Da alt stengte ned

The COVID-19 pandemic is more than a health crisis; it is an economic crisis, a humanitarian crisis, a security crisis, and a human rights crisis. This crisis has highlighted severe fragilities and inequalities within and among nations.⁶

– United Nations

Presis klokken 20:00 fyller Indias statsminister ruten i landets TV-skjermer. Det er tirsdag 24. mars 2020. Bak brillene er blikket tungt. Ansiktet er alvorlig. Ser han ikke litt sliten ut? Eller er han kanskje bare merket av situasjonen? Den brunrutede, tradisjonelle bomullsvesten er kneppet helt opp. Det grå skjegget er ryddig trimmet. Bak ham henger det indiske flagget.⁷ Han begynner å snakke om hva landet har vært igjennom. Berømmer innbyggernes innsats i kampen mot viruset. Framhever hvordan folk fra alle samfunnslag har stått sammen i krisen. Viser til en studie som slår fast at sosial distanse er den eneste måten å bekjempe korona på og den eneste måten å være trygg på. Han forklarer at dette betyr å oppholde seg hjemme og å holde avstand til andre. Nå gestikulerer han kraftig. Vifter først med pekefingeren og deretter med begge hendene for å understreke budskapet. Så forteller han at det er tatt en viktig avgjørelse. Landet må stenges ned fra midnatt og forbli nedstengt gjennom de kommende 21 dagene. Minst. Han viser til andre land, uten å navngi noen, hvor de har lyktes i å begrense smittespredningen, fordi folk fulgte myndighetenes instruksjoner og holdt seg hjemme. Det er dette vi må gjøre, formaner han. Vi må ikke gå ut av hjemmene våre. Bare slik kan vi redde oss fra viruset. Husk, når det er liv, er det håp. Klokka har nå blitt 20:18. Midnatt kryper nærmere. Han nevner de fattige spesielt. Han anerkjenner at denne situasjonen er særlig vanskelig for dem, men lover at myndigheter og sosiale og frivillige organisasjoner skal gjøre det de kan for å lette byrden. Han advarer mot å tro på rykter og overtro. Ber folk lytte

⁶ United Nations

⁷ India Today Live, 2020

til informasjon som kommer fra myndighetene. Klokka er 20:28. Statsminister Narendra Modi takker for seg.

Svaret er brutalt

Hva skjer når verdens nest mest folkerike land stenger ned med fire timers varsel? Når 1,4 milliarder mennesker ilegges portforbud. Når en fjerdedel av innbyggerne enten bor i slummen eller er hjemløse. Når uformell sektor står for om lag 90 prosent av den samlede sysselsettingen. Når all offentlig transport parkerer, skoler stenger, og de fleste butikker og markeder trekker ned den skramlende metallporten og fester den store hengelåsen. Når brudd på reglene kan resultere i bøter og inntil to års fengsel.⁸ Hva skjer egentlig? De som har penger på konto og en dør de kan lukke, hamstrer antakelig det de kan av matvarer før de trekker døren igjen etter seg. Men hva med alle de andre? De som kanskje hverken har penger eller en dør de kan lukke? Tiggerne som sover på fortauet, eller under en bro. Dagarbeiderne uten bankkonto, som overlever fra hånd til munn og dag til dag. Fabrikkarbeiderne som sover i sovesaler på arbeidsplassen. Hushjelpene, gateselgerne, torghandlerne, søppelplukkerne, bygningsarbeiderne og transportarbeiderne.⁹ Hva skjer med dem når landet stenger ned? Når de fratras muligheten til å jobbe. Til å tjene pengene som betaler sengen og maten.

Svaret er brutalt. En flodbølge skylte inn over indiske buss- og togstasjoner. Et hav av mennesker, som hadde det til felles at de ikke var hjemme, men et helt annet sted, langt unna. Mange millioner migrantarbeidere ville hjem, til sine. Hvordan skulle de ellers overleve? I en nedstengt by som ikke var deres? De måtte få plass om bord i et av de siste rullende fartøyene. Før alt stengte ned.

Nedstengningen var et bastant og kraftfullt svar på Verdens Helseorganisasjons oppfordring om at landet måtte «take 'aggressive action'». ¹⁰ To dager tidligere var det innført portforbud (Janata curfew) fra klokka syv på morgenen til ni på kvelden.

⁸ The Times of India, 2020

⁹ Govindan og Vanek, 2020

¹⁰ United Nations, 2020¹⁰ The Times of India, 2020

¹⁰ Govindan og Vanek, 2020

¹⁰ United Nations, 2020

En dag tidligere var alle innenlands flyvninger blitt kansellert. Selve nedstengningen kom som en dramatisk finale på de oppvarmende restriksjonene. Alvoret var tydelig og tungt i statsministerens budskap: «Mr. Modi reportedly declared that the lockdown applies to ‘every district, every lane, every village’, and warned that If you can’t handle these 21 days, this country will go back 21 years.’»¹¹

Det slår meg plutselig, og av en eller annen grunn først nå, at alle jeg har kjent og kjenner i India har jobbet i uformell sektor. Jeg har ikke lenger kontakt med alle, men jeg husker dem godt. Hushjelpen Shanti, Munni-Lal og Anil som serverte te i det lille skuret langs veien, Aziz, som kjørte sykkelrickshaw, Baliji som underviste i yoga, og familien Mishra, som tilbød leksjoner i sitar og tabla. Jeg lurer på hvordan de klarte seg gjennom pandemien. Statistikken forteller at 80 prosent av dem som livnærte seg i uformell sektor mistet jobben.¹² Ingen jobb, ingen, eller i beste fall noe, inntekt. Indias uformelle sektor er plaget av manglende grunnleggende trygderettigheter, som rett til pensjon, sykepenger eller fødselspenger.¹³ Oppsparte midler berget noen av de arbeidsløse gjennom nedstengningen, men over halvparten måtte låne penger for å klare seg. Mange hadde allerede opparbeidet seg gjeld. Nå økte byrden.¹⁴

Hva med sosiale sikkerhetsnett? Nettene som har som oppgave å fange dem som faller. «In India no social security. Our social security is our savings or property, or our kind children», sier min venn silkeselgeren.¹⁵ Han er en av dem som falt da landet stengte. Takket være oppsparte midler klarte allikevel han og familien seg gjennom de tunge ukene. Han forteller at andre han kjenner, som ikke hadde oppsparte midler, fikk hjelp fra sosiale og frivillige organisasjoner, eller mottok donasjoner i form av mel, ris, poteter og matolje, fra velstående mennesker, eller også fra politikere. Sistnevnte med en antatt baktanke om å vinne hjertene til nye, lojale velgere. Også religiøse mennesker og matprodusenter donerte mat til trengende. «For good karma», slår min venn fast.

¹¹ United Nations, 2020

¹² Gokhroo, 2021, The World Bank, 2021

¹³ Mehrotra og Parida, 2022

¹⁴ Gokhroo, 2021, s. 8, ActionAid Association (India), 2020

¹⁵ Samtale på WhatsApp, mars 2023

Trengsel

Mye tyder på at nedstengningen kom brått på flere enn migrantarbeiderne. Ifølge BBC's undersøkende journalister, konsulterte statsminister Modi hverken sentrale departement eller delstater før beslutningen ble tatt. BBC kaller det «The world's 'strictest' lockdown».¹⁶ Alt stengte ned, med unntak av sykehus, apotek og matbutikker. All offentlig transport stanset. Om landets politiske ledelse var ute etter umiddelbare resultater, lyktes de. Om målet derimot var sosial distansering, som Modi understreket med kraftig gestikulering i talen sin, bød veien til målet på noe helt annet. Påtrengende bilder dokumenterer det som skjedde i timene etter Modis tale. Bildene viser enorme menneskemengder, bak, foran, rundt, i og på busser og andre transportmidler.¹⁷

I India er det både mye folk, og kyr, omtrent hvor enn du er. Allikevel, i løpet av mine opphold i landet, har trengselen bare gjort meg virkelig redd én gang. Jeg befant meg i Allahabad, i delstaten Uttar Pradesh. Siden den gang har byen skiftet navn til Prayagraj. Navnet Allahabad fikk den under muslimsk styre for 440 år siden. Beslutningen om å endre navnet ble tatt av den nåværende delstatsregjeringen, som ledes av Yogi Adityanath fra det hindunasjonalistiske regjeringspartiet Bharatiya Janata Party (BJP). Navneendringen skjedde i 2018. Året etter var det valg. Ikke en helt tilfeldig rekkefølge, antyder professor Heramb Chaturvedi, som underviser i historie ved Allahabad University. «It's all politics», slår professoren fast. Han tror politikerne gjennomførte navneendringen for å blidgjøre landets hinduistiske flertall. Delstatsregjeringen selv sier derimot at beslutningen ble tatt for å gjenreise byens gamle identitet, som et viktig hinduistisk pilgrimsenter.¹⁸ Da byen fortsatt het Allahabad, og allikevel lyktes i å være et viktig religiøst pilgrimsenter for hinduer, var jeg der for å observere Kumbh Mela, en seks uker lang religiøs festival. Over en tolvårsperiode ruller arrangementet mellom de fire hellige byene Allahabad, Haridwar, Nasik og Ujjain. Fra 9. januar til 21. februar 2001 ble festivalen feiret i Allahabad. Der var jeg, og jeg var slettes ikke alene. Det ble sagt at stjernenes posisjon på himmelen var spesielt lykkebringende dette året. Så lykkebringende at noe tilsvarende ikke ville skje igjen før om 144 år. Jeg skjønnte at jeg ikke burde la

¹⁶ BBC, 2021

¹⁷ South China Morning Post, 2020

¹⁸ Pandey, 2018

denne muligheten gå fra meg. Det samme tenkte 70 millioner andre. Her var sadhuer¹⁹ og pilegrimer, turister og hippier, Bollywood- og Hollywood-stjerner. Datoen 24. januar ble framholdt som særlig lykkebringende. Dette var derfor også den viktigste dagen for hellige bad under hele festivalen. Tidlig på morgenen marsjerte de ulike asketiske gruppene i prosesjoner mot Sangam, stedet der de tre elvene Ganges, Yamuna og den mytiske elven Sarasvati møtes, for å ta sine kongelige bad, shahi snan. Jeg forsøkte å finne en god utkiksplass i folkemengden, men i et øyeblikks uoppmerksomhet snublet jeg i en sekk med ris, mistet balansen og falt. Jeg fant meg selv igjen på bunnen av menneskehavet og måtte kjempe for å komme meg opp til overflaten. Lettelsen var enorm da jeg igjen kunne se lyset og trekke pusten. Denne tjue år gamle fornemmelsen av frykt og trengsel dukket opp i møte med de påtrengende bildene av migranter langt hjemmefra. Den er kanskje det nærmeste jeg kommer å kunne si at jeg forstår.

Hvor redde må de ikke ha vært, de mange millioner migrantarbeiderne som ville hjem til sine da landet stengte ned? Med stort alvor hadde deres statsminister akkurat understreket hvor farlig viruset er og hvor raskt det sprer seg. Han har fortalt dem at den eneste måten de kan være trygge på, er ved å holde seg hjemme og holde avstand til andre. For migrantarbeiderne var det langt hjem. Og det var mange av dem. Det kunne umulig bli plass til alle om bord i tilgjengelige tog og busser. Da gjensto det for de fleste ingen andre alternativer enn å gå. Slik er det også for heltene i Aimée Sommerfelts klassiske barnebok *Veien til Agra*.²⁰ Fattigdom tvinger søsknene Lalu på tretten og Maya på syv til å gå fra landsbyen sin, Katwa øst for Allahabad, til Agra. Maya er i ferd med å bli blind og Lalu vil ta lillesøsteren med til et sykehus som kanskje kan redde øynene hennes.

Maya haltet. Lalu våget seg til å spørre en eseldriver om han ville la Maya ri et stykke, men fikk avslag. Det er slik i India at noen mennesker er av høy kaste og noen av lav. De av høy kaste blir sett opp til, og de av lav må være meget beskjedne. Lalu og Maya var ikke av videre høy kaste, og det var det ikke noe

¹⁹ Hinduistiske asketer

²⁰ Sommerfelt, 1959/1979

å gjøre ved. Eseldriveren vendte dem ryggen og svarte ikke. Så var det bare å gå videre.²¹

Veien til Agra ble skrevet på slutten av 1950-tallet. Slik var det da. Slik er det nå. De siste dagene i mars 2020 ble dette tydelig for alle som ville se. Til Agra gikk også 39 år gamle Ranveer Singh da han ikke lenger hadde noen jobb å gå til i hovedstaden. I tre år hadde han jobbet som bud for en restaurant. Jobben gjorde at han kunne forsørge kone og tre barn i delstaten Madhya Pradesh, 400 kilometer unna. Ranveer var en av dem som enten ikke fikk plass om bord, eller ikke hadde penger til billett. Løsningen ble å gå. I slutten av mars er dagtemperaturen ved Agra omtrent 30 grader. På natten synker den til omtrent på det halve. Ranveer Singh hadde gått i en uke da han nærmet seg Agra. Byen som ligger vakkert til ved bredden av Yamuna i delstaten Uttar Pradesh. Der, ved elven, som et fatamorgana, ligger det elfenbenshvite mausoleet Taj Mahal, som stormogulen Shah Jahan fikk reist til minne over sin yndlingshustru Mumtaz for nesten 600 år siden. Senere ble han også selv gravlagt der. Også Ranveers reise tok slutt i Agra. Han falt om, utmattet og med brystmerter og døde samme kveld.²²

«Du må ikke sitte trygt i ditt hjem og si: Det er sørgelig, stakkars dem! Du må ikke tåle så inderlig vel den urett som ikke rammer deg selv!», skrev den norske forfatteren og lyrikeren Arnulf Øverland i 1937.²³ Den indiske forfatteren Arundhati Roy er blant dem som ikke sover. Heller enn å sitte trygt i sitt hjem, oppsøkte hun havet av mennesker som fløt langs Indias motorveier i kjølvannet av Modis brå og bastante nedstenging. Roy beskriver scenene hun ble vitne til som bibelske, før hun raskt trekker bildet tilbake. Kun fordi det ikke fantes folkemengder av denne størrelsen i bibelsk tid. En av dem hun møtte i folkehavet gjorde et særlig sterkt inntrykk på henne: Snekkeren Ramjeet. Han var på vei til Gorakhpur, nær grensen til Nepal, 800 km fra Delhi. Ifølge Google tar turen 144 timer til fots. I møte med Roy, reflekterte Ramjeet slik over situasjonen: «Maybe when Modiji decided to do this, nobody told him about us. Maybe he doesn't know about us.»²⁴

²¹ Sommerfelt, 1959/1979, s. 63-64

²² The Economic Times, 2020

²³ Øverland, 1937

²⁴ Roy, 2020

Nå vet jo vi at Modi visste. At han var smertelig klar over at nedstengningen ville bli særlig belastende for de svakest stilte. Han ga dem til og med en egen plass i den halvtimes lange TV-talen sin, og understreket at myndigheter og andre skulle komme dem til unnsetning. Kanskje hadde han bare ikke riktig tatt inn over seg hvor mange de var, de som måtte bære denne belastningen? Fem dager etter at nedstengningen trådte i kraft, ba han i alle fall om unnskyldning på statlig radio: «I apologise for taking these harsh steps that have caused difficulties in your lives, especially the poor people [...] I know some of you will be angry with me. But these tough measures were needed to win this battle.»²⁵

Arundhati Roy er en skarp kritiker av regjeringspartiets populistiske og nasjonalistiske politikk. Unnskyldningen gjorde neppe særlig inntrykk på henne. Noen uker senere stod da også hennes evaluering av nedstengningen på trykk. Hun sammenlignet den med et kjemisk eksperiment. Et eksperiment som brått lyssatte ting som til da hadde vært skjult i mørket: «India revealed herself in all her shame — her brutal, structural, social and economic inequality, her callous indifference to suffering.»²⁶ Mens de rike, middelklassen, og andre med egen bolig, kunne lukke seg inne, ble de dårligere stilte tvunget ut på gaten og derfra videre langs varme og dødelige motorveier.

Der inne i mørket

Politikere blir ofte beskyldt for å være verdensfjerne, for å leve liv så fylt av goder at de ikke lenger husker hvordan de andres liv ser ut. Det indiske samfunnet er brutalt hierarkisk. Lag på lag av klasse, kaste, underkaster, religion og kjønn. Avstanden mellom Modis og Ramjeets liv rommer galakser. De aller fleste indere lever allikevel et liv som ligner Ramjeets, et liv i skyggen av de mer privilegerte. Kan hende har Ramjeet rett i sin undring. Kan hende skinner solen så sterkt på (samfunns)toppene at han, og andre som ham, knapt kan enses der inne i skyggene? Dette er langt fra noe nytt. Allerede for hundre år siden skrev den tyske dramatiker og poeten Bertolt

²⁵ South China Morning Post, 2020

²⁶ Roy, 2020

Brecht nettopp om at noen befinner seg i mørket og andre i lyset. Og hvem ser man da, spør han retorisk? Jo, man ser kun dem i lyset. Dem i mørket ser man ikke.²⁷

Hva er et menneskeliv der inne i mørket verdt? Hvordan tenker politikere når de veier for og imot før de tar sine beslutninger? Hva skal til før midlet helliger målet? Hva er tungen på vektskålen? Modi og hans regjering var åpenbart under hardt press. Noe(n) måtte ofres i kampens hete. Migrantarbeiderne trakk antakelig det korteste strået. For mange ble det dødelig. Ranveer var ikke den eneste. I én og samme artikkel, offentliggjort 16. mai 2020, beskriver BBC hele tre ulykker som til sammen tok livet av 46 migranter. De 46 hadde det til felles at de befant seg langs ulike motorveier, på vei til et hjem, da ulykkene rammet.²⁸ I samme artikkel har BBC lagt ut en video som viser en sterkt berørt reporter i møte med fortvilte, sinte og etter hvert gråtende migrantarbeidere, på vandring langs varm asfalt. Vi ser en gruppe på syv-åtte voksne som går i følge med flere små barn og spedbarn. Den ene voksne, en mann, framstår først behersket, skjult bak et blått munnbind. På reporterens spørsmål svarer han at det Modi har gjort er bra for dem. Blir de sultne, skal de nok klare seg på en eller annen måte. Men brått kommer sinnet til overflaten: «Modi har i det minste et sted å sitte. Han burde også tenkt på oss. Vi er fattige mennesker. Skal han ikke gjøre noe for oss?» Plutselig er det som om han henter seg inn. Skyver sinnet bort. Kanskje slår det ham at intervjuet vil bli sett av mange. Kanskje til og med av Modi selv: «Det er OK. Vi skal klare det, på en eller annen måte. Kan hende dør vi. Men vi skal finne en eller annen måte, sammen med barna våre.» Så brister det for alvor for ham. Tårene kommer, og med dem oppriktigheten: «Vi har det veldig vanskelig Sir. Se på barna våre. Hvordan skal vi klare det med dem?»²⁹

Når BBC møter følget har de allerede gått i seks dager, fra byen Ambala i den nordlige delstaten Haryana. De ser ut til å befinne seg ved den nordlige grensen inn mot hovedstaden New Delhi. I så fall har de tilbakelagt 200 kilometer i løpet av de siste seks dagene. Det betyr at de hver dag har gått over 30 kilometer, langs varme, asfalterte veier. Det kan umulig ha gått raskt. Mannen som lot tårene briste bak

²⁷ Brecht, 1928 («Denn die einen sind im Dunkeln Und die anderen sind im Licht. Und man sieht nur die im Lichte Die im Dunkeln sieht man nicht.»)

²⁸ BBC, 2020

²⁹ BBC, 2020 (min oversettelse)

demningen av et blått munnbind, viser fram den ødelagte sykkelen de har skaffet til transporten. Over styret nærmest henger en varm og åpenbart utmattet baby. Bak babyen sitter et litt større barn. Jeg gjetter at det er en gutt og at han kanskje kan være tre år. Gutten holder babyen fast med de korte armene og små hendene sine. På bagasjebrettet og over håndtakene ligger og henger det store bylter med bagasje. Antakelig har de tatt med seg det meste av det de eide der de nå kommer fra. Ved siden av sykkelen går en kvinne med en baby i armene. «Har du båret barnet hele veien?», spør reporteren. Kvinnen nikker. En mann i følget bærer på et litt større barn. Han går barfot. Sandalen hans har gått i stykker. BBCs reporter, Salman Ravi, tar umiddelbart av seg joggeskoene og skyver dem bort til mannen. Sier kan ta dem, om de passer. Vi ser nakne føtter som prøvende nærmer seg skoene, mens BBCs reporter blir stående i sokkelesten på den varme asfalten.

Følget må ha gått i minst åtte timer hver av de siste seks dagene. Sannsynligvis mer. Babyen som henger over sykkelstyret, har kanskje hengt slik i alle disse timene og dagene. Like lenge har kanskje den lille gutten holdt babyen fast med de korte armene og små hendene sine. Redd for hva som vil skje om han slipper taket. Kvinnen har holdt babyen i armene. Mannen har båret det større barnet. Barfot, etter at sandalen gikk i stykker. De skal til Chhatarpur i delstaten Madhya Pradesh. Google forteller meg at det er 736 kilometer fra Ambala til Chhatarpur. Fortsetter de i samme tempo, og tilbakelegger i overkant av 30 kilometer daglig, kommer de fram om 16-17 dager. Antakelig vil det ta dem lengre tid. Uten penger, mat, vann, eller trygge og komfortable steder å sove, vil kreftene og tempoet måtte avta. Og utfordringene er flere. For å stoppe viruset, ble nemlig også grensene mellom landets delstater stengt.³⁰ Tusenvis av migranter ble nektet å passere grensene og tvunget inn i en av de 41.000 leirene myndighetene hadde satt opp. Til sammen skal 1,4 millioner mennesker ha vært innlosjert i en av disse. Når BBC møter reisefølget på vei fra Amabala til Chhatarpur, har de akkurat blitt tvunget tilbake fra en lokal grensestasjon. De forteller at politiet slo etter dem med stokker for å tvinge dem til å snu. De vet så altfor godt hva politiet kan være i stand til. Et annet sted på reisen så de en mann bli slått så brutalt at han falt om på bakken. Nå vil de prøve å komme seg gjennom en

³⁰ Brekke, 2020, Tomlinson, 2020

annen grensepost, men frykter at de vil bli brutalt stoppet også her. Jeg spør igjen, her jeg sitter trygt i mitt hjem: Hva er et menneskeliv der inne i mørket verdt?

Årsrapporten til den Delhi-baserte frivillige organisasjonen National Campaign Against Torture bidrar til å opplyse saken. Rapporten er 188 sider lang. 24 av sidene inneholder beskrivelser av politivold utøvd under den første nedstengningen, våren 2020.³¹ Over de første fem sidene beskrives 18 dødsfall, som alle skjedde i løpet av nedstengningens første syv uker. Alle de avdøde er beskrevet med navn, alder og yrke, og vi får vite hvor og hvordan dødsfallene skjedde:

- 1) Lal Swami (32 år) døde 25. mars 2020 i Vest-Bengal. Han var ute for å kjøpe melk da politiet gikk løs på ham og andre i en folkemengde med stokker.
- 2) Veerabhadraiah (21 år) døde 26. mars 2020 i Andhra Pradesh. Han sto sammen med andre innbyggere i landsbyen da politiet kom og jaget dem. Veerabhadraiah forsøkte å unnsnippe, men ble tatt igjen og deretter så brutalt slått at han døde.
- 3) Niresh Shinde (50 år) døde 27. mars 2020 i Maharashtra. Han var ambulansesjåfør og døde etter å ha blitt slått hardt i ryggen av en politimann.
- 4) Raju Velu Devendra (22 år) døde 30. mars 2020 i Maharashtra. Han ble slått til døde av politiet fordi han brøt portforbudet.
- 5) Roshan Lal (22 år) døde 31. mars 2020 i Uttar Pradesh. Han var migrantarbeider og såkalt kasteløs, eller dalit, og tok sitt eget liv etter at en politimann utsatte ham for brutal vold. Angivelig fordi han hadde brutt karantenereglene.
- 6) Tibu Meda (65 år) døde 3. april 2020 i Madhya Pradesh. Han ble slått i hjel av politiet da han, sammen med svigersønnen sin, dro til nabolandsbyen for å handle. Butikken i deres landsby var gått tom for det familien trengte av matvarer.
- 7) Vicky Mahto (26 år) døde 6. april 2020 i Jharkhand. Han var ute og handlet matvarer og hadde stoppet for å slå av en prat med en venn da han så politiet komme mot dem. Han døde da han forsøkte å flykte ved å hoppe ned i en dam.

³¹ National Campaign Against Torture, 2020

- 8) A. Abdul Rahim (75 år) døde 6. april 2020 i Tamil Nadu. Han stod og pratet med svigersønnen sin, utenfor kjøttbutikken de drev sammen, da politiet gikk til angrep på ham og slo ham til døde.
- 9) Neduvarambath Suresh (42 år) døde 7. april 2020 i Tamil Nadu. Han var autorickshaw-sjåfør og døde under mistenkelige omstendigheter etter å ha blitt jaget av politiet.
- 10) Bhupinder Singh (45 år) døde 16. april 2020 i Punjab. Han ble slått av politiet da han kom hjem, etter å ha vært ute og kjøpt melk til familien. Han klarte ikke å leve med ydmykelsen og tok sitt eget liv.
- 11) Banshi Kushwaha (50 år) døde 17. april 2020 i Madhya Pradesh. Han var bonde og hadde vært ute for å fore kyrne sine. Politiet beskyldte ham for å ha brutt portforbudet og slo ham kraftig. Tre dager senere døde han av skadene.
- 12) Sagir Jamil Khan døde 18. april 2020 i Maharashtra. Han døde etter å ha blitt slått av politiet fordi han brøt portforbudet.
- 13) Rizwan Ahmed (22 år) døde 18. april 2020 i Uttar Pradesh. Han var dagarbeider og ble slått av politiet da han gikk ut for å kjøpe mat. Tre dager senere døde han av skadene.
- 14) Banshilal Kushwaha (50 år) døde 20. april 2020 i Madhya Pradesh. Han var bonde og døde etter angivelig å ha blitt torturert av politiet da han kom hjem, etter å ha foret kyrne sine i en nærliggende landsby.³²
- 15) Mohammed Ghouse (28 år) døde 20. april 2020 i Andhra Pradesh. Han skal ha blitt banket opp av politiet da han brøt portforbudet for å utføre såkalt «non emergency work».
- 16) Luv Kush (20 år) døde 22. april 2020 i Uttar Pradesh. Han var grønnsaksselger og skal ha blitt slått av politiet fordi han ikke tømte salgsvognen sin raskt nok. To dager senere døde han.
- 17) En gutt på 13 år døde 6. mai 2020 i Delhi. Han skal ha blitt slått av politiet mens han ventet utenfor en butikk.
- 18) Satyaban Swain døde 14. mai 2020 i Gujarat. Han var migrantarbeider og skal ha blitt slått i hjel av politiet da han gikk utendørs for å bestille billetter hjem. Han ble sendt til sykehus, men erklært død av legene.

³² Beskrivelsene av dødsfallene listet opp som nummer 11 og 14 tyder på at dette må være en og samme person, men i rapporten er disse allikevel oppgitt som to ulike tilfeller.

Jeg har lest listen over disse dødsfallene mange ganger. Den gjør meg både sint og trist, men mest av alt kjenner jeg en sterk og smertelig avmakt over brutaliteten disse menneskene ble ofre for. Alle menn. Unge og gamle. Hardtarbeidende. Arbeidsfolk. Under mine opphold i India har jeg alltid følt meg mest hjemme sammen med denne typen mennesker. De mindre privilegerte. Jeg opplevde et slags upretensiøst fellesskap med gutta som jobbet på og i området rundt budsjetthotellet der jeg i perioder bodde. Vaskehjelpen, resepsjonisten, servitørene, guiden og sykkelrickshaw-gutta, som satt utenfor og ventet på kunder og som hadde tid til å slå av en prat mellom turene. Og dagens mest avslappende timer var alltid dem jeg tilbragte i den ekstremt enkle tebutikken utenfor hotellet. Butikk høres forresten råflott ut. Dette var noen enkle trebenker som var plassert under en presenning, rundt et bål hvor det stadig ble kokt indisk te i en kjele som hang over flammene. Teen ble servert i tradisjonelle, ytterst enkle, engangs leirkrus. Blant disse menneskene opplevde jeg en genuin, inkluderende omsorg og varme. Litt på samme måte som en overfylt langdistansebuss gjennom ørkenstaten Rajasthan rister en brokete samling passasjerer sammen, til lyden av sitar og tabla. Det var også dette upretensiøse og inkluderende som gjorde at jeg satte sånn pris på besøkene hos den kultiverte, barnløse enken Leela, som i sin enkelhet viste en enorm varme og omsorg. Og det var derfor jeg jobbet som frivillig på Mor Teresas hjem for syke og døende. Derfor hushjelpen Shanti gjorde sånn inntrykk på meg, da jeg bodde i et slags kollektiv under feltarbeidet til doktorgraden min. Og kanskje også derfor doktorgraden min handler om dem som har valgt bort samfunnets privilegier til fordel for askese og bønn, de hinduistiske sadhuene.

Over de neste sidene i rapporten fra National Campaign Against Torture, listes ytterligere 70 tilfeller av grov politivold opp. Alle skjedde under nedstengningen våren 2020. Tilfeldigheter ville at ofrene i disse 70 tilfellene overlevde. Det gjør inntrykk når Indias tidligere øverste leder for høyesterett, Nuthalapati Ramana, beskriver landets politistasjoner som farlige: «[...] rather than being the safest places, ‘the threat to human rights and bodily integrity are the highest in police stations’». ³³ Han understreker at selv om politistasjonene er særlig farlige for de fattige, har nye rapporter vist at heller ikke de mer privilegerte er trygge. I hovedstaden Delhi er folks

³³ Dhillon, A. 2021

erfaringer med politiet så dårlige at de har omformulert politiets slagord fra «for you, with you, always», til «never for you, never with you and never will be for you».³⁴

Hva kommer denne brutaliteten av? En forklaring kan være at det indiske politiet er overbelastet. Politidekningen er 158 per 100.000 innbyggere. I Norge er det tilsvarende tallet 203.³⁵ Men i europeisk sammenheng ligger faktisk Norge langt lavere enn for eksempel Montenegro, som topper statistikken med 731 politifolk per 100.000 innbyggere, og deretter Tyrkia, Kypros, Hellas og Kroatia, som alle har godt over 500.³⁶ Så skal man ikke stirre seg blind på disse forholdstallene. Kvantitet og kvalitet stiger ikke alltid proporsjonalt. Og i India er ikke bare mangelen på ansatte en utfordring, men også manglende investeringer i moderne undersøkelsesutstyr. Og der, som andre steder, er presset stort for å innfri målsettinger om stadig høyere oppklaringsprosent.³⁷

Som listen over de 18 dødsfallene viser, er politiets brutalitet ikke begrenset til politistasjonene. I noen delstater åpner politiets egne manualer for at vold kan brukes for å kontrollere folkemengder. Dette kalles «lathi charge» eller «baton charge», og innebærer i praksis at politiet går løs på folkemengder med lange bambusstokker. Stokkene er en grotesk arv fra den britiske kolonimakten. Da kolonistyret opphørte i 1947, ble stokkene igjen. Selv om voldelig bruk av disse må være godkjent på forhånd, mangler denne godkjenningen ofte i praksis. Og ofrene oppnår sjelden noe med å klage.³⁸

God på bunnen?

Verden hverken var, er, eller vil bli et rettferdig sted. Mens budet Ranveer og snekkeren Ramjeet legger kilometer etter kilometer bak seg langs Indias varme, nedstengte motorveier, ligger popikonet Madonna dandert i et badekar fylt med rosenblader. Herfra sender hun en hilsen til fansen, og dermed uunngåelig også til

³⁴ Dhillon, A. 2021

³⁵ Nettavisen, 2021

³⁶ Fleck, 2022

³⁷ Dhillon, 2021

³⁸ South China Morning Post, 2019

resten av verden, hvor hun omtaler koronaviruset som «the great equalizer».³⁹ Tanken var nok god. På bunnen. Av badekaret. Madonnas dype budskap var at covid-19 angriper selv de rike. «It doesn't care about how rich you are, how famous you are, how funny you are, how smart you are, where you live, how old you are, what amazing stories you can tell.»⁴⁰ Her må det sies at man ikke må være popikon for å ha tenkt denne tanken. Det samme kan skje en som på vaskeseddelen av egen bok omtales som «en av samtidens viktigste intellektuelle».⁴¹ Ivan Krastev, statsviter og styreleder for Center for Liberal Strategies i Sofia, innrømmer at viruset, ved første øyekast, også for ham framsto som grunnleggende egalitært: «Til forskjell fra sykdommer som kolera, sikter det seg ikke inn mot tettbefolkede boligkvarterer i byene, der folk er fattige og ikke har tilgang på rent vann. Viruset diskriminerer ikke, men angriper både fattig og rik.»⁴² Krastevs innledende analyse harmonerer altså godt med Madonnas badekarsanalyse. Men i motsetning til Madonna, skrev Krastev en hel bok om pandemien og dens påvirkning på verden. I løpet av tiden det tok å skrive boken ferdig, rakk han å gjøre noen grundigere observasjoner og betraktninger. Lokalsamfunn som allerede var splittet av ulikhet, framsto som særlig sårbare for viruset, og tidlige data fra USA pekte på sammenhenger mellom inntekt, hudfarge og dødsrisiko. Krastev kom fram til at pandemien belyser «[...] den ujevne 'fordelingen av fare' i samfunnet – den nedadgående mobiliteten til graven – snarere enn bare den ujevne fordelingen av ressurser og muligheter som trengs til den oppadgående mobiliteten».⁴³ Hvilke konsekvenser ville dette komme til å få i det sterkt hierarkiske, kaste- og klassedelte India? Hvor 70 prosent av landets samlede rikdom er fordelt på kun 10 prosent av befolkningen, og hvor 300 millioner er analfabeter?⁴⁴ Fordelingen av fare og den nedadgående mobiliteten er lite tilslørt. Der, som andre steder, er det i de fleste sammenhenger bedre å være rik og frisk enn fattig og syk.

³⁹ Owoseje, 2020

⁴⁰ Owoseje, 2020

⁴¹ Krastev, 2020 (omtale hentet fra bokens vaskeseddel)

⁴² Krastev, 2020, s 40

⁴³ Krastev, 2020, s. 40-41

⁴⁴ UNESCO, 2023, The Times of India, 2022

Strandet

Pandemien var et mørkt kapittel. Men selv grunnleggende dystre fortellinger kan romme eventyrets gode hjelpere og håp. I Albert Camus' bok *Pesten*, blir vi kjent med legen Bernard Rieux. Og kanskje, som Rieux erkjente i Camus' pestrammede Algerie, lar også denne fortellingen seg redigere:

[...] for ikke å være en av dem som tier, for å vitne om de pestrammede, for i det minste å etterlate et minne om urettferdigheten og volden de hadde opplevd, og for ganske enkelt å si hva man lærer når man står midt i katastrofen, at det er mer å beundre enn å forakte hos menneskene.⁴⁵

Et lysglimt i dette mørket er fortellingen om stasjonsmesteren og hans hjelpere. Da togene stoppet ved midnatt 24. mars 2020, hadde slett ikke alle passasjerer nådd fram til stasjonene de hadde billetter til. Blant disse var Raghu Uttam Shinde, en 25 år gammel kroppsarbeider fra delstaten Maharashtra. Sammen med ti slektninger, blant dem fire barn, var han på vei hjem fra en jobb i den nordlige delstaten Bihar, en togreise som skulle tatt nærmere 30 timer. Toget deres stoppet på en stasjon utenfor Varanasi, og alle passasjerene ble beordret av toget.⁴⁶

Med stor sannsynlighet befant toget seg på stasjonen Mughal Sarai, 18 km fra Varanasi. Jeg hadde selv den tvilsomme gleden å tilbringe noen nervepirrende timer her en mørk og tåkefull natt i 2004. Jeg skulle til Delhi, men alle tog var fullbookede og ingen billett var å oppdrive. Det beste jeg kunne oppnå, var en plass på venteliste. Ytterligere deprimerende var det at alle tog i retning Delhi var mange timer forsinket. Der satt jeg, omgitt av rotter på bakkenivå og mygg i luften. En oppskrudd tysk backpacker var langt mer entusiastisk enn meg. Han syntes det var fantastisk at ting, som tog, ikke kom i tide. For meg endte det til slutt godt. En korrump konduktør ga meg en bekreftet plass om bord. Riktig nok i samme sovekupe som en kåt mann med kulemage og et forenklet og altfor enkelt syn på blonde jenter. Heldigvis var det også en italiensk, sarikledd dame med tannverk der, som aldri forlot kupeen lenge nok. Hva som skjedde med tyskeren, aner jeg ikke. Derimot vet jeg at Raghu Uttam

⁴⁵ Camus 1947/2020, s. 345

⁴⁶ Slater og Dutta, 2020

Shinde og slektningene hans gikk i fire timer, med håp om å komme med et annet tog fra Varanasi. Den gang ei. Det de ikke visste, var at alt var parkert. På ordre fra høyeste hold.

Også i Camus' pestrammede Oran stod togene. Lengselsfullt beskrives stundene hvor innbyggerne lekte at verden var som før og at togene gikk. Den gang de måtte passe på å være hjemme for å ta imot passasjerer som kom med kveldsekspressen. Men denne leken varte aldri lenge:

Det kom bestandig et øyeblikk da vi skjønnte at togene ikke kom. Da visste vi at det var meningen at atskillelsen skulle vare og at vi måtte forsøke å forsone oss med tiden. Da avfant vi oss med at vår status var å være fanget [...] Til slutt var den eneste måten å unnsnippe denne uutholdelige ørkesløsheten på, å la fantasien sette i gang togene og fylle timene med gjentatte klemte i en ringeklokke som likevel var og ble taus.⁴⁷

Indere er ikke bortskjemte når det gjelder punktlighet. Et tog jeg ved en annen anledning skulle tatt fra jernbanestasjonen i Varanasi, ble annonsert som «indefinitely delayed». Et helt annet tog, og nok en gang en bestikkelig konduktør, sørget for at jeg allikevel kom dit jeg skulle, innen ikke helt urimelig tid. Så heldige var ikke Raghu Uttam Shinde og familien. De ble værende på stasjonen i Varanasi i seks uker. Og det er her heltefortellingen begynner. Om stasjonsmesteren og hans hjelpere. De statsansatte ved stasjonen i Varanasi innså raskt at de selv måtte være kreative og lage en plan for hvordan de skulle ivareta strandede passasjerer. I mangel på en overordnet plan fra myndighetene. Det første de gjorde, var å sørge for at passasjerer som bodde mindre enn 160 km unna stasjonen ble fraktet hjem. Da dette var gjort, var det fortsatt 50 passasjerer igjen. Foreldre og barn, konstruksjonsarbeidere, ledere, pilegrimer, studenter, en advokat og en markedsfører. De skulle alle vært om bord i tog mot fjerne destinasjoner, som Karnataka, Gujarat, Maharashtra, Andhra Pradesh, Telangana og Delhi. Blant disse var Raghu Uttam Shinde og hans familie. Her ble de sittende og vente på tog som ikke kom. Innesperret på et venterom, med forbud om å forlate stasjonen.

⁴⁷ Camus, 1947/2020, s. 85-87

Våre helter sørget for at det ble servert tre måltider om dagen. Men de stasjonsansatte observerte at de strandede allikevel ble mer og mer nedtrykte for hver dag som gikk. Advokaten, som hadde lagt inn én eneste dag til sightseeing i Varanasi på vei hjem fra en jobbreise, angret bittert og lengtet hjem til barna på tre og syv år. Trebarnsmoren spurte «Is this life? [...] We have nothing to do.»⁴⁸ Hjemme ventet de tre barna på at hun skulle komme hjem. Slik var det for dem alle. Alle de strandede. De skulle vært et annet sted. Lang unna. Hjemme hos ektefeller, barn, foreldre og svigerforeldre. For å lette litt på stemningen, arrangerte de stasjonsansatte daglige yoga-klasser. De fikk også installert et TV-apparat i venterommet. Stasjonsmesteren oppfordret de strandede til å unngå å se på de angstframkallende nyhetene, og heller velge TV-serier som viste de to hinduistiske eposene Ramayana og Mahabharata:⁴⁹ «Such stories ‘show that evil always dies, and good always prevails if you have faith in yourself and your god and do the right things [...] So that is motivational.’»⁵⁰ De strandede må ha rukket å se mange episoder av både Ramayana og Mahabharata. Allikevel ble dagene både lange og mange. Den store lystavlen, som til vanlig er travelt opptatt med å oppdatere listen over tog som kommer og tog som går – og tog som enten er litt eller «indefinitely» forsinket – forble blank helt til midten av mai.⁵¹

⁴⁸ Slater og Dutta 2020

⁴⁹ Slater og Dutta 2020

⁵⁰ Slater og Dutta 2020

⁵¹ Bhargava 2020

Samhold og brorskap?

Hindutva-tilhengerne har gjort tilbedelse og vern av kua til en sak for *alle* indere. De som slakter en ku eller transporterer storfe langs veiene, kan risikere livet. Å forelske seg på tvers av hindu-muslim-skillet er like risikabelt. Om noen skulle våge å vende seg bort fra hinduismen til en annen religion, kan de møte militante reksjoner og bli påtvunget nitide renselsesprosesser. I hindudominerte nabolag kan muslimer mange steder oppgi håpet om å skaffe seg en tomt eller bolig.⁵²

– Elisabeth Eide og Terje Skauffjord

I likhet med Madonna og Ivan Krastev la også statsminister Narendra Modi, i pandemiens tidlige fase, vekt på virusets ikke-diskriminerende angrepsstrategi. I en melding på sosiale medier oppfordret han til samhold og brorskap i kampen mot viruset. Nettopp fordi viruset selv ikke skiller mellom rase, religion, farge, kaste, tro, språk eller religion.⁵³ India trengte virkelig samhold og brorskap våren 2020. Kanskje kunne viruset fungere som en forenende, felles fiende? Da det, altså viruset, først entret den indiske scenen, var situasjonen nemlig alt annet enn preget av samhold og brorskap. Tvert imot. Særlig var situasjonen i hovedstaden anspent.

For å forstå mer av dette, må vi først bli bedre kjent med Narendra Modi og hans parti Bharatiya Janata Party (BJP).⁵⁴ BJP ble grunnlagt i 1980 og har fra 1990-tallet vokst fram som en kraftig utfordrer til Kongresspartiet, som til da hadde vært det dominerende partiet i indisk politikk. BJP fikk første gang regjeringsmakt i 1998. De beholdt makten til 2004, da Kongresspartiet igjen overtok. Etter ti år i opposisjon, kunne BJP flytte tilbake til regjeringskontorene i 2014. Partiet har regjert sammenhengende siden. I hele denne perioden har Narendra Modi vært landets statsminister. Og hvem er han? Narendra Damodardas Modi ble født i delstaten Gujarat i 1950. Familien hans tilhørte en av de lavere kastene, og de livnærte seg av å produsere og selge matolje. Faren, Damodardas Mulchand Modi, solgte i tillegg te ved Vadnagar jernbanestasjon i Gujarat. Lille Narendra skal også ha hjulpet til med å

⁵² Eide og Skauffjord, 2022, s. 111

⁵³ The Caravan, 2020, Hindustan Times, 2020

⁵⁴ Bharatiya Janata Party kan oversettes til «Det indiske folkepartiet» (Engelsen Ruud et al., 2004, s. 381)

servere kunder. Da han var åtte år, ble han medlem i et lokallag av organisasjonen Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS).⁵⁵ Dette er en høyreorientert, hindunasjonalistisk, paramilitær, frivillig organisasjon. Verdens største frivillige organisasjon. Siden sent i 1960-årene, har Modi vært fast medlem av organisasjonen. Deretter, på 1990-tallet, ble han medlem i BJP. Verdens største politiske parti.⁵⁶

RSS ble etablert i 1925 og er, mener mange, tydelig inspirert av europeisk fascisme.⁵⁷ Organisasjonen er del av et nasjonalt nettverk (Sangh Parivar)⁵⁸ av tett sammenvevde hindunasjonalistiske organisasjoner. Blant disse er BJP og Vishva Hindu Parishad (VHP), en organisasjon av hinduistiske religiøse ledere som ble etablert i 1964.⁵⁹ Christophe Jaffrelot, professor i indisk politikk og sosiologi, forklarer at hindunasjonalismen som ideologi (hindutva) og organisasjonen RSS oppstod som en reaksjon på den islamske Khilafat-bevegelsen (1919-1924).⁶⁰ Bevegelsen var en mobilisering blant indiske muslimer som forsvarte kalifatet⁶¹ i Konstantinopel.⁶² Selv om den indiske befolkningen også da bestod av et solid flertall hinduer, eksisterte det en forestilling om at hinduismen var truet av islam.⁶³ Hvorfor? Jaffrelots svar er at det i kolonitiden ble etablert en stereotyp forestilling om at hinduer var en ynkelig rase. Dette plantet et mindreverdighetskompleks i Indias hinduer.⁶⁴ Opplevelsen av at hinduismen var truet ble ytterligere forsterket av en befolkningsnedgang i perioden 1881-1931, da andelen hinduer sank fra 74,3 til 68,2 prosent: «These figures prompted some Hindu nationalist ideologues to describe their community as a 'dying

⁵⁵ Rashtriya Swayamsevak Sangh kan oversettes til «Det nasjonale laget av frivillige» (Engelsen Ruud et al., 2004, s. 381)

⁵⁶ Pandey, 2019. «Liksom BJP er verdens største politiske parti med 180 millioner medlemmer (det dobbelte av Kinas kommunistiske parti), er RSS verdens største frivillige organisasjon, med et antatt medlemstall på over fem millioner [...]» (Eide og Skaufjord, 2022, s. 69).

⁵⁷ Eide og Skaufjord, 2022, Flåten, 2010

⁵⁸ Sang Parivar kan oversettes til «Familien av foreninger» (Engelsen Ruud et al., 2004, s. 381)

⁵⁹ Organisasjonen er også kjent under navnet «the World Hindu Council» (Jaffrelot, 2019)

⁶⁰ The Khilafat movement

⁶¹ «På 1800-tallet begynte den osmanske sultanen å regne seg som kalif i tillegg til sultan, og da med tanke på å representere alle verdens muslimer overfor sine europeiske rivaler. Dette ble nedfelt i den osmanske konstitusjonen i 1876. Dette nye «kalifatet» varte frem til 1924 da det ble formelt opphevet av den tyrkiske presidenten Mustafa Kemal Atatürk.» (Vikør & Jensehaugen, 2022)

⁶² Jaffrelot, 2019, Jaffrelot, 2019/2021

⁶³ En folketelling i 1911 slo fast at 70 prosent av befolkningen var hinduer (Jaffrelot, 2019/2021).

⁶⁴ Jaffrelot, 2019/2021, s. 12

race'.»⁶⁵ Samtidig var dette en periode preget av gryende frihetskamp mot den britiske kolonimakten:

Kongresspartiet og andre indere som deltok i frihetskampen og debatten, så for seg en ny selvstendig og demokratisk nasjon for alle som bodde i India, uansett religion og folkegruppe. Hindutva-tilhengerne ville bygge hinduenes India, *Hindu Rashtra* (hindu-nasjonen).⁶⁶

Politikeren, aktivisten og forfatteren Vinayak Damodar Savarkar var viktig for den tidlige utviklingen av hindunasjonalismen. I 1923 ga han ut boken *Essentials of Hindutva*. Fem år senere kom en revidert versjon, med tittelen: *Hindutva: Who is a Hindu?* Savarkar var ikke opptatt av religion og var selv ateist. «Hans hindutva var kulturhistorisk, politisk og filosofisk», skriver Elisabeth Eide og Terje Skaufjord i boken *India. På vei mot hindunasjonalisme*.⁶⁷ Både begrepet og mye av innholdet lever fortsatt i beste velgående. BJP adopterte hindutva som mål i 1989,⁶⁸ og som statsminister har Narendra Modi både videreført og videreutviklet begrepet.⁶⁹ Det som er videreført, skriver Jaffrelot, er sentrale trekk ved hindunasjonalismen, som polariseringen og fremmedgjøring av muslimer.⁷⁰ Argumentene for polariseringen spiller også i dag på majoritetssamfunnets opplevelse av sårbarhet overfor muslimer, men nå inkluderer dette nabolandet Pakistan. Som nevnt, har Modi også videreutviklet hindutva-begrepet. Han har tilført det en helt ny dimensjon, nemlig populisme. Populisme innebærer en personalisering av makt, og populisten Modi appellerer til hele det indiske folk ved bruk av ord som enhet, venner, brødre og søstre: «To cast himself as the great unifier and the people's man, Modi established a unique, direct relation with the people, another touchstone of the populist style [...]».⁷¹ I tillegg, som en folkelig kontrast til det privilegerte Nehru/Gandhi-dynastiet,

⁶⁵ Jaffrelot, 2019/2021, s. 12

⁶⁶ Eide og Skaufjord, 2022, s. 54

⁶⁷ Eide og Skaufjord, 2022, s. 55

⁶⁸ Eide og Skaufjord, 2022, s. 72

⁶⁹ Jaffrelot, 2019/2021

⁷⁰ Jaffrelot, 2019/2021, s. 148 («Certainly he did not break with the core ideology of the movement: a pure product of the RSS, he cultivated all the facets of Hindu nationalism, including the otherization of Muslims, which was exacerbated in words and in actions, especially during the 2002 pogrom, when Modi became the Emperor of the Hindu Hearts, following the old BJP strategy of polarization.»)

⁷¹ Jaffrelot, 2019/2021, s. 149

som tidligere dominerte indisk politikk gjennom sine posisjoner i Kongresspartiet, presenterte Modi seg som en «self-made-man» fra fattige kår. En te-selger.⁷²

As we have been told, Modi helped his father sell tea at Gujarat's Vadnagar railway station, and later worked at a tea stall with his brother near a bus terminus. This was a story Modi regularly repeated during his campaign leading up to the 2014 Lok Sabha Elections. Modi would address huge gatherings during these rallies, and would narrate this story. Soon after, he would invoke his status as a person from a backward caste as a testimony to his humble class and caste origins.⁷³

Slik kunne Modi selge seg inn i velgernes hjerter som en mann fra periferien, både i sosial og geografisk forstand. «This position helped him to appear as an outsider and a clean man rooted in the Indian soil [...]».⁷⁴ I kontrast til det rene, hardtarbeidende bildet som ble presentert av Modi, framsto de kosmopolitiske hovedstadsbaserte lederne i Kongresspartiet som elitistiske, materielt korrupte og kulturelt korrumperte.⁷⁵ Med mannen fra periferien fulgte RSS med på lasset. Og med RSS godt plassert i statsapparatet, var hindutva sikret orkesterplass. Christophe Jaffrelot oppsummerer det politisk-religiøse bildet slik: «FROM THE MOMENT NARENDRA MODI TOOK OFFICE, Hinduism started being promoted in the public arena.»⁷⁶

I dette politiske landskapet landet covid-19 i januar 2020. Da det første tilfellet av koronasmitte ble bekreftet 30. januar, var New Delhi preget av store demonstrasjoner mot endringer i landets statsborgerskapslov fra 1955. Endringene (Citizenship Amendment Act) ble kritisert for å diskriminere på grunnlag av religion, og for særlig å ekskludere muslimer. Intensjonen skal ha vært å gjøre det lettere for utvalgte, forfulgte minoriteter fra Indias muslimske naboland å få oppholdstillatelse. Forfulgte muslimske minoriteter, som rohingyaene fra Myanmar, var derimot ikke blant de utvalgte:

⁷² Jaffrelot 2019/2021, s. 149

⁷³ Gupta, 2016

⁷⁴ Jaffrelot, 2019/2021, s. 151

⁷⁵ Jaffrelot, 2019/2021

⁷⁶ Jaffrelot, 2019/2021, s. 159 (Setningen innleder et nytt kapittel med versaler)

Provided that any person belonging to Hindu, Sikh, Buddhist, Jain, Parsi or Christian community from Afghanistan, Bangladesh or Pakistan, who entered into India on or before the 31st day of December, 2014 [...], shall not be treated as illegal migrant for the purposes of this Act;⁷⁷

Regjeringen bevilget samtidig midler til å gjennomføre en folketelling (National Register of Citizens, NRC) og en befolkningsundersøkelse (National Population Register, NPR). NPR er, ifølge myndighetene, en database over identiteten til alle landets «vanlige innbyggere». Vanlig, i denne sammenhengen, er mennesker som har bodd i landet i minst seks måneder, eller som planlegger å bli værende i minst seks måneder.⁷⁸ Kritikere frykter derimot at dette vil føre til at mer «uvanlige» innbyggere vil være nødt til å bevise at de er «vanlige», og at myndighetenes dårlig skjulte agenda er å deportere muslimer og innbyggere som ikke kan bevise sin tilhørighet til landet.⁷⁹ I delstaten Assam har et tilsvarende befolkningsregister allerede blitt brukt i identifisering av indisk-fødte muslimer for mulig deportasjon.⁸⁰ Tidsskriftet *Foreign Policy* ser en sammenheng mellom regjeringens manglende tillit i denne saken og måten den, gjennom hele sin regjeringstid, systematisk har gjort muslimer til syndebukker.⁸¹ Ikke så rart da, kanskje, at det brøt ut demonstrasjoner flere steder i landet mot endringene i statsborgerskapsloven og den planlagte folketellingen. Demonstrasjonene startet etter den muslimske fredagsbønnen 20. desember. Bare i løpet av tre dager ble 25 mennesker drept.⁸² Ni av disse i sammenstøt med politiet på universitetet Jamia Millia Islamia i New Delhi.⁸³ En av demonstrasjonene, som fikk mye oppmerksomhet, foregikk i Shaheen Bagh, et område sør i New Delhi. Her hadde en gruppe muslimske kvinner tatt initiativ til en fredelig markering. Blant initiativtakerne var «Bilkis Dadi», eller bestemor Bilkis, på 82. Sammen med venninnene sine på 75 og 90, og hundrevis av andre kvinner, demonstrerte hun i over tre måneder, fra midten av desember 2019 og helt til landet ble koronastengt, 24. mars 2020.

⁷⁷ Indian Ministry of Law and Justice, 2019

⁷⁸ Sharma, 2019

⁷⁹ BBC, 2019, The Times of India, 2019, Changoiwala, 2020

⁸⁰ Changoiwala, 2020

⁸¹ Changoiwala, 2020

⁸² The Wire, 2019

⁸³ Mcnamara, 2019

Da demonstrasjonene hadde vart i litt over to måneder, hadde den ledende BJP-politikerer Kapil Mishra fått nok. Mer enn nok. I en tale ba han politiet rydde gatene for demonstranter i nabolaget Jafrabad, nord-øst i New Delhi. Han gjorde det klart at om politiet ikke tok seg av dette, ville han og hans støttespillere ta jobben.⁸⁴ I etterkant har Mishra forklart at demonstrerende muslimer lenge hadde skapt frykt i denne delen av byen, og at han hadde mottatt klager fra lokalbefolkningen. Mishras budskap fant en lydør skare. Det ble raskt etablert flere grupper på WhatsApp som oppfordret til mobilisering.⁸⁵ Det som på engelsk omtales som «Delhi riots» var i gang. Opptøyene pågikk i én uke, fra 23. til 29. februar 2020. I løpet av denne ene uken ble 53 mennesker drept. Skutt, slått eller brent til døde. Over 200 ble såret. To tredeler av de drepte var muslimer. Blant dem en kvinne på 85 år, som ikke klarte å komme seg ut av boligen da den ble stukket i brann av en hindu-mobb som kastet bensinbomber.⁸⁶

En av WhatsApp-gruppene som ble opprettet etter Kapil Mishras tale, var «Hindu Ekta Zindabad.»⁸⁷ Gruppen, som skal ha bestått av 125 personer, ble opprettet for å mobilisere folk, identifisere muslimer, være oppdatert på situasjonen i ulike nabolag, dele ammunisjon og «pump up morale».⁸⁸ Beskjedene som ble delt i gruppen, etterlater liten tvil om hvem som var skyteskive for deres hat: «We have everything necessary – bullets, guns and everything...your brother has just killed two Muslims at around 9 p.m. in Bhagirathi Vihar and thrown them into the drain with the help of my team.»⁸⁹ Pogrom og forspill til folkemord, var Arundhati Roys dom over det som utspilte seg i Delhis gater. Hun begrunnet ordvalget sitt slik:

Vi ser endrede lover, en hatretorikk som krever død for muslimer. Hva skal man kalle det? Må vi vente til vi ser et holocaust før vi kan sette et navn på det? Når hele samfunnet er gjennomsyret av den samme ideologien som gjorde holocaust mulig?⁹⁰

⁸⁴ Ismat, 2020

⁸⁵ Manral, 2020

⁸⁶ The Wire, 2020

⁸⁷ The Wire, 2020. Navnet på Gruppen skal ha blitt endret minst fire ganger, men alle navnene henspiller på hinduistisk storhet og enhet.

⁸⁸ Ismat, 2020

⁸⁹ Anwar, 2020

⁹⁰ Hygen Meyer, 2022

En av mine muslimske venner overlevde med knappest mulig margin tilsvarende opptøyer i Mumbai (som den gang het Bombay) i desember 1992. Da jeg forstod hva som foregikk i Delhi, nesten tretti år senere, forsøkte jeg umiddelbart å få kontakt med ham for å høre at han og familien var trygge. Min lettelse var stor da han umiddelbart svarte. Men innholdet i svaret var nedslående:

Lise. It is very bad situation here. It is worse than British rule. We Muslim are very much afraid. BJP taking revenge from Muslims for not voting on them. Yes you can go on YouTube and see what happen in Delhi. Worse time is coming now in April when starting NPR. National population register. We all can go to detention center forever.⁹¹

Balansekunst

«Det er en skremmende tanke», skriver Carsten Jensen, «at hat kan være en langt mer samlende kraft enn kjærlighet, og at utkrystalliseringen av utallige mennesker, plaget av sin gjensidige isolasjon, i en plutselig oppstått, eksplosivt voksende massebevegelse forutsetter eksistensen av en fiende».⁹² Skremmende er også tempoet som masser mobiliseres i. Fredsprisvinner Maria Ressa henger bjellen på algoritmene og deres iver etter å dele hatefulle ytringer i stor skala. Hun viser konkret til hvordan Facebook er blitt brukt for å oppildne til vold i flere land, som India og hennes eget hjemland Filippinene.⁹³ Facebooks algoritmer er oppdratt til å elske innlegg som fremprovoserer sinne. Dette ble avslørt i «The Facebook files», som ble publisert i The Wall Street Journal høsten 2021.⁹⁴ Disse bestod av et stort antall interne dokumenter, lekket fra en ukjent kilde. I sin bok *Kulturkrig* beskriver Carline Tromp disse mekanismene slik: «Sosiale mediers modell gikk ut på å skape mest mulig trafikk, klikk og 'engasjement'. I realiteten innebar det at de premierte innhold som skapte sterke følelser.»⁹⁵ Ikke bare har Facebook, eller Meta, som de nå heter, og andre sosiale medier designet plattformer som i praksis oppmuntrer til spredning

⁹¹ Samtale på WhatsApp, februar 2020

⁹² Jensen, 2018, s. 116

⁹³ Aasmundsen, 2022

⁹⁴ Aasmundsen, 2022

⁹⁵ Tromp, 2021, s. 277

av hatefulle og voldelige ytringer, de fraskriver seg også ansvaret for hvordan teknologien de tilbyr faktisk brukes. Som Tromp skriver: «Sosiale mediers rolle i å oppildne til hat og vold var et problem alle forsøkte å skyve fra seg. Plattformene toet sine hender; de var bare 'teknologitilbydere' og ikke ansvarlige for hva folk gjorde med tilbudet.»⁹⁶ Konfrontert med dette, sa Metas kommunikasjonssjef i Norge, Regitze Reeh at de stadig blir bedre til å håndtere spredning av innhold som oppfordrer til vold og hat. Hun forklarte at de må balansere brukernes frihet til å uttrykke seg og samtidig sørge for at plattformen er trygg og positiv å bruke.⁹⁷

Balansekunst er åpenbart en krevende øvelse. Også for statsminister Modi, eller Yogi, som jeg iblant har falt for fristelsen å kalle ham. Narendra Modi er nemlig en ivrig tilhenger av yoga. Da han ble statsminister i 2014, ble hans lidenskap snart synlig både på hjemme- og bortebane. Hjemme opprettet Modis regjering et eget departement for ayurveda, yoga og de tradisjonelle medisinske behandlingsmetodene unani, siddha og homøopati. Det fikk forkortelsen «Ministry of AYUSH», og ble i 2018 hedret med andreplassen i en kåring av «The Most Weird Ministries Across The World» – forbigått av Englands «Minister of Loneliness» og etterfulgt av De forente arabiske emiratens «Ministry of Happiness».⁹⁸ Departementet har også fått oppmerksomhet på grunn av helseråd de har gitt befolkningen, som at gravide ikke bør spise kjøtt eller egg, og heller ikke ha sex, men «[...] nurture spiritual and 'pure' thoughts».⁹⁹ Av departementets ansvarsområder, er det antakelig yoga som har fått størst gjennomslag. Også utenfor landets grenser. I desember 2014 vedtok FN å innføre en internasjonal yoga-dag,¹⁰⁰ etter et innlegg fra Modi under åpningen av FNs 69. generalforsamling. Modi solgte inn yoga som et virkemiddel både i kampen mot klimaendringer og i et helhetlig helse- og behandlingsperspektiv. Den syvende internasjonale yoga-dagen ble markert 21. juni 2021, mens verden ennå var sterkt preget av pandemien.¹⁰¹ I sin tale denne dagen snakket Modi om hvordan yoga, verden over, hadde gitt folk selvtillit og styrke til å kjempe mot

⁹⁶ Trump, 2021, s. 283

⁹⁷ Aasmundsen, 2022

⁹⁸ The Economic Times 2018

⁹⁹ Rathee, 2018

¹⁰⁰ United Nations, 2014

¹⁰¹ «Yoga is an invaluable gift from our ancient tradition. Yoga embodies unity of mind and body, thought and action ... a holistic approach [that] is valuable to our health and our well-being. Yoga is not just about exercise; it is a way to discover the sense of oneness with yourself, the world and the nature.» (United Nations, «International Day of Yoga 21 June»)

pandemien. Noe av æren for dette må han ta selv. Tidlig i landets første nedstengning, oppfordret han nemlig sine 86 millioner følgere på Twitter til å ta en titt på de 17 videoene hvor han selv, i form av en animert, velproporsjonert, 3D-versjon, delte yogaposisjoner.¹⁰²

Modis yoga-misjonering i eget land har ikke bare vekket positive reaksjoner. Generelt har den kommunale polariseringen mellom det hinduistiske flertallet og religiøse minoriteter økt etter at Narendra Modi overtok som statsminister i 2014. Det har særlig gått ut over muslimene.¹⁰³ La oss bruke den internasjonale yoga-dagen som eksempel. Mens hindunasjonalister applauderer regjeringens bruk av yoga i nasjonal og internasjonal merkevarebygging, frykter religiøse minoriteter at hinduistiske praksiser og ideer får en stadig mer dominant rolle.¹⁰⁴ Shripad Yesso Naik, AYUSH-minister i Modis regjering, uttalte diplomatisk at muslimene kan tilpasse sin yogapraksis til islam ved å erstatte «Aum» med «Allah», og unnlate å gjøre den tradisjonelle serien med yogaøvelser som kalles solhilsen.¹⁰⁵ Men i Modis rekke finnes det også dem som framstår som langt mindre diplomatiske og inkluderende. Blant dem Yogi Adityanath, nåværende førsteminister i den BJP-styrte delstaten Uttar Pradesh. Hans råd til dem som er kritiske til å utføre solhilsen, eller motstandere av den internasjonale yogadagen, er at de bør «leave Hindustan» eller «drown themselves in the sea or live in a dark room for the rest of their lives».¹⁰⁶ Balansekunst er åpenbart ikke for alle, selv ikke yogier.

Elisabeth Eide og Terje Skaufjord har viet et helt kapittel til Yogi Adityanath i sin siste bok.¹⁰⁷ De forteller at hovedorganet til RSS, *Organiser*, med undertittelen *voice of the nation*, har utpekt nettopp Yogi Adityanath som Narendra Modis etterfølger og BJPs neste statsministerkandidat.¹⁰⁸ «I *Organiser* omtales han som en virkelig hellig mann og asket som har gitt folk tilbake troen på at åndelig makt kan bane vei for en transparent og demokratisk regjering.»¹⁰⁹ I media har Adityanath derimot fått mye

¹⁰² Business Today, 2020

¹⁰³ Majid, 2022

¹⁰⁴ Jain, 2015

¹⁰⁵ India Today, 2015

¹⁰⁶ Ali, 2016

¹⁰⁷ Eide og Skaufjord, 2022

¹⁰⁸ Eide og Skaufjord, 2022, s. 133

¹⁰⁹ Eide og Skaufjord, 2022, s. 133

negativ omtale, «[...] for sine splittende og antagonistiske verbale angrep på minoriteter og politiske motstandere, om voldtektssaker, overgrep mot lavkaste-personer og kommunalistiske opptøyer i UP [...]».¹¹⁰ Også Narendra Modi har måttet tåle kritisk omtale i pressen. I 2020 kåret TIME Magazine ham til en av de 100 mest innflytelsesrike menneskene i verden. Modi befant seg i kategorien «verdens mektigste ledere», i godt selskap med andre store menn, som Donald Trump, Jair Bolsonaro og Xi Jinping.¹¹¹ TIME Magazines omtale av Modi var derimot ikke entydig flatterende:

[...] almost all of India's Prime Ministers have come from the nearly 80% of the population that is Hindu, only Modi has governed as if no one else matters. [...] his Hindu--nationalist Bharatiya Janata Party rejected not only elitism but also pluralism, specifically targeting India's Muslims. The crucible of the pandemic became a pretense for stifling dissent. And the world's most vibrant democracy fell deeper into shadow.¹¹²

Også Bilkis, den 82 år gammel bestemoren som var blant de mest ubøyelige demonstrantene mot endringene i statsborgerskapsloven, er inkludert blant TIME Magazines 100 utvalgte. Hun i kategorien «Icons».

Pandemi og polarisering

Polariseringen som preget India da covid-19 entret scenen, så en stund til å gå i en slags dvale i møte med den nye, usynlige, felles fienden. Selv om det florerte med falske nyheter om viruset, var disse i liten grad rettet mot spesifikke grupper. Idyllen varte til 30. mars 2020. Denne dagen registrerte flere fakta-sjekkende organisasjoner en plutselig nyoppstått islamofobisk undertone i de falske nyhetene.¹¹³ På samme tid dukket også ny-ordet «corona-jihad» opp.¹¹⁴ På Twitter ble #CoronaJihad en egen emneknagg.¹¹⁵ Bakgrunnen var at den globale islamske organisasjonen Tablighi

¹¹⁰ Eide og Skaufjord, 2022, s. 149

¹¹¹ The Indian Express, 2020

¹¹² Time Magazine, 2020

¹¹³ Sebastian, 2020

¹¹⁴ BBC, 2020 (3. april)

¹¹⁵ Sebastian, 2020

Jamaat hadde avholdt sin årlige samling i New Delhi fra 8.-15. mars, med mer enn 2.000 deltakere. Da disse returnerte til sine respektive hjemstater og -land, bidro de, ikke overraskende, til at smitten spredte seg.¹¹⁶ Spredte seg gjorde også islamofobiske «memer». En av disse framholdt Kina som produsenten av viruset og muslimene som distributørene.¹¹⁷ Indias muslimer ble nå hetset som superspredere og syndebukker. Fienden hadde igjen fått et ansikt.

Høsten 2021 skrev *Foreign Policy*¹¹⁸ om Indias demokratiske tilbakefall og den markerte økningen i hatprat etter gjenvalget av statsminister Narendra Modi i 2019. Som eksempel nevner de at hindunasjonalister beskylder muslimske menn for «love jihad», en konspirasjonsteori om at muslimske menn vil gifte seg med hindu-kvinner og tvinge dem til å konvertere til islam. Det er ikke overraskende at delstaten Uttar Pradesh var tidligst ute med å slå ned på dette. I november 2020 ble Yogi Adityanath den første førsteminister som innførte en lov for å kontrollere såkalt kjærlighets-jihad, «[...] described by Hindu communalists as a plot by Muslim men to lure young Hindu women into marriage and conversion to Islam».¹¹⁹ Og straffen? Fengsel imellom ett og ti år, og en bot på mellom femten og tjue tusen indiske rupier, eller omtrent 2.500 kroner.¹²⁰ Politiet i Uttar Pradesh tok den nye bestemmelsen på alvor og slo flere steder ned på blandede ekteskap. Tidsskriftet *The Caravan* forteller om en kvinne på 22 år som aborterte etter at mannen hennes ble pågrepet og arrestert med henvisning til den nye bestemmelsen. Mannen ble senere sluppet fri fordi politiet ikke kunne finne bevis for beskyldningen om at kvinnen var tvunget til å konvertere til islam.¹²¹ Denne hendelsen fikk mange til å reagere. En gruppe på 104 pensjonerte byråkrater ble så forarget over politiets brutalitet i denne konkrete saken at de skrev et brev til førsteminister Yogi Adityanath. I brevet stilte de to klare krav: 1) Delstatens politistyrke må få opplæring i hvordan de skal respektere alle innbyggernes rettigheter. 2) Delstatens politikere, inkludert deg selv, må lære bestemmelsene i grunnloven, som du og andre lovgivere har sverget på å opprettholde.¹²²

¹¹⁶ BBC (2020, 2. april)

¹¹⁷ BBC, 2020 (3. april)

¹¹⁸ Kugelman, 2021

¹¹⁹ Dhirendra, 2021

¹²⁰ Beregnet ut fra vekslingskursen 6. mai 2023

¹²¹ Dhirendra, 2021

¹²² Dhirendra, 2021 (min oversettelse)

Flere har uttrykt uro for hvor India er på vei. Den Hong Kong-baserte journalisten og forfatteren Debasish Roy Chowdhury, stilte høsten 2021 spørsmålet: «Is India Headed for an Anti-Muslim Genocide?»¹²³ Bakgrunnen var flere urovekkende observasjoner. Blant disse at indiske sosiale medier var fulle av videoer med selvutnevnte beskyttere av hinduismen, som oppfordret til lynsjing av muslimer, «an act so common that it hardly makes news anymore».¹²⁴ Og det er mer:

Muslims routinely face random attacks for such «crimes» as transporting cattle or being in the company of Hindu women. Sometimes, the provocation is simply that somebody is visibly Muslim. As Modi himself has told election rallies, people «creating violence» can be «identified by their clothes».¹²⁵

Fienden har ikke bare fått et ansikt, men også et lett kjennelig antrekk.

¹²³ Chowdhury, 2021 (Chowdhury er også medforfatter av boken *To Kill a Democracy: India's Passage to Despotism*, 2021).

¹²⁴ Chowdhury, 2021

¹²⁵ Chowdhury, 2021

Den andre bølgen

JA, DET VAR bare å ta fatt igjen, og pesten glemte ingen i lengre tid. I desember måned satte den våre medborgeres lunger i brann, holdt ilden ved like i kremasjonsovnene, fylte leirene med tomhendte skygger og uten å stanse opp skred den stadig like tålmodig frem i rykk og napp. Myndighetene hadde regnet med at vinterkulda ville stoppe fremrykkingen, men den fortsatte gjennom årstidens første kuldeperiode uten å løsne grepet. De måtte bare vente, og hele byen vår levde uten fremtid.¹²⁶

– Albert Camus

Døde kropper svøpt i hvitt venter i kø på Old Seemapuri Cremation Ground, øst i New Delhi. Det er sent i april 2021. Old Seemapuri ligger inneklemt mellom en parkeringsplass og et boligområde. «Sunlight Colony» heter boligområdet. Et vakkert, men misvisende navn. Her er solen for lengst fortrent av røyken fra kremasjonsbålene. Beboerne er tvunget innendørs. Barna får ikke lenger leke på hustakene. Lyden av liv har stilnet. Den stikkende røyken fyller luften med død.¹²⁷

I løpet av måneden har antall daglige kremasjoner steget fra i underkant av 15 til nærmere 90.¹²⁸ Kremasjonsplassen har egentlig bare plass til 26 bål, men de raskt stigende dødstillene har tvunget fram en provisorisk utvidelse. På parkeringsplassen vegg i vegg har biler måttet vike for bål. Til sammen er det nå plass til 80-90 av dem. Blant de døde som venter i kø, er noens far og en annen families datter. Faren er fraktet hit av sin sønn, som innstendig ber om at kremasjonen må skje umiddelbart. Han er bekymret for femåringen sin, som er alene hjemme. Moren, hans kone, er alvorlig syk og innlagt på sykehus. Den andre familiens avdøde datter ble kjørt hit i en ambulanse, i følge med flere familiemedlemmer. Hun het Pallavi og skulle snart gifte seg. Moren klamrer seg til den røde sarien datteren skulle hatt på seg i bryllupet: «My life is over, there is nothing more to live for. She was my spirit, she was born after 7 years of marriage [...] She taught us how to live.»¹²⁹ Pallavi ble bare 35 år.

¹²⁶ Camus, 1947/2020, s. 289

¹²⁷ Taskin, 2021

¹²⁸ Taskin, 2021

¹²⁹ Sharma, 2021

Da Pallavis familie kom hit klokka elleve denne formiddagen, hadde de allerede brukt flere timer på å lete etter et kremasjonssted med ledig kapasitet. På Old Seemapuri ble de velsignet med en plass i køen. Etter to timers venting, får de utføre de siste ritualene for Pallavi.

I Albert Camus' *Pesten*, så doktor Rieux ut over bukten i Oran. Han tenkte på bålene som i sin tid ble reist av syke athenere. «Dit ble likene fraktet om natten, men det var ikke nok plass, og de levende sloss med fakler for å få plass til sine kjære og endte i blodige slagsmål i stedet for bare å la de døde ligge.»¹³⁰ Ved Old Seemapuri valgte flere heller å la de døde ligge. Under et besøk tidlig i mai 2021, observerte journalister fra den uavhengige nyhetsplattformen *The Probe* at det lå flere forlatte lik på området.¹³¹ I normale tider ville knapt noen etterlate en avdød slektning på denne måten. Men dette var ikke normale tider. Gode hjelpere sørget for at de avdøde allikevel fikk en verdig utgang fra dette livet. En av disse var professor Suresh Kumar Bandooni fra hjelpeorganisasjonen Shaheed Bhagat Singh Sewa Dal. Sammen med andre frivillige, stilte han opp der slektninger ikke kunne eller ikke ville:

This dead body has been lying around since morning. Nobody cares. So many dead bodies are being brought here. Many relatives dump Covid dead bodies and run away. What can we do? We have been doing the cremation of these unclaimed dead bodies.¹³²

Shaheed Bhagat Singh Sewa Dal ble stiftet i 1995 av Jitender Singh Shunty. Han er sosialarbeider og tidligere politiker for regjeringspartiet BJP. I alle disse årene har han og organisasjonen hans stilt opp for dem som ikke har råd til å betale for kremasjonen av sine kjære. Gratis og frivillig har de utført de siste ritualene for de avdøde. Under pandemien har de også gjennomført kremasjoner der familiemedlemmer av andre årsaker enn økonomi ikke har stilt opp. Det toppet seg under den andre smittebølgen, våren 2021. I løpet av noen få uker stod organisasjonen for over 4.000 kremasjoner. De jobbet fra seks om morgenen til langt på natt. De få timene Jitender Singh Shunty

¹³⁰ Camus, 1947/2020, s. 51-52

¹³¹ Sharma, 2021

¹³² Sharma, 2021

sov, lå han i en ambulanse som stod parkert ved kremasjonsplassen.¹³³ Han beskriver disse erfaringene som blant sitt livs mest smertefulle. Dag og natt plukket han og hans folk opp lik fra private hjem og sykehus, steriliserte og pakket dem inn, sørget for transport til kremasjonsplassen og gjennomførte de siste ritualene for de avdøde. Noen opplevelser har vært vanskeligere å legge bak seg enn andre. Som da han hjalp en tolv år gammel gutt med å kremere bestefaren. Babyen, som bare fikk leve i fem måneder. Den unge bruden, som ikke rakk å være kone i mer enn 15 dager. Han innrømmer at pandemien nesten tok fra ham troen på menneskeheten: «People would literally leave the bodies of their loved ones with us and run away. It was hard to believe at first, but then it became the norm.»¹³⁴ Tilsvarende tunge tanker tenker den bulgarske statsviteren Ivan Krastev. Meningsløs og uverdigg, skriver han om pandemi-døden. Han trekker linjer tilbake til pesten i tidligere tider, da tragedien ble forsterket ved at de døde ikke fikk en ordentlig begravelse. Siden da har tider både gått og henrullet, uten at det har rikket ved vesentlige trekk ved pandemi-døden: «Frykten for smitte har hindret mange i å møte opp til sine slektingers gravferder, og i mange tilfeller er det ikke holdt noen seremoni i det hele tatt.»¹³⁵

I delstatene Bihar og Uttar Pradesh ble den andre bølgen brutal. Elven Ganges bidro til å blottlegge de groteske sidene ved pandemi-døden. I mai 2021 rammet et voldsomt regnvær området, og Ganges rant over sine bredder. Med vannmassene fulgte det lik. I et distrikt i Bihar, fant landsbyboere rundt 100 oppsvulmede og vansirede lik flytende i elven. De var ført dit av vannmassene fra Uttar Pradesh, Indias mest folkerike delstat. Men lik fløt ikke bare i elven. De ble også gravd ned langs elvebredden. Blant annet ved landsbyen Shringverpur, sør i Uttar Pradesh. Landsbyen forbindes med guddommen Rama og er derfor betraktet som hellig av hinduene. Fattige landsbyboere, som ikke hadde råd til å betale for ved til å kremere sine døde, begravde dem her, ved elvebredden. De fikk dermed ikke utført de siste ritualene, men fant kanskje trøst i å begrave dem her, nær hellig grunn. Fra midten av april til midten av mai 2021 antas det at 4.000 lik kan ha blitt gravd ned på denne måten, i grunne groper langs elvebredden. «We might never have heard of this tragedy but for the weather», skrev Om Gaur, redaktør for den hindi-språklige avisen Dainik Bhaskar, i et essay i

¹³³ Tenzin, 2021

¹³⁴ Sharma, 2021

¹³⁵ Krastev, 2020, s. 12

New York Times.¹³⁶ Han slo fast at regnet ikke bare blottla de døde kroppene: «The rains also laid bare the government's colossal failure to strengthen rural health care or ensure adequate vaccine supplies – or take responsibility for its shortcomings.»¹³⁷

For førsteministeren i Uttar Pradesh, Yogi Adityanath fra regjeringspartiet BJP, så verden annerledes ut. I april 2021, mens sykehusinnlagte og andre koronasyke i delstaten døde av mangel på oksygen, avviste han blankt at de manglet oksygen og respiratorer. Så blankt at han ba om at det ble tatt beslag i eiendommene til dem som spredte rykter og propaganda om dette på sosiale medier, og slik prøvde å «'spoil the atmosphere'».¹³⁸ Da høsten kom samme år, gratulerte han seg selv for verdens beste koronakrise-håndtering.¹³⁹ Ikke ulikt partikollega og statsminister Narendra Modi, som i sin tale under Verdens økonomiske forum sent i januar 2021 skrøt av at India hadde vunnet over koronaviruset og «[...] saved humanity from a big disaster by containing corona effectively».¹⁴⁰ Modi hadde allerede avblåst pandemien. Det glade budskap ble gjentatt av landets helseminister et par måneder senere.¹⁴¹ Deretter ble det gitt grønt lys både til store valgkampmøter og den hinduistiske festivalen Kumbh Mela.

Blessings in the flow

Kumbh Mela var i 2021 lagt til byen Haridwar, en av hinduismens hellige steder. Haridwar ligger vakkert til ved bredden av Ganges i delstaten Uttarakhand, nord i India, med grenser mot Tibet og Nepal. At festivalen faktisk ble gjennomført denne våren, vakte internasjonal oppsikt. *The Guardian* beskriver en fullsides annonse som stod på trykk i India 21. mars. Her inviterer statsminister Narendra Modi til deltakelse i festivalen og forsikrer samtidig om at den både er «“clean” and “safe”».¹⁴² Tre uker senere gjorde smitten et byks: 168.912 nye smittetilfeller i løpet av 24 timer.¹⁴³ Dermed passerte India Brasil, og rykket opp fra tredje- til andreplass i kåringen av verdens verst rammede land. Øverst tronet USA. Samtidig samlet millioner seg til

¹³⁶ Gaur, 2021

¹³⁷ Gaur, 2021

¹³⁸ Rashid, 2021

¹³⁹ Bishay, 2021

¹⁴⁰ Gettleman et al., 2021

¹⁴¹ Times of India, 2021

¹⁴² Ellis-Petersen og Hassan, 2021

¹⁴³ The Times of India 2021

festival. Den nyutnevnte førsteministeren i Uttarkhand, Tirath Singh Rawat, en partikollega av statsminister Modi, var allikevel hellig overbevist om at dette ville gå bra: «'Most importantly, Kumbh is at the bank of the River Ganga,' he said. 'Ma Ganga's blessings are there in the flow. So, there should be no corona.'»¹⁴⁴ Det samme tenkte kanskje de private selskapene som var leid inn for å gjennomføre korona-testingen under festivalen. Det ble nemlig sagt at alle besøkende ble testet, men så viste det seg at nærmere 100.000 testresultater var forfalsket. Angivelig for at selskapene skulle oppfylle sin daglige testkvote.¹⁴⁵

Da den halvannen måned lange festivalen var over, 28. april 2021, hadde mer enn ni millioner mennesker vært innom.¹⁴⁶ Etterpå reiste de hjem. Hjem til sine delstater, distrikter, byer, landsbyer og hushold. Mange hadde covid-19 med i bagasjen. Kumbh Mela kan ha vært den største supersprederhendelsen i pandemiens historie, sier den indisk-amerikanske legen Ashish Jha, tidligere professor i global helse ved Harvard University og responskoordinator for covid-19 i Det hvite hus.¹⁴⁷

Kunne de ikke ha utsatt, eller i det minste nedskalert, festivalen? Tanken ble både tenkt og sagt høyt av Uttarkhands daværende førsteminister, Trivendra Singh Rawadristet. Han insisterte på at festivalen måtte nedskaleres på grunn av smittesituasjonen, og foreslo en begrenset, symbolsk festival. Dette falt ikke i hellig jord. Hverken hos religiøse ledere, lokalt og sentralt plasserte BJP-politikere, eller den hindunasjonalistiske paramilitære organisasjonen RSS. Disse insisterte alle på at delstaten skulle arrangere en stor festival med minimale covid-19-restriksjoner. Allikevel ser det ut til å ha blitt gjort én innrømmelse: festivalen ble kortet ned fra fire måneder til 45 dager.¹⁴⁸ Og førsteministeren, han måtte forlate stillingen sin med umiddelbar effekt, kun kort tid før festivalen skulle gå av stabelen.

Ett, av flere, paradoks her, er at festivalen egentlig ikke skulle vært avholdt før året etter, våren 2022. Så hvorfor ble den gjennomført allerede i 2021? Det korte svaret er lesing av astrologiske kart. Og kartene viste noen svært heldige konstellasjoner, som

¹⁴⁴ Rana, 2021

¹⁴⁵ BBC, 2021 (17. juni)

¹⁴⁶ Ellis-Petersen og Hassan, 2021, Rawat, 2021

¹⁴⁷ Ellis-Petersen og Hassan, 2021

¹⁴⁸ Sen, 2021, Mahajan, 2021

bare forekommer hvert 83. år. Solen beveget seg inn i Væren, og Jupiter inn i Vannmannen.¹⁴⁹ Hva kartene sa om den påfølgende smittebølgen, vites ikke. Kanskje var det verdt å ofre litt for at denne tradisjonsrike festivalen ikke skulle bli skadelidende? En av de hinduistiske asketene (sadhuene) som deltok i festivalen satte det hele i perspektiv: «Døden er uunngåelig, men vi må opprettholde våre tradisjoner.»¹⁵⁰

Så det uunngåelige spørsmålet: Kunne den voldsomme økningen i smittede og døde våren 2021 vært forhindret? Mye tyder på at den indiske regjeringen satt på informasjon som tilsa at den premature avblåsningen av pandemien burde vært utsatt. En viktig brikke i puslespillet over hvorfor det gikk så galt som det gikk, er Kumbh Mela. Hvorfor var det så viktig at denne festivalen ikke ble berørt av korona-begrensninger? Veide hensynet til konservative hinduistiske krefter og velgergrupper så tungt at andre hensyn kom i skyggen? Ble festivalen framskyndet med ett år for å blidgjøre astrologer og asketer, på brutal bekostning av folkehelsen?¹⁵¹ Ville det samme skjedd om det ikke var et hindunasjonalistiske parti som satt ved makten? Om festivalen var muslimsk?

Det som med sikkerhet kan slås fast, er at Kumbh Mela ble gjennomført nøyaktig ett år etter at den islamske organisasjonen Tablighi Jamaat avholdt sin mye omtalte samling i New Delhi. Omtalt fordi den sparket i gang konspirasjonsteorier om at muslimene stod bak spredningen av viruset. Ny-ord som korona-jihad ble født og islamofobiske «memer» ble spredt i sosiale medier.¹⁵² Mens samlingen i regi av Tablighi Jamaat varte i én uke og hadde i overkant av 2.000 deltakere, varte Kumbh Mela i halvannen måned og hadde over ni millioner besøkende. Er det ikke noe paradoksalt over dette? Jo, skriver den indiske engelskspråklige avisen *Deccan Herald*: Mens det fortsatt var restriksjoner på hvor mange som kunne be samtidig i moskeene, ble det ikke gitt noen slike begrensninger for Kumbh Mela. *Deccan Herald*'s konklusjon er krystallklar: Regjeringspartiet BJPs åpenbare dobbeltmoral er igjen avslørt. Da dette stod på trykk, 14. april 2021, var det ennå to uker igjen av Kumbh Mela. *Deccan Herald* spådde allerede da at festivalen ville kunne komme til å bli en

¹⁴⁹ Jaiswal, 2021, Sengupta, 2021

¹⁵⁰ Sengupta, 2021

¹⁵¹ Sengupta, 2021

¹⁵² Se «Pandemi og polarisering» i «Samhold og brorskap?»

superspreder og krevde at den umiddelbart måtte stoppes. De fikk rett, men ble bare delvis hørt.¹⁵³ Tre dager senere, lørdag 17. april, oppfordret statsminister Modi til at de resterende ukene av festivalen «should now only be symbolic».¹⁵⁴ Begrunnelsen var en voldsom økning i smittetilfeller. Ikke overraskende var Arundhati Roy kritisk til Modis håndtering:

Og så måtte jo også Kumbh Mela-festivalen organiseres, slik at millioner av hinduistiske pilegrimer kunne stimle sammen i en liten by for å bade i Ganges og spre viruset da de reiste tilbake til hjemstedene sine, velsignet og rensket. Årets Kumbh fortsetter ufortrødent, selv om Modi forsiktig har ymtet frampå om at det kunne være en idé om det hellige badet ble holdt «symbolsk» – hva nå enn det måtte bety. (I motsetning til da den islamske organisasjonen Tablighi Jamaat organiserte sin konferanse i fjor, har ikke mediene kjørt en kampanje der de kalles noe tilsvarende «korona-jihadister»).¹⁵⁵

Også det muterte viruset må ha slitt med å forstå hva Modis oppfordring i realiteten innebar. Da festivalen var over, i konkrete og symbolske former, og sandbankene lå øde tilbake, hadde Delta lagt ut på reise. Til delstater, distrikter, byer, landsbyer og hushold.

INSACOG

I puslespillet over hvorfor det gikk så galt som det gikk, finnes det også en annen viktig brikke: INSACOG. «The Indian SARS-CoV-2 Genomics Consortium», forkortet INSACOG, ble etablert 25. desember 2020 og er et nasjonalt nettverk av laboratorier. Det startet som et nettverk av ti, men teller i dag 54.¹⁵⁶ INSACOG ble etablert for å overvåke mutasjoner, variasjoner og spredning av covid-19.¹⁵⁷ Indias fremste virolog, Dr. Shahid Jameel, ledet nettverket, men allerede etter et halvt år sa han opp sin stilling. Det ble ikke gjort offentlig kjent hvorfor han sluttet, men det var godt kjent at han var kritisk til regjeringens håndtering av pandemien, spesielt under den andre

¹⁵³ Deccan Herald, 2021

¹⁵⁴ Sen, 2021

¹⁵⁵ Roy, 2021

¹⁵⁶ Government of India, Ministry of Science & Technology, 2023

¹⁵⁷ Krishnan, 2022

bølgen.¹⁵⁸ I et nesten overraskende kritisk innlegg i *The New York Times* 13. mai 2021, beskriver han Indias skjeve distribusjon av vaksiner, lave testkapasitet og høye smittetall. I gjennomsnitt, på landsbasis, var andelen positive tester da 22 prosent, men i enkelte delstater var tallet langt høyere. Blant de hardest rammede var Uttarkhand, hvor Kumbh Mela nylig var gjennomført. Her var andelen positive tester hele 36,5 prosent.¹⁵⁹ Dr. Jameel skriver at han selv, med bred støtte fra indiske forskningskolleger, hadde foreslått en rekke tiltak som aldri så dagens lys på grunn av «[...] stubborn resistance to evidence-based policymaking».¹⁶⁰

Allerede tre måneder tidligere, i februar 2021, hadde INSACOG, under Dr. Jameels ledelse, rapportert om en bekymringsfull utvikling av koronaviruset. Rapporten ble sendt til National Center for Disease Control (NCDC) i Delhi, og derfra skulle den bevege seg tjenestevei til regjeringen. INSACOGs bekymring var basert på observasjoner fra flere av laboratoriene i nettverket. De første observasjonene ble gjort like etter etableringen av nettverket, ved årsskiftet 2020-2021. Leger ved BJ Medical College i Pune hadde sendt inn en prøve på en ny virusmutant: B.1.617. Denne ble først identifisert i California og skulle vise seg å være forløperen til Delta-varianten. Ikke lenge etter ble samme mutant, og tre ulike undervarianter av denne, observert ved flere av laboratoriene i INSACOG-nettverket. Forskerne forutså at mutanten ville komme til å bevege seg raskt. Statsministerens kontor måtte derfor enda raskere bli informert om den kommende smittebølgen. I rapporten var INSACOG tydelige på at deres observasjoner «should be a matter of grave concern».¹⁶¹ Men forskernes bekymringer og forslag til tiltak falt på politisk stengrunn. Politikerne handlet stikk i strid med vitenskapelige råd. Tidsskriftet *The Caravan* er nådeløs i sin analyse: «WHEN YOU MIX SCIENCE AND RELIGION, you get religion. In India, a land obsessed with magical remedies, religious congregations and placating the gods, the second wave arrived like a judgment from god.»¹⁶²

¹⁵⁸ Pandey, 2021

¹⁵⁹ Jameel, 2021

¹⁶⁰ Jameel, 2021

¹⁶¹ Krishnan, 2022

¹⁶² Krishnan, 2022 (Setningen introduserer et nytt tema i originalteksten og innledes av versaler.)

Den tredje brikken?

The Caravan setter meg på sporet av det som kanskje kan være den tredje brikken i puslespillet over hvorfor det gikk så galt som det gikk: «scientific debasement»,¹⁶³ eller vitenskapelig devaluering. De knytter til og med denne forringelsen av vitenskapen til en konkret dato: 30. januar 2020. Datoen for landets første bekreftede tilfeller av koronasmitte. Det startet med tre smittetilfeller i Kerala og stoppet egentlig aldri, skriver de, og legger til: «The story of India's scientific debasement is also a story of the rise in state-sponsored occult thinking.»¹⁶⁴ Den manglende politiske viljen til å ta INSACOGs advarsler våren 2021 på alvor, er en del av dette bildet. Men det er mer. Så mye at *The Caravan* klandrer Modis «gudestyrte» regjering for å ha sløst bort enhver mulighet til å kontrollere pandemien: «In a country with too many people and as many gods, the will of one man reigned supreme as Indians died without recourse or recompense.»¹⁶⁵

Også indiske domstoler har vært kritiske til landets koronahåndtering. Under en høring i høyesterett i Delhi i april 2021, ble regjeringen spurt om den var forberedt på å håndtere smittetoppen som var ventet i løpet av få uker. I stedet for å snakke om en kommende smittebølge, valgte dommerne å kalle det som ventet en tsunami. De advarte også om at de ville «henge» dem som forsøkte å hindre oksygentilførselen til sykehusene og boret dypt i regjeringens løfter om tilførsel av bestemte mengder oksygen. Retten erkjente at de som har lav immunitet sto i fare for å dø, men uttrykte stor bekymring for at mennesker som kunne vært reddet, også døde. Oppfordringene til regjeringen var klar: «Dødeligheten må reduseres.»¹⁶⁶ Uttar Pradesh var en av delstatene der sykehusinnlagte koronapasienter døde fordi sykehusene manglet oksygen. Høyesterett i Allahabad felte en kraftfull dom over dem som var betrodd oppgaven med å sørge for forsyninger av flytende medisinsk oksygen. Dommerne beskrev det som hadde skjedd som en kriminell handling og ikke mindre enn et folkemord.¹⁶⁷ Hvordan kan vi la våre folk dø på denne måten, spurte de, når vitenskapen er så avansert at til og med hjertetransplantasjon og hjernekirurgi foregår

¹⁶³ Krishnan, 2022

¹⁶⁴ Krishnan, 2022

¹⁶⁵ Krishnan, 2022

¹⁶⁶ NDTV, 2021

¹⁶⁷ The Hindu, 2021, The Wire, 2021, Pandey, 2021

i disse dager?¹⁶⁸ Er kanskje også dette «a judgement from god»,¹⁶⁹ eller nok et eksempel på vitenskapelig devaluering?

¹⁶⁸ The Hindu, 2021

¹⁶⁹ Originalteksten skriver «god», med liten g.

Demon Crazy?

India is not, as people keep calling it, an underdeveloped country, but rather, in the context of its history and cultural heritage, a highly developed one in an advanced state of decay.¹⁷⁰

— Shashi Tharoor

Hva skjer i verdens største demokrati? I løpet av fem år, fra 2014 til 2019, raste India fra 27. til 51. plass på listen over verdens mest demokratiske land. Sivile rettigheter ble innskrenket, landets sekulære status undergravd, og religiøse og andre minoriteter forfulgt.¹⁷¹ Så kom korona, og India rykket ytterligere to plasser ned. Pandemi-handteringen legitimerte at makt ble sentralisert, demokratiske beslutningsprosesser parkert, og lovverk som begrenset innbyggernes rettigheter og frihet innført.¹⁷² «Det er logisk», skriver Ivan Krastev, «å forvente at koronapandemien vil styrke – ja kanskje akselerere – i hvert fall noen av de negative politiske tendensene som kom forut for krisen».¹⁷³ Ved slutten av 2022 ble 42 land regnet som å være på vei mot autokrati. Et rekordhøyt tall, og en økning på ni fra året før.¹⁷⁴ Hvorfor? Kanskje, som Ivan Krastev skriver, fordi epidemier sprer frykt i samfunnet, og fordi de henter ut det beste i menneskene og det verste i styresmaktene. Krastev viser til litteraturens verden, som Albert Camus' *Pesten*,¹⁷⁵ hvor epidemier brukes som en metafor både for tap av frihet og for autoritarismens inntreden.¹⁷⁶ Handling i *Pesten* er lagt til byen Oran i Algerie på 1940-tallet, da Algerie fortsatt var en fransk koloni. En dag finner bokens hovedperson, legen Bernard Rieux, en død rotte i oppgangen sin. De nærmeste dagene dukker det opp flere døde og døende rotter. Så angripes også mennesker av denne ukjente sykdommen. Det viser seg at en pest har brutt ut i byen. Byens innbyggere isoleres fra omverdenen og byportene voktes av soldater. Boken kan leses som et bilde på nazismens fremmarsj i Europa. I en anmeldelse av bokens norske

¹⁷⁰ Tharoor, 2023

¹⁷¹ Deccan Herald, 2022

¹⁷² Sirmate, 2023

¹⁷³ Krastev, 2020, s. 49

¹⁷⁴ V-Dem Institute, 2023, s. 19

¹⁷⁵ Camus, 1947/2020

¹⁷⁶ Krastev, 2020, s. 47

oversettelse, viser anmelderen til følgende episode, som én av flere som støtter en slik tolkning: «Når en rådhusansatt får 'den geniale ideen' å bygge om trikkene i byen til å frakte pestens ofre direkte til forbrenningsovnene, er det vanskelig å ikke tenke på at det er togene som frakter jøder til Auschwitz Camus egentlig snakker om.»¹⁷⁷

Før pandemien, i 2019, skrev det internasjonale forskerteamet hos V-Dem Institute at India var på nippet til å miste sin status som demokrati. Årsaken var de alvorlige innskrenkningene media, sivilsamfunnet og opposisjonen ble utsatt for.¹⁷⁸ Etter en ytterligere gradvis forverring gjennom pandemiens første år, skjedde det. India kvalifiserte ikke lenger som demokrati etter V-Dems vurderinger og falt ned til kategorien «autokrati med valg».¹⁷⁹ En tilsvarende nedgradering ble på samme tid gjort av stiftelsen Freedom House. I deres terminologi ble Indias status endret fra «free democracy» til «partially free democracy». Begrunnelsen er en negativ utvikling over flere år, hvor landets hindunasjonalistiske regjering og dens allierte har stått for økende voldsbruk, diskriminering av minoriteter, marginalisering av stammefolk (adivasi) og kasteløse (daliter), og undertrykkelse av kritiske stemmer i media, akademien, sivilsamfunnet og blant demonstranter.¹⁸⁰ Også The Institute for Democracy and Electoral Assistance omtaler India med bekymring i sin rapport for 2021. De beskriver pandemien som et forstørrelsesglass på ulike styresetts styrker og svakheter, og løfter fram India som et av landene hvor man tydeligst kunne se svakhetene.¹⁸¹

Det meste av de utslagsgivende innskrenkningene skjedde etter at Narendra Modi og hans hindunasjonalistiske parti Bharatiya Janata Party (BJP) tok over regjeringsmakten i 2014. Fra 2013 til 2020 stod landet for et av de mest dramatiske demokratiske fallene av alle land de siste ti årene.¹⁸² Med Modi ved makten, har det både blitt en sterkere sammenblanding av religion og politikk og en økt religiøs intoleranse. Selv om India formelt er en sekulær stat, uten offisiell statsreligion, bekjenner den indiske befolkningen seg til minst ni ulike kjente religioner (hinduisme, islam, kristendom, sikhisme, buddhisme, jainisme, zoroastrisme, jødedom og bahai). Det store flertallet, omtrent 80 prosent, er hinduer. Men India er også verdens tredje

¹⁷⁷ Hoem, 2020 (Auschwitz er feilstavet i anmeldelsen. Jeg har valgt å rette opp dette.)

¹⁷⁸ V-Dem Institute, 2020

¹⁷⁹ V-Dem, 2021

¹⁸⁰ Freedom House, 2021, Biswas, 2021

¹⁸¹ The Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2021

¹⁸² V-Dem, 2021

største muslimske land, kun marginalt forbigått av Indonesia og Pakistan. Nesten 15 prosent av befolkningen, 200 millioner mennesker, er muslimer. Under BJPs regjeringsperiode har religion fått en sterkere polariserende kraft. Dette rammer både muslimer, kristne og andre religiøse minoriteter.¹⁸³ En dag i mai 2022 fikk jeg en fortvilet melding fra en av mine muslimske venner:

Lise all is not well. BJP government and their people making so much problem, every day there is a new problem for Muslims. They have placed their shiva lingam¹⁸⁴ in mosques. This has created lot of tension and fear for Muslims. All tourists have run away. Tourist business finished. It was started after two year of covid. See what happens. We all Muslims are sitting on fireball. Anytime could happen anything all over India. We are not safe. We have no place on this earth. Because we are born as Muslims in India.¹⁸⁵

En av Indias sterke politiske opposisjonsstemmer tilhører Shashi Tharoor. Tharoor er veltalende og velutdannet. Han har skrevet flere bøker og vært høyt plassert i FN-systemet. I 2006 var han kandidat til å bli FNs nye generalsekretær, etter Kofi Annan, men ble innstilt som nummer to, etter Ban Ki-moon. Fra 2009 har han vært aktiv politiker i hjemlandet, hvor han representerer BJPs politiske hovedmotstander, Kongresspartiet. I en diskusjon om uavhengige medier og demokrati i Mumbai Press Club våren 2023, uttrykte Tharoor, på velartikulert engelsk, dyp bekymring for det indiske demokratiet.¹⁸⁶ Han mente å se en utvikling hvor uavhengige institusjoner, som media og domstolene, blir mer politiserte, i favør av den sittende regjeringen. Han uttrykte også bekymring for landets lovarbeid, og nevnte de vedtatte endringene i statsborgerskapsloven fra 1955 som et konkret eksempel (Citizenship Amendment Act).¹⁸⁷ Alt i alt opplevde han situasjonen som så urovekkende at pandemien på mange

¹⁸³ The Economist Intelligence Unit, 2021, The Economist Intelligence Unit, 2020

¹⁸⁴ «Shiva lingam» er en abstract framstilling av den hinduistiske guden Shiva.

¹⁸⁵ Samtale på WhatsApp, mai 2022

¹⁸⁶ Harisinghani, 2023. Temaet for diskusjonen var: «The need for an independent media as a vital link for democracy»

¹⁸⁷ Endringene ble kritisert for å diskriminere på grunnlag av religion, og for særlig å ekskludere muslimer. Da de ble vedtatt, utløste de store demonstrasjoner over hele landet. Se mer om dette i «Samhold og brorskap?»

måter kom som en redning, ved at den ga folk et pusterom fra regjeringens lovgivende momentum. Men også Tharoor er usikker på hva framtiden vil bringe:¹⁸⁸

I don't know. And is our society prepared to resist it? We have seen a certain toxicity, a certain bias, that has been injected into our society. Against a particular minority, for example. And a lot of our society may be resisting it silently, at least some claim to be, but very few seem to be willing to stand up for the ideals of our democracy, as articulated by our founders in the past, when it comes to that. So, I do worry. I worry about everything. About our democracy, about our diversity, about our pluralism, and the values inherent in our constitution.¹⁸⁹

«I hope I am wrong», avsluttet Tharoor. Og la til at han ser på seg selv som optimist, i den forstand at han ser på framtiden som meget usikker og ikke er overbevist om at alt vil gå galt. At ting kan gå bra, om man tar de riktige skrittene og retter opp feil. At det vil skje, tar han derimot ikke for gitt.

Min venn silkeselgeren deler mange av Tharoors bekymringer. Da jeg høsten 2019 lot meg sjokkere over en avgjørelse i Indias høyesterett, og for alvor begynte å lure på domstolenes uavhengighet, sa min venn nøkternt: «Every place is filled up with RSS people. Even supreme court. India is in the hand of RSS, and the courts are doing what the government wants. Modi is working as dictator. Constitution means nothing to him.»¹⁹⁰ Avgjørelsen i høyesterett gjaldt skjebnene til en omstridt tomt i Ayodhya. I over 400 år stod moskeen Babri Masjid der, men en desemberdag i 1992 ble den revet av hindunasjonalister. Den var angivelig bygd på fødestedet til hinduguden Rama. Voldsomme sammenstøt mellom hinduer og muslimer fulgte. Mer enn 2.000 ble drept.¹⁹¹ Det hindunasjonalistiske partiet i delstaten Maharashtra, Shiv Shena, hadde en sentral rolle som regissører av opptøyene.¹⁹² Så, høsten 2019, nesten 30 år etter at moskeen ble revet, ga høyesterett tillatelse til at det kan bygges et hindutempel på

¹⁸⁸ Tharoor snakker engelsk i dette møtet. Der hans uttalelser er gjengitt på norsk, er dette min oversettelse.

¹⁸⁹ Harisinghani, 2023

¹⁹⁰ Samtale på WhatsApp, oktober 2019

¹⁹¹ Regan, 2019

¹⁹² Ogden, 2012, Sutar, 2017

tomten. Archaeological Survey of India, en avdeling i det indiske kulturdepartementet, skal ha dokumentert at det var rester av en ikke-islamisk bygning under strukturen til den ødelagte moskeen. Kjennelsen sa ingen ting om kulturdepartementets uavhengighet i saken, men ansvarlig statsråd var Prahlad Singh Patel fra BJP.

Før Modi kom til makten, utøvde den indiske regjeringen sjelden, om noen gang, sensur. Nå gjøres dette rutinemessig, og sensuren er ikke begrenset til sensitiv informasjon. Lover om oppvigleri, ærekrenkelse og terrorbekjempelse er tatt i bruk for å bringe kritiske stemmer til taushet.¹⁹³ Etter svertekampanjer og press fra myndighetene, valgte Amnesty International å stenge sitt India-kontor høsten 2020. «De opplevde å få stengt bankkontoene sine og ble tvunget til å si opp lokalansatte, suspendere alle undersøkelser og kampanjer,» skriver Eide og Skaufjord i boken *India. På vei mot hindunasjonalisme*.¹⁹⁴ Sindre Stranden Tollefsen, kommunikasjonssjef i Amnesty International i Norge, mener dette «viser hvor dypt Indias demokrati har sunket». Han sier til *NRK* at han observerer at den indiske regjeringen tar landet i en tydelig autoritær retning og får støtte fra Kenneth Roth, direktør i Human Rights Watch. Roth sier også at bruddene på menneskerettighetene i India har økt under det hindunasjonalistiske regjeringspartiet, og at «det som skjer med Amnesty er nok et eksempel på at India under Narendra Modis ledelse ikke beskytter ytrings- og foreningsfriheten».¹⁹⁵

Under et røykteppe av pandemihåndtering, ble det i flere land avslørt grove menneskerettighetsbrudd. I ikke mindre enn 83 land har myndighetene brukt pandemien som en anledning til å stilne kritikk og vedta nye, undertrykkende lover.¹⁹⁶ India er intet unntak. Det er rapportert om vilkårlige arrestasjoner, fengsling og straffeforfølgelse, om bruk av vold og trusler. Den indiske regjeringen ignorerte også oppfordringen fra FNs høykommissær for menneskerettigheter om at alle som var fengslet uten lov og dom måtte løslates. Oppfordringen inkluderte politiske fanger og de som var arrestert på grunn av kritiske eller avvikende synspunkter. Dette for å hindre økende smitte i fengslene. Den indiske regjeringen sørget for at det motsatte

¹⁹³ V-Dem, 2021

¹⁹⁴ Eide og Skaufjord, 2022, s. 22

¹⁹⁵ NRK, 2020

¹⁹⁶ Human Rights Watch, 2021

skjedde. Enda flere ble fengslet på vaklevorent grunnlag.¹⁹⁷ Journalister som rapportert om svikt i landets pandemihåndtering var særlig utsatte.¹⁹⁸ Kanskje ingen stor overraskelse da, at India har falt også på Reportere uten grensers pressefrihetsindeks. Fra plass 140 i 2019, til 150 i 2022, og 161 i 2023.¹⁹⁹

Raftostiftelsen, en ideell organisasjon som arbeider for å fremme menneskerettigheter og demokrati, beskriver koronapandemien ikke bare som en helsekrise, men også som en menneskerettighetskrise. Flere lands myndigheter har brukt unntakslover for å slå ned på forsvarere av menneskerettighetene. Ofte har dette skjedd i land hvor sivilsamfunnet allerede er under press.²⁰⁰ Regjeringer burde bekjempe covid-19 ved å be sine innbyggere «mask up, not shut up», sier Gerry Simpson i Human Rights Watch.²⁰¹ Organisasjonen har beskrevet de negative sidene ved Indias pandemihåndtering, og det er mange: Trakassering, arrestasjoner og forfølgelse av rettighetsforkjempere, aktivister, journalister, studenter, akademikere og andre som er kritiske til regjeringen eller dens politikk. Opprettholdelse av harde, diskriminerende restriksjoner på områder med muslimsk flertall i Jammu og Kashmir. Angrep på minoriteter, spesielt muslimer. Uforholdsmessig stor skade på samfunnets mest sårbare og marginaliserte under landets nedstengninger, ved tapt levebrød, mangel på mat, husly, helsetjenester og andre grunnleggende behov.²⁰² Human Rights Watch er særlig nådeløse i sin omtale av konsekvensene av den andre smittebølgen, eller tsunamien, som rammet India våren 2021. Denne avslørte både systematiske svakheter i landets helseinfrastruktur og regjeringens feilslåtte håndtering av pandemien. Glasuren på kaken er at myndighetene også truet med straffetiltak mot kritikere av pandemihåndteringen, og at de i tillegg skal ha trikset med data for å bagatellisere trusselen fra pandemien.²⁰³

28. april 2021, midt i den aller bratteste smittebølgen, ga den indiske regjeringen ordre om fjerning av nesten 100 poster på sosiale medier. Den formelle begrunnelsen var at innleggene spredte falsk informasjon. I realiteten var dette sinte

¹⁹⁷ Human Rights Watch, 2021

¹⁹⁸ Reporters without Borders, 2020

¹⁹⁹ Reporters without Borders, 2022 og 2023

²⁰⁰ Raftostiftelsen, 2020

²⁰¹ Human Rights Watch, 2021

²⁰² Human Rights Watch, 2021, «India. Events of 2020»

²⁰³ Human Rights Watch, 2022

innlegg som kritiserte regjeringens pandemihåndtering.²⁰⁴ Den høyreorienterte, hindunasjonalistiske, paramilitære, frivillige organisasjonen Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS), hvor både Narendra Modi og flere av hans ministre er medlemmer, skal ha advart om at såkalt «India-fiendtlige krefter» ville bruke pandemien til å «vekke 'negativitet' og 'mistillit'». For å forhindre dette, ba de mediene om hjelp til å skape en mer «positiv stemning».²⁰⁵ Arundhati Roy forteller at Twitter gjorde sitt, ved å deaktivere kontoene til regjeringskritiske stemmer. Twitter, på sin side, fortalte i begynnelsen av juni 2021 «at de hadde ført en intens kamp mot den indiske regjeringen, som ville begrense kritikken mot nettopp håndteringen av koronaviruset».²⁰⁶

Så, hva skjer egentlig i verdens største demokrati? En demonstrant i Kashmir holdt en plakat hvor det stod: «'Democracy without Justice = Demon Crazy'».²⁰⁷ Skal han like godt få det siste ordet?

²⁰⁴ Human Rights Watch, 2021 (28. april)

²⁰⁵ Roy, 2021

²⁰⁶ Eide og Skaufjord, 2022, s. 22

²⁰⁷ Roy, 2009, s. xi

Det var en gang

Dette er landsbyer der folk dør av sykdommer som lett kunne ha vært behandlet, som diaré og tuberkulose. Hvordan skal de klare å håndtere covid-19? Har de tilgang til koronatester? Finnes det sykehus? Finnes det oksygen? Og finnes det noen form for kjærlighet til disse borgerne? Nei, glem kjærlighet, er det noen som bryr seg? Det er ikke det. For det finnes bare et hjerteformet hull fylt av kald likegyldighet der Indias offentlige hjerte skulle ha vært.²⁰⁸

– Arundhati Roy

Det var en gang en pandemi. En pandemi som tok over 530.000 menneskeliv i landet India og infiserte mer enn 44 millioner av innbyggerne med et taggete og hissig virus.²⁰⁹ Nei, vent litt. Noen sier at disse tallene er alt for lave.²¹⁰ Mange koronadødsfall er nemlig enten ikke registrert, eller det er oppgitt en annen dødsårsak, som kroniske sykdommer. Ikke så merkelig, egentlig. De fleste dødsfallene har skjedd på landsbygda og uten legetilsyn. Fram til september 2021 er det derfor antatt at Indias reelle samlede koronadødsfall var seks til syv ganger høyere enn det de offisielle tallene sa. Aller flest liv tok Delta-varianten av viruset, som herjet landet våren 2021. De ellers så lyse månedene april, mai, juni og juli, ble et mørkt og dystert kapittel i Indias pandemifortelling.

En av mine indiske venner hadde en noe annen teori om registreringen av koronadødsfall. Litt utpå høsten 2020 skrev hun til meg: «It is my guess that 90 % of people died in India have no corona but hospitals listed them in corona.»²¹¹ Hun begrunnet hypotesen med rykter om at regjeringen betalte sykehusene og legene 150.000 indiske rupier²¹² for hver koronapasient de behandlet. Ikke ulikt den innsatsstyrte finansieringen ved norske sykehus?²¹³ Koronapasienter ble dermed lukrative: «So you have any fever or breathing problems, very quickly they declare that you are corona positive.» I tillegg, fortalte min venn, måtte pasienter betale et

²⁰⁸ Roy, 2021

²⁰⁹ Ministry of Health and Family Affairs. Government of India. Tall per. 31. Mars 2023.

²¹⁰ Jha et al. 2022

²¹¹ Samtale på WhatsApp, oktober 2020

²¹² Tilsvarende omtrent 20.000 norske kroner (2. mai 2023)

²¹³ Helsedirektoratet, 2023

depositum på mellom 50.000 og 100.000 indiske rupier før en eventuell sykehusinnleggelse.²¹⁴ «In one week patients have to pay around 300.000 rs²¹⁵ and then very small chance that you may come back alive.» Åpenbart ingen vinn-vinn-situasjon for den syke, men kanskje for sykehusene?

Den bulgarske statsviteren Ivan Krastev skrev en bok om hvordan pandemien forandrer verden. Her spør han hvorfor vi husker kriger og revolusjoner, men glemmer pandemier, «når pandemiene beviselig endrer økonomien, politikken, samfunnet og arkitekturen like fundamentalt?»²¹⁶ Han leter etter svar i den britiske forskningsjournalisten Laura Spinneys bok *Pale Rider*.²¹⁷ Spinney er opptatt av å vise det paradoksale i at spanskesyken, influensaepidemien som herjet verden i to år fra våren 1918, stort sett er glemt, selv om den rammet verden på en katastrofal måte. En tredjedel av verdens befolkning ble berørt. Mellom 50 og 100 millioner mennesker døde. Til sammenligning døde 17 millioner mennesker i første verdenskrig og 60 millioner i andre verdenskrig. Med andre ord kan spanskesyken ha tatt livet av like mange som de to krigene til sammen. Krastev finner det enda mer overraskende at WorldCat, verdens største bokkatalog, som viser boksamlingene til 72.000 bibliotek i 170 land, inneholder 80.000 titler om første verdenskrig, på mer enn 40 språk, men bare 400 om spanskesyken, på fem språk. «Hvordan kan det ha seg at en epidemi som drepte minst fem ganger så mange mennesker som første verdenskrig, bare har generert en tohundredel så mange bøker?»²¹⁸ Han finner et mulig svar hos Laura Spinney, som mener én viktig grunn er «at det er lettere å telle de som har falt for en kule enn de som dør av et virus».²¹⁹ Han viser til den pågående uenigheten rundt koronavirusets dødelighetsrater og antyder at Spinney her har et poeng.

I møte med pesten i Oran, forsøkte doktor Rieux å komme på alt han kunne om denne sykdommen. «Han husket flere tall og at de tretti store pestene i historiens løp hadde forårsaket nærmere hundre millioner døde.»²²⁰ Disse tallene var allikevel, også for ham, abstrakte til det ubegripelige:

²¹⁴ Tilsvarende omtrent 6.600 – 13.300 norske kroner (2. mai 2023)

²¹⁵ Tilsvarende omtrent 40.000 norske kroner (2. mai 2023)

²¹⁶ Krastev, 2020, s. 9

²¹⁷ Spinney, 2018

²¹⁸ Krastev, 2020, s. 9

²¹⁹ Krastev, 2020, s. 9

²²⁰ Camus, 1947/2020, s. 49

Men hva er hundre millioner døde? Når man er i krig vet man knapt hva en død er. Og siden en død person bare betyr noe når man har sett ham død, er hundre millioner lik spredt utover i historien bare luftig fantasi. Doktoren tenkte på pesten i Konstantinopel, som ifølge Prokopius hadde kostet ti tusen liv på én dag. Ti tusen døde er fem ganger publikumet i en stor kinosal. For å få et klarere inntrykk kunne man gjøre følgende: Samle folk ved utgangen til fem kinoer, føre dem til en åpen plass i byen og la dem dø i hauger. Da ville man i det minste få kjente ansikter på den anonyme massen. Men det er selvfølgelig umulig å gjennomføre, og forresten, hvem kjenner ti tusen ansikter? Og folk som Prokopius kunne jo ikke telle, det er velkjent. I Kanton, for sytti år siden, døde førti tusen rotter av pest før sykdommen begynte å bry seg om mennesker. Men i 1871 visste man ikke hvordan man skulle telle rotter. Man gjorde beregninger, på slump, med åpenbar feilmargin. Men, hvis én rotte er tretti centimeter lang, da vil førti tusen rotter på rekke og rad bli...²²¹

Det er allikevel ikke bare tallene som lett blir ubegripelige og tilslørte. Det er også vanskeligere å lage det Krastev kaller «en god *story* ut av en pandemi».²²² Maktspillet er tilsynelatende fraværende, det er ingen tydelige skurker og helter, det er uklare rammer for start og slutt, og verdenskartet forblir uendret når smitten dabber av. Summen av disse trekkene gjør at det er vanskelig å fortelle historien om spanskesyken, eller korona, med bruk av en narrativ struktur. Krastev oppsummerer: «Det som skiller fortellingen om epidemien fra den om krigen, minner om det som skiller mye modernistisk litteratur fra den klassiske romanen: Den mangler et tydelig plot.»²²³ Var dette, mangelen på et tydelig plot, medvirkende til at det under koronapandemien ble gjort iherdige forsøk på å identifisere skyldige? I India fikk muslimene tidlig skylden for å spre smitten. Ny-ordet «corona-jihad» oppstod, og #CoronaJihad ble en egen emneknagg på Twitter.²²⁴ På sosiale medier spredte det seg også islamofobiske «memer», blant annet én hvor Kina fikk skylden for å ha

²²¹ Camus, 1947/2020, s. 49-50

²²² Krastev, 2020, s. 10

²²³ Krastev, 2020, s. 10.

²²⁴ Sebastian, 2020, BBC, 2020 (3. april), se også avsnittet «Pandemi og polarisering» i teksten «Samhold og brorskap»

produsert viruset og muslimene for å ha distribuert det.²²⁵ Slik ble den frustrerende, usynlige fienden gitt et ansikt aggresjonen kunne rettes mot.

Krastev foreslår også en sammenheng mellom vår manglende evne, eller vilje, til å huske pandemier og «vår generelle aversjon mot tilfeldig død og lidelse».²²⁶ Det er jo ytterst menneskelig å ikke ville dvele ved tanken om at vi brått kan bli syke, lide og deretter dø. Dør man i krig, dør man i beste fall i kamp for en sak det er meningsfullt å kjempe for. «I det patriotiske handlingsforløpet *dør* ikke soldatene – de ofrer livet for andre. Fortellingene om krig handler om ordinære mennesker som utviser ekstraordinært mot ved å gå i døden for å redde andre.»²²⁷ Det er derimot lite heroisk å dø av et virus. Og meningsomt. Korona-viruset rammet vilkårlig og påførte mennesker en meningsløs, vilkårlig smerte, som det både er vanskelig å rettfærdiggjøre og tungt å bære. Et unntak er kanskje dem som kjempet i frontlinjen og derfor var ekstra utsatte for smitte? Helsepersonell. Det nærmeste vi kommer pandemiens parallell til soldater på slagmarken? I India skal nesten 800 leger ha dødd av korona bare under den andre smittebølgen. De aller fleste i hovedstaden Delhi (128) og i delstatene Bihar (115) og Uttar Pradesh (79).²²⁸ Hvor mange andre helsearbeidere som led samme skjebne er uvisst. Regjeringen sier de ikke kjenner tallene.²²⁹

Fortellinger har ofte både høydepunkter og vendepunkter. Denne fortellingen toppet seg den våren Delta entret scenen. Delta var hissigere enn forgjengeren. Aggressiv og kvelende sørget den for at India ble kronet med en uønsket verdensrekord: 386.452 nye smittede i løpet av ett eneste døgn.²³⁰ Dette skjedde sist i april 2021. Bare noen uker tidligere, i begynnelsen av mars, hadde verden igjen begynt å smile, svakt og med noen forbehold, til mine indiske venner. Fra pandemien startet hadde vi holdt hverandre gjensidig oppdatert via meldinger på WhatsApp. Tidlig i mars skrev en av dem: «Hi, we are all fine here. Day by day life is going more smooth. Some of our business is also getting back on track.» Min venn var håpefull, men også

²²⁵ BBC, 2020 (3. april)

²²⁶ Krastev, 2020, s. 10

²²⁷ Krastev, 2020, s. 10

²²⁸ The Times of India, 2021

²²⁹ Kaur, 2021

²³⁰ Srivastan, 2021

bekymret: «More corona cases are active in other cities, so we are little worried that the situation may go back.» En annen venn var langt mindre preget av vårlig optimisme: «Hi Lise, This is usual in India to say everything is fine though always not fine. So I can say everything is fine.»²³¹ Mine venners bekymring var velbegrunnet. Delta hadde inntatt landet. Landets helseminister, Harsh Vardhan, framstod allikevel som en betinget optimist:

We are in the end game of the Covid-19 pandemic in India, and to succeed at this stage, we need to follow 3 steps: Keep politics out of the Covid-19 vaccination drive, trust the science behind Covid-19 vaccines, and ensure our near and dear ones get vaccinated on time.²³²

Tre uker senere, i slutten av mars, sendte min minst optimistisk anlagte venn denne beskjed: «Business is finished. Corona again in India and situation getting worse every day. Don't know what happens and when. We are just like other creatures on this earth.»²³³ Dagen etter sendte han en ny beskjed: «Lockdown started again in India.» Jeg spurte ham om nedstengningen var like omfattende som den første, året før: «Starting is only night lockdown. But never know later. I don't trust this government.» Helseministerens vaksineoppfordring viste han heller ikke stor tillit: «We have Indian made vaccine, Covaccine and one more I don't want to remember the name of.»²³⁴

Om Indias helseminister uttrykte betinget optimisme tidlig i mars 2021, var det langt færre, om noen, reservasjoner å spore ved statsminister Narendra Modis kunngjøring av Indias seier over korona-viruset to måneder tidligere.²³⁵ Så, for å gjøre en lang historie adskillig kortere: Det ble gitt grønt lys både til gjennomføringen av store valgkampmøter og den religiøse festivalen Kumbh Mela, med over ni millioner besøkende.²³⁶ Dette la ingen demper på smitten. Ikke lenge etter var sykehusene overfylte og parkeringsplasser ble tatt i bruk som kremasjonssteder. Bildene fra den

²³¹ Samtaler på WhatsApp tidlig i mars 2021

²³² The Times of India, 2021

²³³ Samtale på WhatsApp sent i mars 2021

²³⁴ Samtale på WhatsApp sent i mars 2021

²³⁵ Gettleman et al., 2021

²³⁶ Gettleman et al., 2021

esende katastrofen rystet meg. Jeg visste at noen av mine venner i India fortsatt ikke var vaksinerte og var lettet da jeg raskt fikk avklart at de var i god behold. De hadde reist fra byene og ut på landsbygda til foreldre, svigerforeldre og besteforeldre. Der planla de fleste av dem å bli til ting ble mer normalisert i byene. Uansett om det ville ta én eller to måneder, eller mer. Jeg fikk høre at en av mine venner hadde følt seg dårlig, men at han nå var på bedringens vei, hjemme hos foreldrene i landsbyen han kommer fra. Et av barna hans fortalte at faren hadde vært bekymret. Ikke bare for egen helse, men for økonomien og forretningene han og familien levde av: «You know my dad, he thinks a lot. Shop is closed and our hotel is also at poor condition. Just hoping that this corona goes and life begins as before. Just praying and staying safe.»²³⁷ Min venn ble frisk. I midten av mai skrev han: «Now I am well. I was sick with covid symptoms. Thank God I got well. Took 15 days. But situation in India is serious. We closed everything in the city and shifted to the village.»

I landet som i noen sammenhenger kalles «verdens apotek»,²³⁸ var oksygenbeholdere og livsviktige medisiner kun tilgjengelige på svartebørsen. Til 30 ganger ordinær pris.²³⁹ Innlagte sykehuspasienter delte seng mens de fikk oksygentilførsel.²⁴⁰ Det var de heldige. Mange alvorlig syke ble avvist ved de overfylte sykehusene. I hovedstaden bidro sikh-templer med gratis oksygen til noen av disse.²⁴¹ Men også sykehusinnlagte pasienter døde av mangel på oksygen. I løpet av én kveld, torsdag 22. april, skal 25 alvorlig syke koronapasienter ha dødd, nettopp av mangel på oksygen, ved et av Delhis største privatsykehus, Sir Ganga Ram. Sykehusets desperate SOS-meldinger om behov for påfyll av oksygen møtte døve ører og tafatte hender. Lørdag 24. april døde ytterligere 25 pasienter av mangel på oksygen ved et annet stort sykehus i Delhi, Jaipur Golden.²⁴² Som om katastrofen ikke var katastrofal nok, var mange av vaksinesentrene stengt fordi de var tomme for vaksiner.²⁴³

²³⁷ Samtale på WhatsApp, april 2021

²³⁸ Time, 2021

²³⁹ Kaushik og Manral, 2021, France24, 2021

²⁴⁰ Kelkar, 2021

²⁴¹ Al-Jazeera, 2021

²⁴² Roy, 2021

²⁴³ Al-Jazeera English, 2021

Min egen erfaring med det indiske helsetilbudet ligger noen år tilbake i tid. En gang tidlig på 1990-tallet belønnet min fascinasjon for indisk gatekjøkkenmat meg med tyfoid og et svært lite minneverdig møte med et legekantor i Uttar Pradesh. Allikevel husker jeg det så altfor godt. De skulle ta blodprøver og idet sprøyten brøt gjennom huden på armen, våknet jeg i et glimt fra febertåken og ville forsikre meg om at de brukte helt nye sprøyter. Da ble jeg «beroliget» med at det ikke var så viktig om sprøytespissen var ubrukt eller ikke, fordi, og dette gjorde sånn inntrykk at jeg fortsatt husker det ordrett: «Madame, we are not injecting anything into your arm, we are taking blood sample out.» Deretter ble jeg overtalt til å gjennomgå det jeg snart, men allikevel for sent, skjønnte var en fullstendig unødvendig underlivsundersøkelse. Både da og i dag ville denne utvilsomt kvalifisert som et overgrep. Men å anmelde det, det hadde jeg ikke krefter til. Og slik har jeg kanskje bidratt til at ofrene ble flere. Jeg kan bare håpe at noen hadde mot nok til å ta kampen. Min kamp begrenset seg til å unngå offerrollen. Da jeg ti år senere ble lagt inn på et privat sykehus i New Delhi med halsbetennelse, var opplevelsen en ganske annen. Sier dette overhodet noe? Kanskje. Kanskje ikke. Kanskje sier det noe om hva mennesker iblant tenker at de bare må finne seg i. Fordi de kjenner sin plass i hierarkiet. Fordi de er vant til å høre at de ikke er verdt mer. Fordi de ikke regner med å bli trodd. Fordi kostnaden ved å si ifra om urett antas å være for høy. Og kanskje sier det noe om hva mennesker kan kjøpe seg fri fra. Om de har penger og reell valgfrihet. Og her tror jeg at jeg er på sporet av et svar.

I India finnes det 0,5 sykehussenger per 1.000 innbyggere.²⁴⁴ Tilsvarende tall for Norge er 3,5. Også andre land som ble hardt rammet av pandemien, som Kina, Brasil og USA ligger godt an sammenlignet med India. Kina har 4,3, Brasil 2,1 og USA 2,9 sykehussenger per 1.000 innbyggere. I tillegg til lav dekning, er over halvparten av sykehusene i praksis ikke tilgjengelige for det store flertallet. Hvorfor? Jo, fordi de er private og derfor alt for kostbare for de fleste. Dessuten disponerer de private sykehusene nesten 63 prosent av landets sykehussenger og 62 prosent av den samlede infrastrukturen på helseområdet.²⁴⁵

²⁴⁴ The World Bank

²⁴⁵ Statista, 2022, Jaffrelot og Jumle, 2020

Dette kommer neppe som en overraskelse, men jeg kan nå røpe at en svært liten andel av Indias bruttonasjonalprodukt (BNP) går til dekning av helseutgifter. I 2017 var andelen kun én prosent.²⁴⁶ Og mens antall innbyggere økte med 160 millioner, eller omtrent 13,25 prosent, i perioden 2011–2020, økte landets helseutgifter med magre 0,39 prosent. Konsekvensen for innbyggerne er brutal. Over 80 prosent av folk i byene og 85 prosent på landsbygda står nå uten et reelt helsetilbud.²⁴⁷ Dessverre blir jo folk syke selv om de mangler et helsetilbud. Ikke overraskende har dette tilrettelagt for en paddehattaktig vekst av private helseaktører. Selv om private helsetjenester er alt for kostbare for indere flest, har over 80 prosent måttet benytte seg av disse.²⁴⁸ Konsekvensen? En studie fra 2010 viser at høye utgifter til helsehjelp årlig dytter mer enn 63 millioner indere under fattigdomsgrensen.²⁴⁹ Covid-19 har på ingen måte bidratt til å pynte på denne statistikken. En innleggelse ved et av Indias private sykehus kunne koste 100.000 kr eller mer.²⁵⁰ Forfatteren Arundhati Roy forklarer oss hva dette kan bety, helt konkret: «I den øvre enden kan du måtte selge både landområder og bolig og bruke hver eneste rupi til behandling ved et privat sykehus. Bare depositumet, før de engang går med på å ta deg inn, kan ta fra deg alt familien har bygd opp gjennom generasjoner.»²⁵¹ Et annet ytterpunkt, antakelig langt rimeligere, ble anbefalt av en BJP-politiker fra Assam. Hun anbefalte ku-urin og -avføring for å kurere korona. En av referansene hennes var et ayurvedisk sykehus i Gujarat, hvor kreftpasienter plasseres i samme rom som kyr. Så hvorfor skulle ikke dette også fungere mot korona?²⁵² Den religiøse gruppen All India Hindu Union (Akhil Bharat Hindu Mahasabha) sverget også til inntak av ku-urin: «Vi har drukket ku-urin i 21 år, vi bader også i ku-avføring. Vi har aldri følt trangten til å bruke moderne medisin [...]».²⁵³ Eller kanskje enda enklere: yoga, som er anbefalt både av førsteministeren i Uttar Pradesh, Yogi Adityanath, og en av Indias mest kjente yogainstruktører, Baba Ramdev.²⁵⁴

²⁴⁶ Jaffrelot og Jumle, 2020. Til sammenligning utgjorde de nasjonale helseutgiftene i Norge samme år 10,3 % av BNP (SSB).

²⁴⁷ Jaffrelot og Jumle, 2020

²⁴⁸ Jaffrelot og Jumle, 2020

²⁴⁹ Levinson, 2016

²⁵⁰ Singh, 2020

²⁵¹ Roy, 2021

²⁵² Business Today, 2020, Sharma, 2020

²⁵³ Vissgren, 2020

²⁵⁴ Sharma, 2020, Vissgren, 2020

I fravær av et tilgjengelig helsetilbud, kan også det som i utgangspunktet er lykkelige omstendigheter få katastrofale utfall. Tidlig i mars 2020 fikk jeg gode nyheter fra en av mine indiske venninner. I en samtale på WhatsApp skrev hun: «Also I have good news for you. I'm pregnant! Seven months now.» Hun la ved et nydelig bilde av seg selv, med billedteksten: «This is my baby bump». Gleden var stor. Dette var hennes første barn. Hun overrasket meg med å si at hun håpet det ble en jente. Med døtre følger vordende brudgommer og svigerforeldres forventninger om kostbar medgift. Rent økonomisk er derfor døtre en investering med lav eller negativ avkastning. Så, to uker etter den glade baby-meldingen, stengte India ned. En uke inn i nedstengningen skrev min venninne: «Very bad here. We are all in lockdown. Just sitting at home. Maybe after 15 April lockdown will be open, if everything is fine and okey, otherwise more days...» To uker senere kom en ny oppdatering: «We are all fine here. Still lockdown. Medical and grocery shops are open in the morning, only just for few hours, then closed all day... all schools and everything are closed... very hard time to spend.» En uke senere, i midten av april, kom en ny melding: «Prime minister has announced that the lockdown will last until 3 May. Baby is fine. Soon eight month will be completed.» Så ble det stille. Først i midten av juni tok jeg kontakt for å høre hvordan det gikk med henne og babyen. Svaret var beksvart: «I lost my baby girl. I went to my mother in law's house during lockdown. Due to corona and lockdown we lost our child.» Min venninne bor til vanlig i en mellomstor by. Svingermors hus ligger i en landsby et stykke unna. Da babyen ble født, viste det seg at hjertelyden var svak. I landsbyen var det ikke tilstrekkelig helsehjelp å få, og babyen døde. Jeg sendte umiddelbart kondolanser både til min venninne og hennes far, som jeg har kjent i over 30 år. Han forklarte meg senere at komplikasjonene som oppstod ved fødselen ikke hadde blitt behandlet riktig av landsbyens lege. «And this was not corona. Village doctor and facility is not high tech. So this was our bad luck to loose baby.»

Sommeren ble tung. India var fortsatt preget av korona. Den strenge nedstengningen var opphevet, men samfunnet var fortsatt lukket. Min venninne skrev: «Lockdown is open, but still are shops and everything closed. Only few shops are open and early evening they are closed.» Hun ga inntrykk av at de forsøkte å holde motet oppe: «We're fine... just trying to be calm and fine.» Virkeligheten fikk et tydeligere omriss i meldingen hun sendte noen minutter senere: «Just sitting at home and spending time

since three months. No work here... no job... My husband is also just sitting... no work... We're just fed up.»²⁵⁵

Fed up var også Arundhati Roy. Av regjeringsvennlige TV-kanaler som gjentar og gjentar at «systemet» har brutt sammen og at viruset har overbelastet Indias «helsesystem».²⁵⁶ Hun er knusende i sin dom over landets helsepolitikk, og peker både på den nåværende regjeringen og den forrige og deres nedbygging av landets medisinske infrastruktur. Hun fnyser av alt snakket om et «system», som om det overhodet fantes.

Systemet har ikke brutt sammen. Det fantes knapt noe «system». Regjeringen – både denne og kongresspartiets regjering, som kom før den nåværende – bygde med hensikt ned den lille medisinske infrastrukturen som fantes. Det er det som skjer når en pandemi treffer et land med et nesten ikke-eksisterende offentlig helsevesen. India bruker rundt 1,25 prosent av bruttonasjonalproduktet på helse, mye mindre enn de fleste land i verden, selv de aller fattigste. Selv dette tallet antas å være for høyt, fordi det rommer visse tjenester som strengt tatt ikke kvalifiserer som helseomsorg. Det reelle tallet anslås derfor til å være nærmere 0,34 prosent.²⁵⁷

Den indiske regjeringens svar på innbyggernes manglende helsetilbud er «Modicare», som skulle sikre helsehjelp til 40 prosent av landets fattigste. Ifølge daværende innenriksminister, nåværende forsvarsminister, Rajnath Singh, er Modicare enda bedre enn Obamacare.²⁵⁸ Modi selv beskrev planen som verdens største helseforsikringsplan, begrunnet med at regjeringen forpliktet seg til å dekke helseutgiftene til en halv milliard av landets innbyggere. I tillegg skulle den syke sikres fritt behandlingsvalg i det offentlige eller det private. En god tanke, men, så vidt jeg har skjønnet, foreløpig for kostbar til at regjeringen har lykket i å sjøsette den. Og så lenge Modicare mangler finansiering, er det langt fra lønnsomt nok for de private

²⁵⁵ Samtaler på WhatsApp, sommeren 2020

²⁵⁶ Roy, 2021

²⁵⁷ Roy, 2021

²⁵⁸ The Times of India, 2018

helseaktørene å bli med på ordningen. Så da er det vel fortsatt slik at det også i India er langt bedre å være rik og frisk, enn syk og fattig?

En av språkets visne blomster?

Photographs cannot create a moral position, but they can reinforce one – and can help build a nascent one.²⁵⁹

– Susan Sontag

La oss gjøre et tankeeksperiment. Du er en drone og har et kamera festet til deg. Du flyr over et område øst i Indias hovedstad New Delhi. Det har vært en varm dag, men nå har temperaturen i luften rundt deg sunket til 25 grader. Det har begynt å mørkne. Du sirkler over et stort, kvadratisk område som er dekket med bål. Det må være nærmere 100 av dem. De ligger tett i tett og det brenner kraftig i mange av dem. Oransje og gule flammer lyser opp kveldsmørket. Flere av de andre bålene er i ferd med å slokne, men gløder fortsatt. Resten er mørke og utbrente og kan knapt skimtes. En lav, smal mur skiller bålene fra et boligområde som ligger vegg i vegg. På de flate hustakene er det vanntanker, men ingen klestørk. Heller ingen mennesker. Ingen lekende barn. Kanskje sover de? Klikk, klikk, klikk. Kameraet foreviger scenen.

Dronen ser det nok ikke, og heller ikke kameraet, men de sultne flammene blir matet med ved som er stablet i lave høyder. På toppen av hver av de brennende høydene ligger det et dødt menneske. Flammene forsyner seg til det kun er forkullede rester igjen. En stikkende røyk driver over de flate hustakene. Under takene, inne i husene, forsøker mennesker å leve i røyken fra de døde.²⁶⁰

Er det sant at et bilde sier mer enn tusen ord? Eller er det bare en klisjé? En av språkets visne blomster, som Knut Olav Åmås så vakkert har sagt det.²⁶¹ Selv opplever jeg at mange bilder er fattige på ord, mens andre kan romme en roman. Som bildet tatt av kameraet festet til dronen denne varme kvelden i april. Dette er, og ikke bare i mine øyne, et av de ikoniske bildene som dokumenterer den uutholdelige

²⁵⁹ Sontag, 1971/1977, s. 17

²⁶⁰ Siddiqui, 2021, Taskin, 2021

²⁶¹ Åmås, 2014

smerten covid-19 påførte India. Våren 2021 var særlig smertefull. Bildet viser massekremasjoner som ble utført ved en av New Delhis kremasjonsplasser. Det ble tatt av den indiske fotojournalisten Danish Siddiqui, sent på dagen, 22. april 2021. Samme kveld ble det delt på Twitter.

Fotografiet spredte seg raskt i sosiale medier. Og nesten umiddelbart ble det et kraftfullt symbol på pandemiens polariserende effekt. Hvorfor? Kanskje fordi fotografier, som mye annen kunst, er åpne for tolkninger og kan fylles med det innhold betrakteren selv velger å legge i dem? Det er slik jeg tolker John Berger, kanskje etterkrigstidens viktigste kunstformidler og selv både kunstner og kunstkritiker. 1978 skrev han essayet «Uses of Photography», dels som et svar på Susan Sontags bok *On Photography*, som ble utgitt året før. Berger beskriver offentlige samtidsfotografier som, på mange måter, meningstomme. Som scener i en fremmed persons hukommelse. Scener som har fått denne fremmede til å rope høyt til dem rundt, eller stille for seg selv, «se!». ²⁶² Og i samme øyeblikk trykt på kameraets utløserknapp for å dokumentere det severdige. Susan Sontag skriver også om denne begivenheten, dette øyeblikket fotografen har funnet det verdt å dokumentere, og argumenterer for at det er ideologi, i ordets videste betydning, som avgjør hva som oppleves som en slik begivenhet:

Det finnes ingen bevis, verken fotografiske eller andre, for at en begivenhet har funnet sted før begivenheten selv har fått et navn og en beskrivelse. Og fotografiske beviser kan aldri skape – eller mer presist, identifisere – begivenheter; fotografiets bidrag følger alltid etter at begivenheten er blitt navngitt. Det må finnes en relevant politisk bevissthet for at vi skal la oss påvirke moralsk av fotografier. Uten politikk vil fotografiene fra historiens slakterblokk mest sannsynlig erfares som simpelthen uvirkelige eller som et nedslående følelsesmessig slag. ²⁶³

Betyr dette at vår lesning av fotografier er preget av vårt verdensbilde? Av vår kjennskap til og tolkning av verden? Av vår politiske bevissthet? At fotografier må

²⁶² Dyer, 2001, s. 289

²⁶³ Sontag, 1977/2004, s. 31

kontekstualiseres for å ikke framstå som endimensjonale og meningsstomme?²⁶⁴ Tanvi Mishra, fotoredaktør og kreativ sjef i det indiske tidsskriftet *The Caravan*, beskriver Danish Siddiquis fotografi av massekremasjonen slik: «Bildet til Danish viste døden. Da han publiserte det på Twitter, viste det noe vi alle fryktet. Alt vi så i sosiale medier var desperasjon. Bildet bekreftet vår verste frykt».²⁶⁵ Hindunasjonalister så det annerledes. De kritiserte Siddiqui for å sette India og hinduismen i et dårlig lys: «Siddiqui violated the sacred funeral rites of hundreds of Hindus with his drone stunt to build a narrative.»²⁶⁶ Det ble også hevdet at Siddiqui profiterte på bildene han tok av kremasjonene ved å selge dem til utenlandske mediehus. Min sannhet er at han, som ansatt i nyhetsbyrået Reuters, tok bildene for å dokumentere pandemiens innvirkninger på India. Det er det jeg har lært at kritiske fotojournalister gjør. Dokumenterer den virkeligheten de ser og tenker andre også bør se. Men allikevel uten kontroll over hva vi som ser fotografiet faktisk ser.

Profesjonelle fotografer foretar profesjonelle prioriteringer og valg. Men de er allikevel mennesker. Summen av egne erfaringer. Danish Siddiqui ble beskyldt for å bygge et narrativ som satte India og hinduismen i et dårlig lys. Implisitt også for å kritisere landets politiske ledelse for deres pandemihåndtering. Ville det samme skjedd om fotografen het Mishra og kanskje også var politisk aktiv i regjeringspartiet Bharatiya Janata Party (BJP)? Neppe. Så er jo heller ikke jeg, som trekker denne slutningen, et blankt ark. Min lesning av fotografier, og den øvrige verden, er preget av mine samlede erfaringer og mitt ideologiske ståsted. Fra der jeg står, ser jeg et ubehagelig bilde av verden.

Den varme aprilkvelden i 2021 var ikke første gang Danish Siddiqui tok bilder som senere er omtalt som ikoniske. Det samme skjedde året før, i slutten av februar 2020. En kilde tipset ham om at det hadde brutt ut opptøyer i New Delhi.²⁶⁷ Med omfattende erfaring fra krig- og konfliktområder, visste Siddiqui å kle seg etter både vær og forhold. Han ankom området iført hjelm og gassmaske. Og området, midt i Indias hovedstad, var uvirkelig kaotisk. Over alt lå det brukne kjepper og mursteiner.²⁶⁸ I kaoset fikk han

²⁶⁴ Sontag, 1977/2004

²⁶⁵ Lunde, 2021

²⁶⁶ The New Indian Express, 2021

²⁶⁷ The Wire, 2020

²⁶⁸ Vats, 2020

med ett øye på en skikkelse, sammenkrøpet på bakken, med ryggen mot himmelen og hodet delvis skjult under hendene. Siddiqui registrerte at skikkelsen var kledd i det hvite, muslimske festantrekket. Nå var det gjennomtrukket av blod og hadde merker etter stokkeslag. Ti – tjue personer, bevæpnet med metallstenger og bambusstokker, slo mot den som lå nede. En av dem som slo, hadde en stor hvit bandasje rundt hodet. Flere av de andre hadde mopedhjelmer på.

Danish Siddiqui ropte kanskje også «se!», høyt til dem rundt, eller stille for seg selv, før han trykket på utløserknappen. Han hadde omtrent en meters avstand til skikkelsen på bakken. Nært nok til å dokumentere det grufulle som skjedde rett foran øynene hans. Nært nok til at blod fra offeret sprutet på gassmasken hans. Langt nok unna til at angriperne ikke la merke til ham før han begynte å bevege seg bort fra åstedet. Dette var noe han kunne. Han sa det selv, i ettertid, at uten riktig opplæring og erfaring, ville han sikkert ha gått nærmere og dermed, med stor sannsynlighet, selv blitt angrepet.²⁶⁹

Siddiqui har senere fortalt at angrepet varte i mindre enn halvannet minutt. Hvor mye brutalitet kan utøves i løpet av halvannet minutt? Siddiquis bilder sier alt om dette. Noen av dem var til og med så grusomme at de ikke kunne publiseres. Siddiqui selv var sikker på at angrepet ville ha vart lenger om ikke muslimer på den andre siden av gaten hadde begynt å kaste stein mot angriperne. Også lokale hinduer forsøkte å stoppe volden.

Offeret het Mohammed Zubair. Han ble overfalt på vei hjem fra den årlige seremonien Ijtima i moskeen Shahi Idgah. Så snart seremonien var over, tok Mohammed fatt på hjemveien. Underveis stoppet han og kjøpte frukt og litt mat med hjem til familiens private feiring. Klokka var omtrent 14 da han gikk om bord i en minibuss som skulle frakte ham hjem. Han visste ikke da at det hadde brutt ut voldelige opptøyer i hans del av byen. Minibussjåføren hadde derimot allerede fanget opp rykter om bråk og gjorde endringer i kjøreruten for å unngå å havne i trøbbel. Ruteendringen førte til at Mohammed måtte gå et godt stykke for å komme hjem. Klokka nærmet seg 15 da han gikk av minibussen. Bærende på handleposer med

²⁶⁹ Vats, 2020

mat og frukt, skulle han til å krysse en vei da en mann ropte og advarte om at det var farlig å gå i den retningen han var på vei. Slik ble han lokket inn i en nær dødelig felle. Mohammed la merke til at mannen hadde en tilak i pannen. Et merke som bæres av hinduer. Han registrerte også steinkasting i nærheten. Før han skjønnte hva som skjedde, begynte mannen med tilak, og andre som kom til, å rope «Jai Shri Ram» og «drep denne mullahen».²⁷⁰ Mohammed prøvde å argumentere med en av dem som omringet ham. Spurte: «Hva er min feil? Hva har jeg gjort?» Samtidig slo en av de andre ham med en jernstang. En elv av blod fløt fra hodet hans. De andre som stod rundt, banket løs på ham med det de hadde for hånden. Mohammed var sikker på at han kom til å dø.²⁷¹

To dager etter angrepet, oppsøkte Danish Siddiqui Mohammed Zubair på sykehuset. Mohammed hadde overlevd. På mirakuløst vis. Siddiqui beklaget at han ikke hadde kunnet gripe inn og stanse volden. Mohammed svarte med å takke fotografen for at han hadde vært til stede i hans livs mest kritiske øyeblikk.

Uten bilder som dem Siddiqui tok av angrepet på Mohammed, ville det være langt vanskeligere for oss som ikke var til stede å forestille oss rekkevidden av den vreden og det hatet som fylte gatene i Delhi disse dagene i februar. Med Susan Sontags ord, kan vi si at fotografier «[...] bidrar til å gjøre hendelser som de privilegerte og de trygge vil foretrekke å lukke øynene for 'virkelige' (eller 'mer virkelige')».²⁷² Danish Siddiquis fotografier står igjen som kraftfulle minner over det grufulle som skjedde disse mørke dagene midt i Indias hovedstad. Og fordi de finnes, blir det vanskeligere å glemme. «Fotografier kan være lettere å huske enn bevegelige bilder, for de er et skarpt utsnitt av tiden, ikke en flytende strøm», skrev Susan Sontag:

Fotografier som det som stod på forsiden av de fleste aviser i verden i 1972 – et nakent sørvietnamesisk barn som nettopp var blitt dusjet med amerikanske napalm, løpende på en vei rett imot kamera med utstrakte armer og skrikende

²⁷⁰ «Jai Shri Ram» betyr seier til guden Rama (en av de hinduistiske gudene), eller til gud i generell forstand. Mullah er et uttrykk som brukes i nedsettende betydning om muslimer.

²⁷¹ Vats, 2020

²⁷² Sontag, 2003/2019, s. 13

av smerte – gjorde trolig mer for å forsterke opinionens avsky mot krigen enn hundre timer med fjernsynsoverført barbari.²⁷³

Men, som påpekt både av John Berger og Susan Sontag, er bilder åpne for tolkninger og kan fylles med det innholdet betrakteren selv velger å legge i dem. Og slik gikk det. Umiddelbart etter at Siddiquis ikoniske bilder av Mohammed Zubair var publisert, startet aktører på ytterste høyre fløy i indisk politikk en svertetekampanje. Helt i tråd med algoritmenes globale, konfliktelskende vesen, ble Siddiqui først hengt ut som islamsk hellig kriger. Deretter ble bildene fanget opp av terrorgruppen IS, som ropte på hevn:

A disinformation campaign to discredit Siddiqui's photograph of Zubair had been launched almost instantaneously by the right-wing social-media ecosystem. On 25 February, the writer and self-confessed BJP supporter Madhu Kishwar tweeted to her nearly 2 million followers, referring to Siddiqui as a 'jihadi.' Soon after, the picture had been noticed much further away. It was appropriated by extremists of another sort: ISIS, also known as Islamic State, used the picture in a poster and called for retaliatory violence in India.²⁷⁴

La oss kort oppsummere: En fotograf, denne gangen tilfeldigvis en muslimsk fotograf, tar bilder av en muslimsk mann som blir lynsjet og nær drept av en hindu-mobb. Deretter blir bildene umiddelbart fanget opp, mislikt og delt både av hindunasjonalister og islamske fundamentalister. Motivert av vidt forskjellige bilder av verden.

Sommeren 2021 ble Danish Siddiqui drept under et fotooppdrag i Afghanistan, hvor han dekket kampene mellom Afghanistans nasjonale hær og Taliban. Tragisk nok ble også hans tragiske død misbrukt som en arena for polarisering. Statsminister Narendra Modi klandres for å ha hatt en rolle i dette. Tidsskriftet *Foreign Policy* bemerker at mens Danish Siddiquis død burde utløst et øyeblikk av nasjonalt

²⁷³ Sontag 1977/2004, s. 30

²⁷⁴ Vats, 2020

samhold, bidro statsministeren til at det motsatte skjedde.²⁷⁵ Modis strategi var nemlig en høyst bemerkelsesverdig taushet. Bemerkelsesverdig, fordi da en hindu-journalist, som var kjent for å støtte regjeringens politikk, på samme tid døde av hjerteinfarkt etter å ha testet positivt for korona, fant Modi umiddelbart tid til å tvitre sin kondolanse.²⁷⁶ Bemerkelsesverdig, fordi Danish Siddiqui ikke var noen hvem som helst. Han ledet Reuters multimedia-team i India og mottok sin første Pulitzer-pris i 2018 for dokumentasjon av rohingyaenes flyktningsituasjon. Den andre Pulitzer-prisen ble gitt ham posthumt i 2022, for hans dokumentasjon av koronapandemien. Bemerkelsesverdig, fordi hans død utløste et skred av internasjonale reaksjoner. Afghanistans president, USAs president og til og med FNs generalsekretær, uttrykte alle sin dypeste sorg. Selv Taliban, som er anklaget for å ha forårsaket Siddiquis død, beklaget. Nekrologer og hyllester preget både indiske og internasjonale medieinstitusjoner. BBC viet hele fem minutter av sin nyhetssending til Danish Siddiqui. The Washington Post nesten en hel side. Og det samme gjorde de aller fleste indiske nasjonale medier.²⁷⁷ I skyggen av Modis rungende taushet, ynglet nettrollene:

Modi's fans began trolling Siddiqui online for filming the pyres, and when he was killed attributed his death to bad karma, suggesting that he deserved to be shot dead. One of the most offensive tweets juxtaposed Siddiqui's image of a packed crematorium with his own bullet-ridden body.²⁷⁸

Fotojournalisten Mohammad Meharban, som Siddiqui var mentor for, kommenterte Modis manglende kondolanse slik: «[...] a few words by the prime minister would have shut down trolls online but his silence empowered them».²⁷⁹ Maktmennesker vet hva de gjør. Vet at det de gjør blir lagt merke til. Vet at det de ikke gjør blir lagt merke til. Vet at alt er kommunikasjon.

Ser du det samme bildet som meg?

²⁷⁵ Vohra, 2021

²⁷⁶ Vohra, 2021

²⁷⁷ Thapar, 2021

²⁷⁸ Vohra, 2021

²⁷⁹ Vohra, 2021

Litteraturliste

ActionAid Association (India) (2020). Workers in the time of Covid-19. Round 1 of the National Study of Informal Workers. https://www.actionaidindia.org/wp-content/uploads/2020/08/Workers-in-the-time-of-Covid-19_ebook.pdf

Ali, M. (2016, 3. april). Those who want to avoid Yoga can leave India: Yogi Adityanath. *The Hindu*. thehindu.com/news/national/other-states/yogi-adityanath-says-those-who-avoid-yoga-can-leave-india/article7297946.ece

Al-Jazeera English (2021, 2. mai). India government 'ignored' Covid-19 warnings: report. https://www.youtube.com/watch?v=qY5QE2GH_WQAI-Jezeera (2021, 30. april). Free oxygen at Sikh temples as India's COVID crisis worsens. <https://www.aljazeera.com/news/2021/4/30/free-oxygen-at-sikh-temples-as-indias-covid-crisis-worsens>

Anwar, T. (2020, 10. juli). Delhi Violence: How 'Kattar Hindu Ekta' WhatsApp Group Mobilised Rioters for Killings. <https://www.newsclick.in/Delhi-Violence-Kattar-Hindu-Ekta-WhatsApp-Group-Mobilised-Rioters-Killings>

BBC (2019, 24. desember). India National Population Register: Database agreed amid protests. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-50903056>

BBC (2020, 16. mai). India coronavirus lockdown: Road accident kills 24 migrant workers. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-52688899>

BBC (2020, 2. april). Tablighi Jamaat: The group blamed for new Covid-19 outbreak in India. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-52131338>

BBC (2020, 3. april). Coronavirus: Islamophobia concerns after India mosque outbreak. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-52147260>

BBC (2021, 17. juni). Inquiry into 'fake Covid tests' at India's Kumbh Mela. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-57508212>

BBC (2021, 29. mars). India Covid-19: PM Modi 'did not consult' before lockdown. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-56561095>

Bhargava, Y. (2020, 11. mai). Coronavirus lockdown. Railways to restart passenger services in phased manner. *The Hindu*. <https://www.thehindu.com/news/national/coronavirus-lockdown-railways-to-resume-select-passenger-train-services-from-may-12/article31551514.ece>

Bishay, N. (2021, 9. november). Yogi Adityanath Lauds UP's COVID-19 Management, Calls It 'best In The World'. *Republicworld.com*. <https://www.republicworld.com/india-news/general-news/yogi-adityanath-lauds-ups-covid-19-management-calls-it-best-in-the-world.html>

Biswas, S. (2021, 16. mars). 'Electoral autocracy': The downgrading of India's democracy. *BBC*. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-56393944>

Brecht, B. (1928). Die Dreigroschenoper (Tolvskillingsoperaen). En musikal med tekst av Bertolt Brecht og musikk av Kurt Weill, som hadde premiere på Schiffbauerdamm Teater i Berlin 31. august 1928.

Brekke, A. (2020, 26. mars). Portforbud i India: Jager folk hjem med kjepper og batonger. *NRK Urix*. https://www.nrk.no/urix/portforbud-i-india_-jager-folk-hjem-med-kjepper-og-batonger-1.14961417

Business Today (2020, 30. mars). Coronavirus: PM Modi advises people to perform yoga during lockdown; shares video. <https://www.businesstoday.in/latest/trends/story/coronavirus-pm-modi-advises-people-to-perform-yoga-during-lockdown-shares-video-253420-2020-03-30>

Business Today (2020, 3. mars). Indian politician's magical cure to coronavirus - cow urine, cow dung! <https://www.businesstoday.in/latest/economy-politics/story/indian-politicians-magical-cure-to-coronavirus-cow-urine-cow-dung-251259-2020-03-03>

Camus, A. (1947/2020). *Pesten*. Oslo: Solum Bokvennen

Changoiwala, P. (2020, 21. februar). India's Muslims Are Terrified of Being Deported. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2020/02/21/india-muslims-deported-terrified-citizenship-amendment-act-caa/>

Chowdhury, D. R. (2021, 4. oktober). Is India Headed for an Anti-Muslim Genocide? *TIME Magazine*. <https://time.com/6103284/india-hindu-supremacy-extremism-genocide-bjp-modi/>

Deccan Herald (2021, 14. april). How the Kumbh Mela lays bare BJP's double standards. *Deccan Herald*. <https://www.deccanherald.com/opinion/first-edit/how-the-kumbh-mela-lays-bare-bjps-double-standards-974767.html>

Deccan Herald (2022, 10. februar). India's score declined significantly in recent years in EIU Democracy Index. *Deccan Herald*. <https://www.deccanherald.com/national/indias-score-declined-significantly-in-recent-years-in-eiu-democracy-index-1080071.html/>

Dhillon A. (2021, 10. august). India's police stations are human rights threat, says chief justice. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2021/aug/10/india-police-stations-human-rights-threat-chief-justice>

Dhirendra, K. J. (2021, 31. desember). Priest of Violence. Adityanath's reign of terror. *The Caravan*. <https://caravanmagazine.in/politics/adityanath-reign-of-terror>

Eide, E. og Skaufjord, T. (2022). *India. På vei mot hindunasjonalisme*. Oslo: Res Publica

Ellis-Petersen, H. og Hassan, A. (2021, 30. mai). Kumbh Mela: how a superspreader festival seeded Covid across India. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2021/may/30/kumbh-mela-how-a-superspreader-festival-seeded-covid-across-india>

Engelsen Ruud, A., Mageli, E., Price, P. (2004). *Indias historier med Pakistan og Bangladesh*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag

Fleck, A. (2022, 4. oktober). *Statista*. <https://www.statista.com/chart/16515/police-officers-per-100000-inhabitants-in-the-eu/>

Flåten, L. T. (2010). *Hindu Nationalism, History and Identity in India. Narrating a Hindu past under the BJP*. London: Routledge

France24 (2021, 22. april). India's Covid-19 shortages spur black market for drugs, oxygen. <https://www.france24.com/en/live-news/20210422-india-s-covid-19-shortages-spur-black-market-for-drugs-oxygen>

Freedom House (2021). Freedom in the world 2021. India. <https://freedomhouse.org/country/india/freedom-world/2021>

Gaur, O. (2021, 17. juni). The Ganges Is Returning the Dead. It Does Not Lie. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2021/06/17/opinion/india-covid-ganges.html>

Gettleman, J., Kumar, H., Singh, K. D., og Yasir, S. (2021, 1. mai). India's Covid-19 Crisis Shakes Modi's Image of Strength. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2021/05/01/world/asia/india-covid19-modi.html>

Gokhroo, S. (2020). India's Informal Workers Under the Lockdown: A Snapshot. *Social Policy Research Foundation. Issue brief 01.21*. <https://sprf.in/wp-content/uploads/2021/02/Indias-Informal-Workers-Under-the-Lockdown-SPRF-2021.pdf>

Government of India, Ministry of Science & Technology (2023). INSACOG. INDIAN SARS-COV-2 GENOMICS CONSORTIUM. <https://dbtindia.gov.in/insacog>

Gupta, M. (2016, 31. mars). Modi's Chaiwallah Rhetoric Has No Place For Those That Grow The Chai. *The Caravan*. <https://caravanmagazine.in/vantage/modi-chaiwallah-rhetoric-has-no-place-for-those-that-grow-the-chai>

Harisinghani, H. (2023, 17. april). 'In many ways, Covid saved India.' *Rediff.com*. <https://www.rediff.com/news/special/shashi-tharoor-in-many-ways-covid-saved-india/20230417.htm>

Helsedirektoratet (2023). Innsatsstøtt finansiering 2023. ISF-regelverk. https://www.helsedirektoratet.no/tema/finansiering/innsatsstøtt-finansiering-og-drg-systemet/innsatsstøtt-finansiering-isf/ISF-regelverk%202023.pdf/_attachment/inline/6b6f53c4-485b-47e7-b997-a97192a2acfd:6eba608af7d0b159f579e0e6560d7c43f5737d5e/ISF-regelverk%202023.pdf

Hindustan Times (2020, 19. april). PM Modi says Covid-19 does not see race, religion, colour, caste and creed. <https://www.hindustantimes.com/india-news/pm-modi-says-covid-19-does-not-see-race-religion-colour-caste-creed/story-2vklERJbpl4O9Qn3d4hN.html>

Hoem, K. (2020, 3. april). En kunstnerisk triumf. *NRK*.
https://www.nrk.no/anmeldelser/anmeldelse_-ny-oversettelse-av-_pesten_-av-albert-camus-1.14971089

Human Rights Watch (2021, 28. april). India: Protect Rights, Dignity Amid Covid-19 Crisis. <https://www.hrw.org/news/2021/04/28/india-protect-rights-dignity-amid-covid-19-crisis>

Human Rights Watch (2021). World Report 2021. India. Events of 2020.
<https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/india>

Human Rights Watch (2021, 11. februar). Covid-19 Triggers Wave of Free Speech Abuse. Scores of Countries Target Media, Activists, Medics, Political Opponents.
<https://features.hrw.org/features/features/covid/index.html>

Human Rights Watch (2021, 28. april). India: Protect Rights, Dignity Amid Covid-19 Crisis. <https://www.hrw.org/news/2021/04/28/india-protect-rights-dignity-amid-covid-19-crisis>

Human Rights Watch (2022). World Report 2022. India. Events of 2021.
<https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/india>

Hygen Meyer, A. (2022, 23. juli). En advarsel til verden. *Klassekampen*.
<https://klassekampen.no/utgave/2022-07-23/en-advarsel-til-verden>

India Today (2015, 11. juni). «Chant Allah if not Om: Minister tells Muslim leaders». <https://www.indiatoday.in/india/story/allah-om-minister-muslim-leaders-yoga-day-surya-namaskar-257042-2015-06-11>

India Today Live (2020, 24. mars). PM addresses the nation.
<https://www.youtube.com/watch?v=in6ixbi6LO8>

Indian Ministry of Law and Justice (2019, 12. desember). The Gazette of India.
<https://egazette.nic.in/WriteReadData/2019/214646.pdf>

Ismat, A. (2020, 23. september). Kapil Mishra Denies Making Threats Before Delhi Riots, Says He Wanted to 'Resolve' Issue. <https://thewire.in/communalism/kapil-mishra-delhi-police-riots-investigation>

Jaffrelot, C. (2019, 4. april). The Fate of Secularism in India.
<https://carnegieendowment.org/2019/04/04/fate-of-secularism-in-india-pub-78689>

Jaffrelot, C. og Jumle, V. (2020, 3. november). Private Healthcare in India: Boons and Banes. <https://www.institutmontaigne.org/en/expressions/private-healthcare-india-boons-and-banes>

Jain, A. (2015, 21. juni). On International Yoga Day, yoga is just politics by other means. *Quartz*. <https://qz.com/india/433356/on-international-yoga-day-yoga-is-just-politics-by-other-means>

Jaiswal, S. S. (2022, 3. april). How astrology caused a super-spreader by advancing Maha Kumbh dates. *Times of India*. <https://timesofindia.indiatimes.com/india/how->

astrology-caused-a-super-spreader-by-advancing-maha-kumbh-dates/articleshow/82191950.cms?status_id=21&status=CHARGED&order_id=WmHejFWIRqCk7RKbh&signature=o4fDSUtz6rcq621sjQFanpWG4MVDfSp1PUxxm%2FzHAc%3D&signature_algorithm=HMAC-SHA256

Jameel, S. (2021, 13. mai). How India Can Survive the Virus. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2021/05/13/opinion/india-coronavirus-vaccination.html>

Jensen, Carsten (2018). *Kjellermennesker*. Oslo: Press

Jha P., Deshmukh Y, Tumbe C, Suraweera, W., Bhowmick, A., Sharma, S., Novosad, P. Fu, S. H., Newcombe, L., Gelband, H, Brown, P. (2022, 6. januar). COVID mortality in India: national survey data and health facility deaths. *Science* 2022; 375: 667–71. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.abm5154#>

Kaur, B. (2021, 10. desember). How Many Indian Health Workers Have Lost Their Lives in the Time of COVID? *The Wire*. <https://science.thewire.in/health/indian-health-workers-lost-lives-covid-frontline-insurance-claims/>

Kaushik, K. og Manral, M. S. (2021, 15. mai). Delhi: Drugs to oxygen, amid Covid-19 surge, black market flourishes. *The Indian Express*. <https://indianexpress.com/article/cities/delhi/drugs-oxygen-remdesivir-amid-covid-surge-black-market-flourishes-oxygen-cylinders-7315522/>

Kelkar, R. (2021, 9. mai). India's COVID-19 Crisis Is Due to Its Collective Failure, Blaming Others Doesn't Help. *The Wire*. <https://thewire.in/health/indias-covid-19-crisis-is-due-to-its-collective-failure-blaming-others-doesnt-help>

Krastev, I. (2020). *Framtida er her nå. Hvordan pandemien forandrer verden*. Oslo: Res Publica

Krishnan, V. (2022, 1. mars). Modi's Doctors. How four men botched India's COVID response. *The Caravan*. <https://caravanmagazine.in/health/four-men-covid-response>

Kugelman, M. (2021, 14. oktober). India's Democratic Backsliding Hasn't Stopped. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2021/10/14/india-democratic-backsliding-modi-bjp-farmers-protests/>

Levinson, J. (2016, 4. juni). 63 million Indians are pushed into poverty by health expenses each year—and drugs are the chief cause. *One Health Trust*. <https://onehealthtrust.org/news-media/blog/63-million-indian-pushed-into-poverty-due-to-health-expenses-each-year/>

Lunde, A. F. (2021, 10. september). Hva kjennetegner fotofortellingen om koronaviruset? *Morgenbladet*. <https://www.morgenbladet.no/aktuelt/2021/09/10/hva-kjennetegner-fotofortellingen-om-koronaviruset/>

Mahajan, A. S. (2021, 19. april). How the Uttarakhand government lost the plot with the Kumbh Mela. *India Today*. <https://www.indiatoday.in/india-today-insight/story/how-the-uttarakhand-government-lost-the-plot-with-the-kumbh-mela-1792364-2021-04-18>

- Majid, S. (2022, 10. februar). Minoriteter under angrep i India. *VG*.
<https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/Orqj6O/minoriteter-under-angrep-i-india>
- Manral, M. S. (2020, 4. mars). WhatsApp groups created to spread hate just before surge in Delhi violence: Police probe. *The Indian Express*.
<https://indianexpress.com/article/cities/delhi/whatsapp-group-delhi-violence-police-probe-kapil-mishra-anti-kaa-protest-6298099/>
- Mcnamara, A. (2019, 21. desember). Death toll climbs in India protests against citizenship law that singles out Muslims. *CBS News*.
<https://www.cbsnews.com/news/india-citizenship-amendment-act-death-toll-climbs-in-protests-against-law-that-singles-out-muslims-219-12-21/>
- Mehrotra, S. and Keshari Parida J. (2022, 10. februar). Social Security For All of India's Informal Workers is Possible. Here's How. *The Wire*.
<https://thewire.in/economy/social-security-informal-workers-code-welfare>
- Ministry of Health and Family Affairs. Government of India (2023).
<https://www.mohfw.gov.in/>
- National Campaign Against Torture (2021). <http://www.uncat.org/wp-content/uploads/2021/03/IndiaTortureReport2020.pdf>
- NDTV (2021, 24. april). "We're Calling It A Wave, It Is A Tsunami": Delhi High Court On COVID-19 Crisis. *NDTV*. <https://www.ndtv.com/india-news/were-calling-it-a-wave-it-is-a-tsunami-delhi-high-court-on-covid-19-crisis-2420992>
- Nettavisen (2021, 12. mars). To politifolk per 1.000 innbyggere i Norge.
<https://www.nettavisen.no/nyheter/innenriks/to-politifolk-per-1-000-innbyggere-i-norge/s/12-95-3424101156>
- NRK (2020, 30. september). Amnesty forlater India – anklager myndighetene for heksejakt. https://www.nrk.no/urix/amnesty-international-forlater-india_-_anklager-myndighetene-for-heksejakt-1.15180219
- Ogden, C. (2012). A Lasting Legacy: The BJP-led National Democratic Alliance and India's Politics, *Journal of Contemporary Asia*, 42:1, s. 22-38, DOI: 10.1080/00472336.2012.634639
- Owoseje, T. (2020, 23. mars). Coronavirus is 'the great equalizer,' Madonna tells fans from her bathtub. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2020/03/23/entertainment/madonna-coronavirus-video-intl-scli/index.html>
- Pandey, N. (2019, 11. september). 'Shocked' by BJP membership numbers, China's Communist Party wants to know about its rise. *The Print*.
<https://theprint.in/india/shocked-by-bjp-membership-numbers-chinas-communist-party-wants-to-know-about-its-rise/289705/>
- Pandey, S. (2021, 5. mai). 'No less than genocide': Allahabad HC slams UP govt over deaths due to oxygen shortage. *Deccan Herald*.
<https://www.deccanherald.com/national/north-and-central/no-less-than-genocide-allahabad-hc-slams-up-govt-over-deaths-due-to-oxygen-shortage-982656.html>

Pandey, T. (2021, 17. mai). Virologist Shahid Jameel quits as chief advisor to Centre's Covid genome mapping group. *India Today*.
<https://www.indiatoday.in/coronavirus-outbreak/story/virologist-shahid-jameel-quits-covid-genome-mapping-group-insacog-1803336-2021-05-17>

Pandey, V. (2018, 7. november). Allahabad: The name change that killed my city's soul. *BBC*. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-46015589>

Raftostiftelsen (2020). Årsrapport 2020. <https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/rafto-documents/Annual-Reports/%C3%85rsrapport-2020-LOW.pdf>

Rana, C. (2021, 1. juni). Culpable Carnage. How the Modi government's failure to act led to India's COVID-19 catastrophe. *The Caravan*.
<https://caravanmagazine.in/health/modi-government-failure-led-india-covid-19-catastrophe>

Rashid, O. (2021, 25. april). Oxygen shortage | Seize property of those spreading rumours: Yogi Adityanath. *The Hindu*. <https://www.thehindu.com/news/national/other-states/seize-property-of-those-spreading-rumours-up-cm/article34404518.ece>

Rathee, P. (2018, 20. november). What is AYUSH and the controversy around it? *Deccan Herald*. <https://www.deccanherald.com/specials/what-ayush-and-controversy-703993.html>

Raveendran, G. og Vanek, J. (2020). «Informal Workers in India: A Statistical Profile.» WIEGO (Women in Informal Employment: Globalizing and Organizing) Statistical Brief No 24, August 2020. <https://www.wiego.org/publications/informal-workers-india-statistical-profile>

Rawat, S. (2021, 30. april). 9.1 million thronged Mahakumbh despite Covid-19 surge: Govt data. *Hindustan Times*. <https://www.hindustantimes.com/cities/dehradun-news/91-million-thronged-mahakumbh-despite-covid-19-surge-govt-data-101619729096750.html>

Regan, H. (2019, 9. november). Hindus allowed to build on disputed holy site, India's Supreme Court rules. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2019/11/08/asia/ayodhya-dispute-india-ruling-intl-hnk/index.html>

Reporters without Borders (2020, 27. mai). Surge in harassment of Indian reporters over coronavirus coverage. <https://rsf.org/en/surge-harassment-indian-reporters-over-coronavirus-coverage>

Reporters without Borders (2022). <https://rsf.org/en/index>

Reporters without Borders (2023). <https://rsf.org/en/index>

Roy, Arundhati (2009). *Listening to Grasshoppers. Field Notes on Democracy*. London: Penguin Books

Roy, A. (2020, 3. april). The pandemic is a portal. *Financial Times*.
<https://www.ft.com/content/10d8f5e8-74eb-11ea-95fe-fcd274e920ca>

Roy, A. (2021, 4. mai). Den store koronakatastrofen. *Klassekampen*.
<https://klassekampen.no/utgave/2021-05-04/den-store-koronakatastrofen?rnd=0.46785186637132226>

Sebastian, S. (2020, 4. april). After COVID-19 outbreak at Tablighi Jamaat conference, fake news targeting Muslims abounds. *The Caravan*.
<https://caravanmagazine.in/media/after-covid-19-outbreak-at-tablighi-jamaat-conference-fake-news-targetting-muslims-abounds>

Sen, M. (2021, 17. april). PM Modi says 'Kumbh Mela should now only be symbolic to strengthen Covid-19 fight'. *Mint*. <https://www.livemint.com/news/india/pm-modi-says-kumbh-mela-should-now-only-be-symbolic-to-strengthen-covid-19-fight-11618630984604.html>

Sengupta, S. (2021, 20. april). Kumbh 2021: Astrology, Mortality and the Indifference to Life of Leaders and Stars. *The Wire*. <https://thewire.in/government/kumbh-2021-astrology-mortality-and-the-indifference-to-life-of-leaders-and-stars>

Sharma, A. (2019, 24. desember). *National Population Register (NPR) Explained In 10 Points* NDTV. <https://www.ndtv.com/india-news/what-is-national-population-register-to-be-updated-by-centre-10-points-2153786>

Sharma, K. (2020, 7. mars). Yogi Adityanath goes viral on Chinese social media for 'yoga cures coronavirus' speech. *The Print*. <https://theprint.in/india/yogi-adityanath-goes-viral-on-chinese-social-media-for-yoga-cures-coronavirus-speech/377300/>

Sharma, P. (2021, 26. april). Delhi in the last 24 hours: a night of mourning. *The Probe*. <https://theprobe.in/delhi-in-the-last-24-hours-a-night-of-death-and-mourning/>

Siddiqui, D. (2021, 23. april). Mass cremations begin as India's capital faces deluge of COVID-19 deaths. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/india/mass-cremations-begin-indias-capital-faces-deluge-covid-19-deaths-2021-04-23/>

Singh, M. (2020, 5. april). How costly coronavirus treatment in a private hospital will be for common man. *India Today*. <https://www.indiatoday.in/india/story/how-costly-coronavirus-treatment-private-hospital-common-man-india-1663401-2020-04-04>

Sirnate, V. (2023, 7. mars). India Is 'One of the Worst Autocratisers in the Last 10 Years,' Says 2023 V-Dem Report. *The Wire*. <https://thewire.in/rights/india-autocratiser-v-dem-report-2023>

Slater, J. og Dutta T. (2020, 15. april). At a station with no trains locked-down strangers wait weeks with no way out. *The Washington Post*.
https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/india-coronavirus-lockdown-train-passengers-stranded-varanasi/2020/04/15/3a0d7c18-79be-11ea-a311-adb1344719a9_story.html

Sommerfelt, A. (1959/1979). *Veien til Agra*. Oslo: N. W. Damm & Søn A/S

Sontag, S. (1971/1977). *On Photography*. London: Penguin Books

Sontag, S. (1977/2004). *Om fotografi*. Oslo: Pax forlag

Sontag, S. (2003/2019). *Å betrakte andres lidelse*. Oslo: Pax forlag

South China Morning Post (2019, 29. desember). The big 'lathi' sticks Indian police use to beat protesters are a legacy of British colonial rule. <https://www.scmp.com/news/asia/south-asia/article/3043806/big-lathi-sticks-indian-police-use-beat-protesters-are-legacy>

South China Morning Post (2020, 29. mars). Coronavirus: Modi apologises for lockdown in India, as millions of migrant workers struggle. <https://www.scmp.com/news/asia/south-asia/article/3077468/coronavirus-modi-apologises-lockdown-india-millions-migrant>

Spinney, L. (2018). *Pale Rider*. New York: Vintage Publishing

Srivastan, K. C. (2021, 30.april). In another biggest single-day spike, India registers 386,452 new Covid-19 cases. *Hindustan Times*. <https://www.hindustantimes.com/india-news/in-another-biggest-single-day-spike-india-registers-386-452-new-covid-19-cases-101619755176307.html>

Statista (2022). Estimated number of public and private hospitals across India in 2019. <https://www.statista.com/statistics/1128425/india-number-of-public-and-private-hospitals-estimated/>

Sutar, K. D. (2017, 8. desember). 25 years of Bombay riots: How the mayhem changed a city and its people forever. *India Today*. <https://www.indiatoday.in/fyi/story/bombay-riots-demolition-of-babri-masjid-aftermath-behrampada-radhabai-chawl-1102454-2017-12-07>

Taskin, B. (2021, 25. april). From 1 Covid funeral/day in Feb to over 85 now — Delhi crematorium struggles to cope with surge. *The Print*. <https://theprint.in/india/from-1-covid-funeral-day-in-feb-to-over-85-now-delhi-crematorium-struggles-to-cope-with-surge/645437/>

Tenzin, Z. (2021, 12. november). Former BJP MLA set up Shaheed Bhagat Singh Sewa Dal in 1996. It organises cremations for the poor & abandoned, and helped cremate 4,000 during second Covid wave. *The Print*. <https://theprint.in/features/a-1996-incident-at-a-crematorium-that-changed-padma-shri-awardee-jitender-singh-shuntys-life/764608/>

Thapar, K. (2021, 24. juli). The PM's silence on Danish Siddiqui is distressing. *Hindustan Times*. <https://www.hindustantimes.com/opinion/the-pm-s-silence-on-danish-siddiqui-is-distressing-101627135035206.html>

Tharoor, S. (2023, 28. juli). Quotes by Dr. Shashi Tharoor. <https://shashitharoor.in/quotes>

The Caravan (2020, 21. mai). UN Special Adviser on the Prevention of Genocide expresses concern over discrimination against Muslims in India. <https://caravanmagazine.in/noticeboard/un-special-adviser-expresses-concern-over-increased-hate-speech-against-minorities>

The Economic Times (2018, 24. januar). From Toilet To Loneliness, The Most Weird Ministries Across The World.

<https://economictimes.indiatimes.com/magazines/panache/from-toilet-to-loneliness-the-most-weird-ministries-across-the-world/lonely-no-more/slideshow/62631733.cms>

The Economic Times (2020, 29. mars). Walking from Delhi to MP, man dies in Agra.

<https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/walking-from-delhi-to-mp-man-dies-in-agra/articleshow/74870238.cms>

The Economist Intelligence Unit (2020). Democracy Index 2020. In sickness and in health? https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/democracy-index-2020.pdf?mkt_tok=NzUzLVJJUS00MzgAAAGK5Q2Gyju9y02Ntmzdu0nG7_Y0JSb8l6pOGy_vfJL95X6TofGgOx8t1LW1MvV1E2Dn2FNye8s1VpEdq8raYoP9xNiOMLKOHRDmUZ9Scpa53iFlig

The Economist Intelligence Unit (2021). Democracy Index 2021. The China challenge. https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/eiu-democracy-index-2021.pdf?mkt_tok=NzUzLVJJUS00MzgAAAGK5Q5lijeb9H8lnsROXliyvjo15K0J4CYpBaO5j8S8waTFkji22QueCQA5AaRQkYEEvntgEi9yR7KaeapbCZAZSwg6WjrjkCza0XVvtRhAfd1L_g

The Hindu (2021, 5. mai). Deaths due to lack of oxygen no less than a 'genocide', says Allahabad HC. <https://www.thehindu.com/news/national/other-states/deaths-no-less-than-a-genocide-allahabad-hc/article34485145.ece>

The Indian Express (2020, 25. september). Time 100 Most Influential People of 2020: Yes, PM Modi is on the list, but guess who the other Indians are.

<https://indianexpress.com/article/india/time-100-yes-there-is-pm-modi-in-the-list-but-guess-who-the-other-indians-are-6607597/>

The Institute for Democracy and Electoral Assistance (2021). THE STATE OF DEMOCRACY IN ASIA AND THE PACIFIC 2021. Old Resilience, New Challenges. <https://www.idea.int/gsod-2021/sites/default/files/2021-11/state-of-democracy-in-asia-and-the-pacific-2021.pdf>

The Times of India (2018, 31. mai). Modi-care is better than Obamacare: Rajnath Singh. <https://timesofindia.indiatimes.com/india/modi-care-is-better-than-obamacare-rajnath-singh/articleshow/64405258.cms>

The Times of India (2019, 25. desember). Arundhati Roy claims NPR will serve as database for NRC, asks people to furnish wrong names and addresses.

<https://timesofindia.indiatimes.com/india/npr-will-serve-as-database-for-nrc-oppose-it-arundhati-roy/articleshow/72966741.cms>

The Times of India (2020, 25. mars). Coronavirus in India: Violating lockdown to invite a year's jail. <https://timesofindia.indiatimes.com/india/coronavirus-in-india-violating-lockdown-to-invite-a-years-jail/articleshow/74801883.cms>

The Times of India (2021, 7. mars). We are in the endgame of Covid-19 pandemic in India: Harsh Vardhan. <https://timesofindia.indiatimes.com/india/we-are-in-the-endgame-of-covid-19-pandemic-in-india-harsh-varadhan/articleshow/81378288.cms>

The Times of India (2021, 12. april). Covid-19: India overtakes Brazil as world's second worst-hit country. <https://timesofindia.indiatimes.com/india/covid-19-india-overtakes-brazil-as-worlds-second-worst-hit-country/articleshow/82025244.cms>

The Times of India (2021, 30. juni). 798 doctors died during second wave of Covid-19 across country; maximum lost their lives in Delhi: IMA. <https://timesofindia.indiatimes.com/india/798-doctors-died-during-second-wave-of-covid-19-across-country-maximum-lost-their-lives-in-delhi-ima/articleshow/83974877.cms>

The Times of India (2022, 14. august). 75 years, 75% literacy: India's long fight against illiteracy. <https://timesofindia.indiatimes.com/india/75-years-75-literacy-indias-long-fight-against-illiteracy/articleshow/93555770.cms>

The Wire (2019, 23. desember). These Are the 25 People Killed During Anti-Citizenship Amendment Act Protests. <https://thewire.in/rights/anti-kaa-protest-deaths>

The Wire (2020, 28. februar). Delhi Riots: 85-Year-Old Woman Awaiting Birth of Great Grandchild Burnt to Death. <https://thewire.in/communalism/delhi-riots-gamri-woman-burnt>

The Wire (2020, 6. juli). https://twitter.com/thewire_in/status/1280056048565448706

The Wire (2020, 25 november). Photo Of Muslim Man Being Beaten In Delhi Riots Is Reuters' India Pick In 'Pictures Of Year' List. <https://thewire.in/communalism/delhi-riots-reuters-photo-danish-siddiqui-mohammad-zubair>

The Wire (2021, 5. mai). COVID-19 Patients Dying Due to Oxygen Shortage Is Not Less Than a Genocide: Allahabad HC. <https://thewire.in/law/covid-19-oxygen-shortage-genocide-allahabad-high-court>

The World Bank (2021). As COVID-19 wreaks havoc on service workers, is the informal sector increasing global inequality? *The Development Podcast*. <https://www.worldbank.org/en/news/podcast/2021/05/24/as-covid-19-wreaks-havoc-on-service-workers-is-the-informal-sector-increasing-global-inequality-the-development-podcast>

The World Bank. Hospital beds (per 1,000 people). <https://data.worldbank.org/indicator/sh.med.beds.zs>

Time J. K. (2021, 30. april). Det brenner i verdens apotek. *Morgenbladet*. <https://www.morgenbladet.no/aktuelt/2021/04/30/det-brenner-i-verdens-apotek/>

TIME Magazine (2020, 22. september). THE 100 MOST INFLUENTIAL PEOPLE OF 2020. <https://time.com/collection/100-most-influential-people-2020/>

Times of India (2021, 7. mars). We are in the endgame of Covid-19 pandemic in India: Harsh Vardhan. <https://timesofindia.indiatimes.com/india/we-are-in-the-endgame-of-covid-19-pandemic-in-india-harsh-varadhan/articleshow/81378288.cms>

Tomlinson, H. (2020, 25. mai). Coronavirus: Girl carries father 700 miles across India by bike. *The Times*. <https://www.thetimes.co.uk/article/coronavirus-girl-carries-father-700-miles-across-india-by-bike-p2wxwjgq0>

Tromp, C. (2022). *Kulturkrig. Det ytre høyre og normaliseringen av det ekstreme*. Oslo: Cappelen Damm

UNESCO (2023). India. <https://uis.unesco.org/en/country/in>

United Nations (2014, 11. desember). General Assembly Resolution, Adopted without Vote, Recognizes Global Impact of Ebola, Need to Include Health Issues in Foreign Policy Formulation Co-Sponsored by 170 Member States, International Day of Yoga Text Also Adopted. <https://press.un.org/en/2014/ga11601.doc.htm>

United Nations (2020, 24. mars). UN News Global perspective Human stories. COVID-19: Lockdown across India, in line with WHO guidance <https://news.un.org/en/story/2020/03/1060132>

United Nations (2020, 24. mars). COVID-19: Lockdown across India, in line with WHO guidance. <https://news.un.org/en/story/2020/03/1060132>

United Nations. COVID-19 Response. <https://www.un.org/en/coronavirus/UN-response>

Unnikrishnan, D. (2021, 16. juli). Viral Posts Falsely Claim Danish Siddiqui Sold Cremation Images For Profit. *Boom*. <https://www.boomlive.in/fact-check/fake-news-danish-siddiqui-hindu-cremation-photos-for-profit-getty-13923>

Vats, V. (2020, 29. februar). "You don't even slaughter animals like that". *The Caravan*. <https://caravanmagazine.in/conflict/behind-the-picture-symbol-carnage-northeast-delhi>

V-Dem Institute (2020). Autocratization Surges—Resistance Grows. Democratic Report 2020

V-Dem Institute (2021). Autocratization Turns Viral. DEMOCRACY REPORT 2021.

Vikør, K. S. & Jensehaugen, J. (2022, 10. mai). Kalifat. *Store norske leksikon*. <https://snl.no/kalifat>

Vissgren, J. (2020, 18. mars). India arrangerer ku-urin-fester mot coronasmitte - eksperter fortviler. *abc nyheter*. <https://www.abcnyheter.no/nyheter/verden/2020/03/18/195658553/india-arrangerer-ku-urin-fester-mot-coronasmitte-eksperter-fortviler>

Vohra, A. (2021, 23. juli). *Foreign Policy*. Modi Rejected an Indian Hero. <https://foreignpolicy.com/2021/07/23/danish-siddiqui-modi-indian-hero/>

Øverland, A. (1937), «Du må ikke sove». <https://www.boktips.no/dikt/norske-dikt/du-maa-ikke-sove-av-arnulf-overland/>

Åmås, K. O. (2014, 1. august). Nye klisjeer gjør språkbruken fattigere og mer fantasiløs. <https://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/i/oRapB/nye-klisjeer-gjoer-spraakbruken-fattigere-og-mer-fantasiloes>

Aasmundsen, J. S. (2022, 17. juni). tringsfriheten på Facebook er i hennes hender. Nå hagler kritikken. *Aftenposten*.
<https://www.aftenposten.no/kultur/i/34Akq0/ytringsfriheten-paa-facebook-er-i-hennes-hender-naa-hagler-kritikken>

Del 3: Metodiske rammer

En praktisk-teoretisk oppgave

Det var aldri noen tvil om at jeg skulle skrive en praktisk-teoretisk oppgave. Min viktigste motivasjon for å skrive en masteroppgave har vært å utforske, utfordre og utvikle egen skrivestil. Jeg ville lære å skrive mer litterær sakprosa. Bevege meg bort fra den akademiske og byråkratiske sakprosaen jeg hadde tilbragt så mange år sammen med. Jeg var heller aldri i tvil om at oppgaven skulle dreie seg om India. Landet jeg har hatt et kjærlighetsforhold til fra vårt første møte, en kjølig januar dag i 1991. Jeg fløy inn fra Bangkok, etter flere måneder på den såkalte «loffen». Dette var den første store Reisen. En slags initiering i verdens muligheter og begrensninger, farer og gleder, hindre og undre. Pensum til det som den gang gikk under navnet «grunnfag i sosialantropologi» lå i ryggsekken. Jeg hadde ikke kommet særlig langt i lesningen, og enda kortere i forståelsen, av pensum. Læringskurven ble bratt. Særlig i India. Jeg husker ennå følelsen av barnehender som festet faste grep rundt de naivt shortskleddede bena mine. Vi hadde akkurat landet i Calcutta og var på vei ut fra flyplassen. «Madame, one rupee. Madame, one ballpen». Ungdommelig naivitet og dumskap (hadde det bare vært feminisme!) gjorde sitt til at jeg de første dagene på indisk jord insisterte på å fortsette å gå i det lettkleddede og praktiske antrekket som hadde fungert så greit i Thailand. Singlet og dongerishorts. Barnehender og andres nysgjerrige blikk hadde lett tilgang og hang godt fast. Heldigvis var jeg bare til heft for meg selv.²⁸⁰

I kulissene for dette første møtet med India raste den andre Golfkrigen. Lange, truende skygger preget nærområdene. Stemningen var spent og aggresjonsnivået høyt i deler av befolkningen. Turister ble oppfordret til å ikke samle seg i grupper. Alle de amerikanske backpackerne var forkledd som canadiere, med store røde flagg med lønnebladmotiv på ryggsekkene. Det ble et møte som satte spor for livet. Siden har det blitt mange India-besøk. Uten shorts og singlet. Det er allikevel lenge siden det siste besøket. Da vi satt på toppen av en høy klippe i delstaten Kerala og så havet trekke seg ut. Langt ut. Det var andre juledag 2004. Det vi ikke visste, var at

²⁸⁰ Eide, 2001

mennesker døde både nord, sør og øst for oss. Mens vi satt tørrskodde på toppen av klippen.

Det er snart 20 år siden jeg sist fløy ut av India. Tiden var inne for å prøve å bli kjent med landet på nytt. Men hvordan og på hvilken måte? Da jeg startet på masterstudiet høsten 2019, var planen å reise tilbake. Gjøre et slags antropologisk feltarbeid. Som jeg hadde gjort både som hovedfags- og doktorgradsstudent i sosialantropologi. Også da i India. Jeg drømte om å bli reisebokforfatter. Leste Arne Melbergs *Å reise og skrive*, Helga Fatlands *Høyt – en reise i Himalaya*, Nicolas Bouviers *Bruken av verden*, Robert Byrons *Veien til Oxiana*, Carsten Jensens *Jeg har sett verden begynne* og *Jeg har hørt et stjerneskudd falle*. Så ble det vinter og vår, og verden så med ett annerledes ut. Preget av pandemi. Nedstengt. Skummelt smittsomt. Jeg håpet, som de fleste, at det skulle blåse raskt over. At det snart skulle bli mulig både å reise og å realisere reisebokforfatterdrømmen. Det ble sommer. India var fortsatt blant de umulige destinasjonene. Det ble høst. Nye virusmutasjoner og nye nedstengninger. Da jeg ikke trodde det kunne bli mørkere, var det nettopp det det ble. Familien ble rammet av alvorlig sykdom. Å reise til India ble en umulighet. Det var på tide å tenke nytt. Pandemien var kommet for å bli en stund. Hvorfor ikke gjøre den til tema for oppgaven? Og slik gikk det. Ideen til *På slakk line, eller da covid-19 kom til India* var unnfanget.

Lesing, leting og leking

Etter utallige påtvungne teams- og zoom-møter i jobb- og studiesammenheng, fristet det ikke også å gjøre «feltarbeid» og intervjuer på de samme digitale plattformene. Gjennom pandemien holdt jeg riktignok jevnlig kontakt med venner i India, men jeg hadde ingen bevisst tanke om at det de fortalte skulle brukes i masteroppgaven. Kontakten i denne perioden var snarere motivert av en gjensidig bekymring og nysgjerrighet på utviklingen i våre ulike hjørner av verden. Fra mitt hjørne samlet jeg stoff om pandemiens herjinger i India. Jeg begynte å få tro på at dette inneholdt historier det var verdt å fortelle. Historier som burde bli kjent for flere enn dem som hadde for vane å følge med på nyheter fra India.

Tidlig i januar 2022 kom journalisten Carline Tromps bok *Kulturkrig* ut, med undertittelen *Det ytre høyre og normaliseringen av det ekstreme*.²⁸¹ Boken beskriver et politisk landskap ikke helt ulikt det indiske. Metodisk er den basert på annenhånds, åpne, publiserte kilder – skriftlige, videoer, podkaster osv. Noen uker tidligere vant journalisten Lena Lindgrens bok *Ekko. Et essay om algoritmer og begjær* Brageprisen i klassen sakprosa.²⁸² Boken er i hovedsak skrevet på bakgrunn av annenhånds, skriftlige kilder. Også Carsten Jensen, en av Nordens fineste essayister, ifølge Jo Bech-Karlsen, skriver essays basert på annenhånds kilder.²⁸³ I essaysamlingen *Opprør mot tyngdeloven* er det flere av disse.²⁸⁴ Brikkene begynte å falle på plass i mitt puslespill. Jeg bestemte meg for å skrive en essayistisk fortelling om Indias møte med det taggete viruset. Observert fra Oslo. Dette var en ny utfordring for meg, antropologen og forskeren som alltid hadde reist ut, bort, langt hjemmefra, for å omgås, bli kjent med og intervjuer mennesker. Til India, Ghana, Moldova, Serbia, Albania, Bosnia, Montenegro og Italia. Den nye utfordringen innebar et skifte. Fra samtaler og observasjon, til lesing, leting og leking – av, i og med tekst. Drømmen om å bli reisebokforfatter ble inntil videre lagt på is. Jeg hadde fortsatt en drøm, men denne gangen handlet den om at jeg ville utforske essaysjangeren. Deretter, når verden igjen falt inn i mer normale folder, ville jeg kanskje kunne snuble rundt i Carsten Jensens alt for store sko og skrive essayistiske reportasjer.²⁸⁵ Men først gjaldt det å hente mot, motivasjon og refleksjon nok til å gi seg i kast med det essayistiske.

Kort oppsummert: Jeg har valgt å skrive essayistisk om samfunnsaktuelle hendelser. *På slakk line, eller da covid-19 kom til India* er i hovedsak basert på skriftlige kilder. De fleste journalistiske. Dermed blir det jeg gjør en form for gravejournalistikk. Som nevnt over, brukte også Carline Tromp og Lena Lindgren denne framgangsmåten i sine bøker. Andre merkelapper som nok kan settes på min måte å skrive på, er litterær journalistikk eller reportasjepreget essayistikk. Jeg kommer tilbake til dette i oppgavens teoretiske refleksjon.

²⁸¹ Tromp, 2022

²⁸² Lindgren, 2021

²⁸³ Bech-Karlsen, 2003/2011, s. 73

²⁸⁴ Jensen, 2002

²⁸⁵ Bech-Karlsen, 2014, s. 31

Etter hvert så jeg også at pandemisamtalene jeg hadde med mine venner ga verdifull tilleggsmateriale. De delte sine spontane tanker og erfaringer, uten filter. Jeg valgte derfor å inkludere utdrag av disse, i anonymisert form. Konkret innebærer dette at jeg har unnlatt å bruke navnene deres og heller ikke antydning hvor i India de bor. Mine venner er kjent med dette. Produksjonsoppgaven er allikevel i all hovedsak skrevet på bakgrunn av skriftlige kilder. Jeg abonnerte i perioder på internasjonale og indiske aviser og tidsskrifter for å få full tilgang til relevante artikler. Jeg begrenset meg til et utvalg engelskspråklige: *The New York Times*, *Time*, *The Washington Post*, *Foreign Policy*, *The Indian Express*, *The Hindu*, *Outlook*, *Frontline*, og *The Caravan*. De amerikanske avisene og magasinene har framstått som tydelige og uredde i sin dekning av pandemien i India. Flere artikler er skrevet av journalister i India, lokale korrespondenter eller andre på reportasjereise i landet. Det samme gjelder BBCs nyhetsdekning, både i tekst og video. De indiske avisene lar seg plassere i et politisk landskap som strekker seg fra sentrum og ut mot både venstre og høyre. Jeg oppfatter *The Times of India*, *The Indian Express* og *Deccan Herald* som sentrumsaviser, mens *The Hindu* og *The Telegraph* befinner seg noe mer mot venstre. Mot den politiske høyresiden finner vi *The New Indian Express* og *The Pioneer*. De indiske tidsskriftene *Outlook* og *India Today* framstår som relativt sentrumplasserte, mens *Frontline* er eid av *The Hindu*. Det indiske litterære journalistikk-tidsskriftet *The Caravan* var et nytt bekjentskap og ble raskt en favoritt. De skriver kritisk og uredd og befinner seg politisk til venstre for sentrum. Som det framgår av litteraturlisten, har jeg også hentet materiale og inspirasjon fra andre aviser og nettsteder. Alle engelskspråklige, om ikke norske, og troverdige. Fagartikler og -bøker har også vært flittig brukt, primært i oppgavens refleksjonsdel.

Avisenes respektive politiske ståsteder har ikke vært et viktig selvstendig poeng for meg i dette arbeidet. Jeg har vært opptatt av å forstå konsekvensene av pandemien for de mest sårbare. For migrantarbeidere og de som livnærer seg i uformell sektor. For mine indiske venner, deres naboer og bekjente. Jeg kunne fortalt helt andre historier om jeg hadde løftet blikket mot de bedre stilte, i høyere klasser og kaster. At jeg har begrenset meg til engelskspråklige aviser og tidsskrifter, innebærer i seg selv en selektering av historier og informasjon. Et grundig dykk i publikasjoner på hindi, eller andre lokale pressespråk, ville kunnet åpnet døren til andre historier, virkeligheter og vinklinger.

I skriveprosessen har jeg brukt mye tid på det Anders Johansen omtaler som «å foreta en organisering av stoffet som legger til rette for en viss type intellektuelle operasjoner.»²⁸⁶ Slik har jeg gradvis kunnet skille de interessante og begrunnende argumentene fra de mindre interessante og dårligere begrunnede, eller som Johansen skriver, «anlegge et synspunkt på saken som får den til å vise seg slik at noe kommer i dagen og annet faller i skyggen.»²⁸⁷ Toril Moi beskriver en tilsvarende prosessorientert tilnærming: «Å skrive er å tenke. Først når vi setter ordene ned på papiret, ser vi hva vi tenker. Da kan vi bestemme om det som står på papiret foran oss, er noe vi faktisk *vil* mene.»²⁸⁸ Moi ender ofte med å stryke ut ordene på papiret, omformulere teksten, bytte ut ord, flytte på avsnitt. «Så skriver jeg om igjen. Helt til jeg kommer dit hen at jeg tror jeg kan stå for – stå inne for – hva jeg sier. Dette har ingenting med usikkerhet å gjøre. Snarere handler det om oppmerksomhet, og om språkets væremåte.»²⁸⁹ Jeg kjenner meg så godt igjen. Hvor mange utkast har jeg ikke skrevet av teksten som nå utgjør denne oppgaven? Skrevet og skrelet vekk. Igjen og igjen. Jeg begynte som Moi, «med en eller annen observasjon, en uklar følelse av at jeg bør begynne å grave *her*».²⁹⁰ Jeg gravde og skrev. Forsøkte å systematisere historier. Grublet på hvordan de burde formidles. I hvilken rekkefølge. Moi forteller: «Jeg skriver i brokker og biter og forsøker å finne ut hva det er jeg faktisk holder på med. Om jeg bare gjør dette lenge nok, begynner arbeidet etter hvert å bli litt lettere, i den forstand at jeg får en vag følelse av at jeg er på sporet av noe.»²⁹¹ For meg var denne vage følelsen av å være på sporet av noe som å holde en dunet kylling i hånden. Ren og lett lykke. Moi skriver: «Etter hvert kommer jeg i siget. Jeg leser mer, forsker mer, skriver mer.»²⁹² Det var sånn det var. Også for meg.

Jo Bech-Karlsen var en medieteoretiker som skrev vakkert om mye. Også om hvordan tekster må oppføre seg for å lære oss noe om menneskers liv:

²⁸⁶ Johansen, 2012, s. 10

²⁸⁷ Johansen, 2012, s. 10

²⁸⁸ Moi, 2019, s. 19

²⁸⁹ Moi, 2019, s. 19

²⁹⁰ Moi, 2019, s. 19

²⁹¹ Moi, 2019, s. 19

²⁹² Moi, 2019, s. 19

Enhver tekst som vil uttrykke noe om andre menneskers liv, må forsøke å trenge inn i deres *livsverden*. Det betyr i noen grad å skrive deres perspektiv inn i teksten. [...] Ambisjonen er da ikke å forklare, men å *forstå* den andres livsverden.²⁹³

Dette lyder særdeles antropologisk for meg. Det er jo nettopp dette sosialantropologer streber etter. Å gripe fatt i og formidle andres perspektiv og verdensbilde, eller livsverden. Kanskje er jeg allikevel for kritisk når jeg leter, tolker og setter ting sammen? Har jeg ubevisst prioritert de kritiske stemmene, fordi de samsvarer med min egen nagende uro over hva som skjer i India? Journalisten Trude Lorentzen sier, i Steen Steensens bok om reportasjen, at hun har erfart at det ganske ofte skjer at en idé blir mer kritisk etter hvert. Hun understreker samtidig at det er bra at kritiske reportasjer ikke konkluderer.²⁹⁴ Det har også vært min målsetting. Jeg har ønsket å anvende et kritisk blikk for å pirke i en tilsynelatende polert overflate for å se hva som skjuler seg i dypet. Mye lenger enn det finner jeg det vanskelig å gå. Hverken som sakprosaforfatter eller som antropolog har jeg mandat til å vifte med moralske pekefinger eller fremheve noens verdensbilde eller politiske prosjekt som edlere enn andres. Det jeg derimot kan gjøre, er å fortelle historier som reiser spørsmål eller løfter noe fram i lyset. Og på den måten kan jeg kanskje bidra til at andre ser verden på nye måter. Allikevel, en reportasje vil, som den svenske medieteorikeren og reportasjeforskeren Cecilia Aare påpeker, alltid være «et stykke regissert virkelighet».²⁹⁵ Eller, som Leila Guerriero har sagt det, «den fortellende journalistikken er en redigert form for virkelighet. Den er alltid avhengig av journalistens blikk, erfaringer og teft.»²⁹⁶

Mot, motivasjon og refleksjon

Min motivasjon for å gi meg i kast med fortellinger om Indias møte med et taggete virus var på ingen måte skrivegleden alene, trass den essayistiske drømmen. Primært var det vrede som drev meg. Vrede, forargelse og forbannelse over verdens

²⁹³ Bech-Karlsen, 1998, s. 21

²⁹⁴ Lorentzen, i Steensen, 2016, s. 69

²⁹⁵ Aare, i Bech-Karlsen, 2014, s. 47

²⁹⁶ Guerriero, i Gundersen, 2023, s. 11

urettferdighet. Over at de mest utsatte og sårbare alltid får utdelt de dårligste kortene. Som deltidsstudent opplevde jeg allikevel på et tidspunkt at vreden dabbet av. Det er slitsomt å være så sint. I lengden. Jeg mistet troen på at det jeg holdt på med hadde noen som helst verdi eller viktighet. Ble usikker på hvilken fortelling jeg hadde på hjertet. Om noen. Gnisten var død. Trodde jeg. Helt til jeg på nyåret i 2023 kom over en film BBC hadde lagt ut i en av sine artikler. Artikkelen handlet om konsekvenser av Indias brutale nedstengning 24. mars 2020.²⁹⁷ Jeg så filmen igjen og igjen. Hver gang rant tårene. Menneskene i filmen berørte meg så sterkt. Der satt jeg, så trygt i mitt hjem. Der stod de, på bar bakke. Bokstavelig talt. På en varm asfaltstripe, på vei til noe de kunne kalle et hjem, mange hundre kilometer unna. Og alt de hadde å støtte seg til, var en sliten sykkel. Der hang varme, utmattede barn og uhåndterlig bagasje. Da våknet vreden fra dvalen. Vreden over at noen mennesker behandles som rusk i samfunnsmaskineriet. At noen alltid blir avspist med smuler, om noe. Og med vreden begynte det igjen å klø i fingrene av formidlingsiver.

Filmene fikk meg også til å foreta et mentalt sveip over tidligere erfaringer, over menneskemøter som hadde fyrt og fylt meg opp, av engasjement og varme. Da så jeg det. Det var jo nettopp møter med de svakest stilte, samfunnets mest sårbare, som hadde merket meg og som fortsatt preget meg. Det var jo derfor jeg jobbet som frivillig på Mor Teresas hjem for syke og døende i Varanasi under feltarbeidet til hovedfag. Det var derfor jeg elsket å tilbringe timer i den enkle tebutikken under det samme feltarbeidet. Butikk høres forresten alt for råflott ut. Dette var noen enkle trebenker plassert under en presenning, rundt et bål hvor det stadig ble kokt indisk te i en kjele som hang over flammene. Det var derfor jeg fant et slags fellesskap med gutta som jobbet på det billige hotellet der jeg i en periode bodde. Vaskehjelpen, resepsjonisten, servitørene og guiden. Det var derfor jeg gråt da feltarbeidet var over og jeg måtte ta farvel med de fantastiske og hardtarbeidende sykkelrickshaw-gutta. Det var derfor jeg satte sånn pris på å besøke enken Leela, som i sin ensomhet og enkelhet viste en enorm varme og omsorg. Det var derfor hushjelpen Shanti gjorde sånn inntrykk på meg da jeg bodde i et slags kollektiv under mitt neste feltarbeid. Det var derfor jeg kjøpte alle klærne mine hos skredderen Sunil. Og kanskje også derfor

²⁹⁷ BBC, 2020

doktorgraden min handlet om de hinduistiske sadhuene, som har valgt bort samfunnets privilegier til fordel for askese og bønn.

På gode dager har jeg tenkt at jeg vil skrive en knyttneve av en tekst. Klemme en dannelsesreise inn mellom to permer. Skrive en bok som blir lest også av dem som ikke ante at de var interessert i det som rører seg i landet som inntil nylig har vært omtalt som verdens største demokrati. Og som veldig snart vil være verdens mest folkerike land. En bok med smittende engasjement. Mitt eget engasjement handler i stor grad om makt og avmakt. Om den lille mann i møte med overmakten. Skrivningen får meg til å føle meg mer levende. Gjør konturene mine skarpere. «Jeg skriver, altså er jeg», er tittelen på en av Jo Bech-Karlsens bøker.²⁹⁸ Jeg kunne ikke sagt det bedre.

Del 4: Teoretisk refleksjon

Temperament, spenst og mot

En annen av Jo Bech-Karlsens mange, kloke bøker er *Gode fagtekster. Essayskriving for begynnere*.²⁹⁹ Den ble min ledestjerne i min essayistiske utforskning. Her forklarer han pedagogisk og praktisk hvordan man skriver essayistisk, steg for steg. At fortelling og refleksjon utgjør essayets tyngste byggesteiner. Der var da jeg kom til side 17 at jeg innså at den utforskende essayistiske teksten jeg trodde jeg hadde skrevet, egentlig var en artikkel. En litt lang en. Og at essayet, som jeg hadde så lyst til å skrive, er noe helt annet. «Det skyldes flere ting, men først og fremst at *den logiske strukturen* er forskjellig. Artikkelen er systematisk på jakt etter definisjoner, svar og konklusjoner. Essayet er åpent og søkende, sanselig og reflekterende.»³⁰⁰ Å skrive essay er «*in*; det ligger i tiden», skrev Bech-Karlsen for 20 år siden.³⁰¹ Da jeg kom over en podkast fra *Bokvennen litterær avis* om essayet som form, ble det tydeligere for meg hvorfor jeg er nysgjerrig

²⁹⁸ Bech-Karlsen, 1998

²⁹⁹ Bech-Karlsen, 2003/2011

³⁰⁰ Bech-Karlsen, 2003/2011, s. 17

³⁰¹ Bech-Karlsen, 2003/2011, s. 17

på essayet, eller det essayistiske.³⁰² Jeg bet meg særlig merke i at Ida Lødemel Tvedt sa hun opplever at essayistikken rommer et frihetspotensiale og at dette passer hennes temperament og måte å tenke på. Hege Langballe Andersens gjorde en undersøkelse om essaysjangeren tidlig på 2000-tallet.³⁰³ Her intervjuet hun ti informanter fra akademia, forlagsbransjen og kulturpolitikken. Flere av dem la vekt på essayistens personlighet, og fremhevet særlig egenskaper som spenstighet og modighet. Dermed sitter vi igjen med tre mulig beskrivende karaktertrekk ved essayisten: temperament, spenst og mot. Men passer det essayistiske også for meg og mitt selvdiagnostiserte behov for å sprengte trange skriverammer?

Sjanger, modus, eller ånd?

Spiller det strengt tatt noen rolle hva man kaller det man skriver? Gir sjangergrensene mening? Som en kontrakt med leseren? Ja. Som en sortering i innkjøpsordninger? Ja. Vi kommer åpenbart ikke helt utenom sjangere, men de er verdt å diskutere. Hva er essayet egentlig? En sjanger? En modus? En ånd? Derav strides de lærde og litterære. Er kanskje nettopp det at det er vanskelig å definere et av essayets definitoriske kjennetegn?³⁰⁴

Michel de Montaigne etablerte den moderne essay-tradisjonen, og la grunnlaget for det filosofisk-litterære essayet, i siste halvdel av 1500-tallet. Bare et par tiår senere formidlet Francis Bacon sin mer saklige og direkte, og mindre subjektive, forståelse. Bacon regnes som grunnleggeren av det formale, faglitterære essayet.³⁰⁵ Montaigne skrev sterkt personlig og observerte «verdens evige forandring gjennom sitt eget foranderlige subjekt».³⁰⁶ Bacon derimot, etterlot få eller ingen spor etter seg selv i sine tekster. Han var mer opptatt av sak, formalia, objektivitet og det rasjonelle. Begynnelsen på den norske essaytradisjonen knyttes gjerne til Ludvig Holbergs tekster på midten av 1700-tallet, selv om han selv ikke kalte disse essay, men epistler. Holberg, som både var inspirert av Michel de Montaigne og Francis Bacon,

³⁰² BLA-podden, episode #29

³⁰³ Andersen, 2002

³⁰⁴ Åslund, 2019, Fonn, 2019

³⁰⁵ Bull-Gundersen, 1991, Fonn, 2019

³⁰⁶ Bull-Gundersen, 1991, s. 74

brukte fornuft til å diskutere politiske, litterære, religiøse og moralske spørsmål.³⁰⁷ Utviklingen i Norge, som startet med Holberg, satte fart mot slutten av 1800-tallet, da man så spirene av to norske essaytradisjoner:

Den ene er episteltradisjonen fra Nils Kjær, en kåserende essaysjanger, der formen er overordnet innholdet. [...] Den andre essaytradisjonen begynner med A.O. Vinje og Arne Garborg, og ble dyrket fram innenfor den motoffentlighet som målbevegelsen utgjorde. De utviklet en mer saklig, meningstung, men også mer levende essayform.³⁰⁸

Mens episteltradisjonen la større vekt på innpakningen, altså skrivekunsten, enn på innholdet, bar den andre framvoksende tradisjonen mer preg av substans enn raffinement. Noen tiår senere, ble det utgitt en ny utgave av Holbergs *Essays* (1977).³⁰⁹ I et lengre etterord introduserte Georg Johannesen nyere tysk essayteori, med navn som Gerhard Haas, Bruno Berger, Theodor W. Adorno, og György Lukács.³¹⁰ Mange ser fortsatt på Georg Johannesen som en nestor i utviklingen av essayet i Norge. Jo Bech-Karlsen vurderte derimot Johannesens innflytelse som noe overvurdert: «Hans essayteori tilhører en normativ tysk skole, som neppe er idealet for flertallet av dagens essayister, kanskje heller ikke kjent for dem.»³¹¹

Litteraturprofessor Leif Longum er en annen som har vært kritisk til den tyske essayteorien, som han mente forfektet et ideal som både var utdatert og urealistisk, så lenge man ikke kunne leve som Montaigne.³¹² I stedet framsnakket han en mer pragmatisk holdning til essayet. Dette innebar å legge vekt på forholdet mellom forfatter og adressat og på den forsøksvise og prosessorienterte skrivingen. Det pragmatiske innebar også en erkjennelse av at tekster ofte inneholder ulike sjangerelementer, og dermed er vanskelige å plassere i entydige båser. Longum mente fortsatt å kunne se spor av det fransk-engelske skillet i essayistikken, gjenspeilet i henholdsvis det personlige og det formelle essayet:³¹³ «Begge er subjektive, begge kan vere førsteklasses skrivekunst, men den saksretta

³⁰⁷ Bech-Karlsen, 2003

³⁰⁸ Bech-Karlsen, 2003

³⁰⁹ Longum, 1997

³¹⁰ Longum, 1997

³¹¹ Bech-Karlsen, 2003

³¹² Longum, 1997, s. 78

³¹³ Longum, 1996

argumentasjonen dominerer i det formelle essayet og den personlege sjølvrefleksjonen i det personlege essayet.»³¹⁴ Longum var ikke opptatt av å avgrense og definere rammene for essayet, men så det som mer fruktbart å snakke om hva som karakteriserer en essayistisk skrivemåte.³¹⁵

I *BLA-poddens* episode #29, om essayet som form, snakkes det om en merkelig og særnorsk tendens til å ville avgrense essayet til en sjanger. Noe som innebærer at det også plikter å innfri en del forventninger. Denne tilsynelatende særnorske tendensen kontrasteres med internasjonal lesning, hvor essayet framstår på mer uensartede måter. Arne Melbergs bok *Essayet* (2013) nevnes konkret som et eksempel på en baktung og avgrensende tilnærming. Som et forsøk på fange ånden framfor å slippe den fri. De samtalende i denne episoden av *BLA-podden*, Morgenbladet-kritiker Bernhard Ellefsen, forfatter Ida Lødemel Tvedt og programleder Eirin Andresen Betten, synes å være enige om at sjangerbetegnelsen må løses opp.³¹⁶ Også for essayets stamfar, Michel de Montaigne, var «essai» et uttrykk for en metode, eller en utforskning.³¹⁷ Eller, sagt på en annen måte, «et tidlig forsøk på å stille spørsmål ved vedtatte sannheter [...]». Det viktigste er det utprøvende, forsøket på å nå stadig bedre innsikt i et tema gjennom en dialogisk form».³¹⁸ Montaignes bruk av ordet, på 1500-talls fransk, hadde en betydning av «å 'føle på', 'prøve', 'undersøke', 'smake', 'erfare', m.m.».³¹⁹ Johan L. Tønnesson er inne på det samme. Han støtter seg til Leif Longums advarsel mot forestillingen om det rene, idealtypiske essayet. Idealet må være en essayistisk skrivemåte.³²⁰ Men hva er så dette for et ideal? Tønnesson finner svaret hos Anders Johansen:

Hvis noen av skriveriene mine kan oppfattes som essays, må det være på grunn av en innstilling jeg har til arbeidet mitt, og en framgangsmåte jeg har lagt meg til. [...] Jeg skriver med omsorg for uttrykket. Det gjør jeg etter beste

³¹⁴ Longum, 1996, s. 141

³¹⁵ Longum, 1997, s. 92

³¹⁶ *BLA-podden*, episode #29

³¹⁷ Åslund, 2019

³¹⁸ Fonn, 2023

³¹⁹ Bull-Gundersen, 1991

³²⁰ Longum, 1997, i Tønnesson 2008/2019

evne, med varierende besluttsomhet, vekslende hell: Poenget er ikke hva jeg får til, men at jeg prøver.³²¹

Tanken om at essayet ikke er en sjanger, men heller bør forstås som en modus eller en skrivemåte, er sentral i Brage Egil Herlofsens utforskning av *Havboka* av Morten Strøksnes (2015).³²² Herlofsen beskriver det å skrive essayistisk som «å vedkjenne seg sin egen subjektivitet og formidle ens kunnskap via særegne retoriske og estetiske strategier».³²³ I *Havboka* finner han essayistiske trekk som intertekstualitet, kunst, vandring, dialog, prosess, transparens, skrivekunst og refleksivitet.³²⁴ Herlofsens konklusjon er allikevel at boken er et uttrykk for den essayistiske modus, snarere enn et essay i seg selv: «Jeg vil si at Strøksnes makter å skrive et verk som både anvender essayistikkens fordelaktige modus for formidling av kunnskap, og som oppildner til samfunnsengasjement. Den essayistiske modus blir således et retorisk redskap å regne, appellerende og godt begrunnet.»³²⁵ Tenk å kunne bruke essayistikkens fordelaktige modus for formidling av kunnskap. Og, ikke minst, oppildne til samfunnsengasjement. For et skussmål! Er det ikke også slik Carsten Jensen skriver? Jo Bech-Karlsen bruker sjangerbenevnelsen «essayistisk reportasje» om Jensens reisebøker. Og begrunnet dette med at «[...] reportasjepreget er så sterkt, selv om de essayistiske kvalitetene også er fremtredende».³²⁶ Er dette kanskje et uttrykk for en ny trend? Norsk, eller nordisk? Vil vi oftere se reportasjen inngå som element i essayet?³²⁷ I tre av mine tekster om Indias pandemihåndtering, har jeg inkludert bruddstykker av reportasjer. Riktig nok rekonstruerte, basert på skriftlige kilder og filmer fra internett. Skulle jeg sjangerbenevne de av mine tekster som inneholder elementer av reportasje, ville det mest korrekte kanskje bli essayistisk rekonstruert reportasje? Reportasjeinnslaget, i form av scener, finnes i tekstene «Da alt stengte ned», «Den andre bølgen» og «En av språkets visne blomster?». Jeg skriver mer om dette under overskriften «Nærmere skjønnlitteraturen og andre farer».

³²¹ Johansen, 2009/2018, i Tønnesson 2008/2019

³²² Herlofsen, 2019

³²³ Herlofsen, 2019, s. viii

³²⁴ Herlofsen, 2019, s. 46

³²⁵ Herlofsen, 2019, s. 49

³²⁶ Bech-Karlsen, 2014, s. 31

³²⁷ Fonn, 2021

Er det på tide å oppsummere litt? Inspirert av Arne Melbergs bok *Essayet* (2013), har forfatter og oversetter Kristin Gjerpe laget følgende komplekse essay-collage basert på hva forskjellige teoretikere har ment om essayet:

Lukács: Det kritiske essayet er en kunstform! Woolf: Essayisten må skrive rent, fakta må komme nakne! Essayistens personlige uttrykk, hennes stil, må overskride det private og personlige! Haas: Essayet er et grenseland som inkluderer så vel poesiens estetikk som prosaens etikk! Bensaïa: Essayet er den reflekterende teksten! Den har maksimal åpenhet og overskrider ethvert forsøk på reduksjon eller avgrensning! Good: Essayskriving er sannhetssøken forent med stil! Snyder: Essayets kvasipolitikk består i å opprettholde et foranderlig rike: ordets rike! Obaldia: Det er i England at essayet er tydeligst avgrenset, det er i den Montaigne-inspirerte tradisjonen at den essayistiske ånd er tydeligst virksom, og det er i tysk teori at den essayistiske impulsen er tydeligst utviklet teoretisk!³²⁸

Gjerpe selv påpeker at det ikke hjelper «med all verdens kloke tanker om den hybride essayformen, den litterære, den lærde og så videre, hvis stemmen ikke bærer, hvis saken som skal undersøkes, ikke får et skarpt nok lys på seg».³²⁹ Noe av det samme tenkte nok Morten Strøksnes, der han satt i baren på utestedet Blå ved Akerselva i Oslo, en mild februarkveld i 2015. Det var duket for litteraturkveld og på programmet stod essayet. Kvelden skulle gi svar på hvordan det står til med essayet i Norge i dag: «Er essayet en sjanger som først og fremst blomstrer i tidsskriftfloraen, eller har den også sin berettigelse i samlinger utgitt mellom to permer?»³³⁰ Det som deretter utspilte seg denne kvelden, fikk senere Strøksnes ned fra barstolen og opp på scenen. Han var sint og frustrert. Fra scenen innledet Mazdak Shafieian og Sigurd Tenningen, «med hver sin ferske essaysamling i hånden».³³¹ Ifølge Strøksnes var disse «en del av kremen av det sublitterære feltet i Norge»,³³² men ikke desto mindre hisset han seg opp over flere av utsagnene deres. Som at essayet aldri skal knyttes til noen utenforstående nytte. Han innså at dette kanskje var ment som en generell

³²⁸ Gjerpe, 2014

³²⁹ Gjerpe, 2014

³³⁰ Strøksnes, 2015, s. 316

³³¹ Strøksnes, 2015, s. 316

³³² Strøksnes, 2015, s. 316

sjangerbeskrivelse, men oppfattet likevel at det ble formildet som et ideal og et krav: «For min nå litt ensporede hørsel virker det som om de to på scenen snakker om essayet som en ren metalitterær sjanger. Som om essayet er en av butlerne på skjønnlitteraturens engelske eller franske gods»:

På scenen snakkes det om essayets emansipatoriske potensiale. Det skrytes av marginale tekster og forfatterskap med bortglemte prekære hensikter. Om utsondringen, ekskrementene i europeisk litteratur, som essayisten trekker fram fordi han har slik en solid hukommelse og historisk bevissthet. Men i praksis nevnes stort sett, der oppe fra scenen, kanoniserte kanoner fra den vestlige kanon, uten at de har noen åpenbar interaksjon med samtidens konkrete virkelighet eller politikken.³³³

Et hovedpoeng for Morten Strøksnes denne kvelden på Blå, og i en påfølgende artikkel i det litterære tidsskriftet *Vinduet*, var «at norsk essayistikk er altfor innadvendt, for opptatt av litteratur, kunst og filosofi, for lite opptatt av den virkelige verden utenfor seg selv».³³⁴ Preben Jordal var den gang redaktør i *Vinduet*, og sa seg enig i Strøksnes hjertesukk: «Et sentralt aspekt ved essayet er at man skal bryte sine egne oppfatninger mot det noen andre, kloke personer har ytret. Ikke for å løfte fram seg selv, men for å løfte fram saken, følelsen eller fenomenet».³³⁵ Var det norske essayet blitt for snevert? Var norske essayister en mager gjeng «metalitterater» som bare bablet om seg selv og bøkene de hadde lest? I så fall er det synd, kommenterte Jordal, «for essayet kan være så mye mer»: «Når det kun handler om den som skriver, da blir det ikke lenger en fri eller dristig sjanger. Frihet kommer til uttrykk i et fellesskap, man utnytter ikke friheten som en eneboer fanget i sin egen hule».³³⁶ Både Strøksnes og Jordal etterlyste flere saks- og virkelighetsorienterte essays og utfordret dermed Arne Melbergs påstand om at «innsikt i egen dødelighet er den viktigste grunnen til å skrive et essay».³³⁷ Som Preben Jordal formulerte det: «Undersøkelsen av saken må være viktigere enn

³³³ Strøksnes, 2015, s. 323

³³⁴ Fonn, 2023

³³⁵ Egeland, 2015

³³⁶ Egeland, 2015

³³⁷ Strøksnes 2015, s. 320

etableringen av det jeget som undersøker den. Svært få av oss er interessante nok til at en innkretsing av et jeg og dets fornemmelser kan bære et helt essay». ³³⁸

Til saken

Jeg skriver om en sak med stort alvor. Alle mine seks tekster er preget av dette. «Da alt stengte ned» ser pandemien fra migrantarbeideres perspektiv, men er også opptatt av ansatte i uformell sektor generelt. Disse, og særlig migrantarbeiderne, ble voldsomt hardt rammet av landets første, og brutale, nedstengning 24. mars 2021. «Samhold og brorskap» beskriver det politiske landskapet i India da pandemien traff. «Den andre bølgen» tar særlig for seg den voldsomme smittebølgen våren 2021. «Demon Crazy?» tar utgangspunkt i Indias kraftige fall på demokrati-indekser og pandemiens innvirkning på denne utviklingen. «Det var en gang» handler om sprikende smittetall og et sviktende helsevesen. Den siste av tekstene, «En av språkets visne blomster?», innledes av et luftig perspektiv på pandemiens brutale konsekvenser og fortsetter på bakkeplan. Brutalt er det også der.

Tekstene har gjennomgått en utvikling. Fra å være skrevet i en litt løs, men allikevel akademisk, artikkelpreget stil, til å få mer preg av essayistikk. Endringen kom etter at jeg i en periode la bort teksten. Da jeg igjen hentet den fram, kjente jeg på en utålmodighet i møte med den. Den var ikke der jeg ville den skulle være. Den var ikke det jeg ville den skulle være. Noe måtte gjøres. Det var på dette tidspunktet jeg fant fram Jo Bech-Karlsens bok *Gode fagtekster. Essayskriving for begynnere*. Fortelling + refleksjon = essay, skriver Jo Bech-Karlsen. ³³⁹ Jeg har gjennom årene skrevet mange tekster som kan kvalifisere som fortellinger, men refleksjonen har jeg vært tilbakeholden med. Jeg har foretrukket å gjemme meg bak andre. Bak anerkjente forfattere og tenkere. Og bare strukket meg til å være enig eller uenig. «Det krever litt mot å ta essayet på alvor», skriver Bech-Karlsen: «Du må våge å stole på deg selv og din egen stemme. Du kan ikke gjemme deg bak andre.» ³⁴⁰ Denne setningen hentet jeg mye mot fra. Jeg ville jo sprengte noen egne grenser. Bli noe annet enn en skrivende akademiker og byråkrat. Jeg forsøkte å «essayer» i

³³⁸ Egeland, 2015

³³⁹ Bech-Karlsen 2003/2011, s. 145

³⁴⁰ Bech-Karlsen, 2003/2011, s. 32

fotsporene til forfattere som Strøksnes, Lindgren og Tromp, og å holde blikket på sak og verden rundt meg. Det krevde mot, men det var også medvind. Det var flere som bidro til dette, mot og medvind, i denne perioden. En av dem var Carsten Jensen og hans essaysamling *Opprør mot tyngdeloven* (2002).³⁴¹ Noen av fortellingene bygger på Jensens egne opplevelser, andre er basert på annenhånds kilder. Dette gjelder blant annet essayet «Piken på bildet», som jeg fant særlig inspirerende for min egen tekst «En av språkets visne blomster?». Begge tekstene handler om fotografier, tatt av Pulitzer-vinnende fotografer, som dokumenterer dramatiske, historiske øyeblikk. Fotografiet Carsten Jensen skriver om, ble tatt av Nick Ut 8. juni 1972. Det viser en naken, ni år gammel jente: «Med ansiktet vrent i redsel og smerte løper hun bortover en landevei, omgitt av soldater og skrekkslagne barn. Bak henne er horisonten skjult i flammer og røyk»:

Landsbyen Trang Bang er nettopp, ved en feiltakelse, blitt bombet av to Al-4 Skyraiders fra det sør-vietnamesiske flyvåpenet, som har sluppet ut napalm. Man kan ikke se det på bildet, men den lille piken, som heter Kim Phuc, er blitt truffet. Hele ryggen hennes er dekket med napalm, som er i ferd med å brenne seg vei gjennom huden hennes. Det har tatt fyr i klærne hennes, og i forsøket på å få dem av har hun fått napalm også på hendene. Nå flykter hun fra det hun ikke kan flykte fra – smerten i sitt eget brennende kjøtt.³⁴²

Fotografiet skrev seg raskt inn i verdenshistorien som et av de ikoniske vi aldri kan eller må glemme. Jo Bech-Karlsen forklarer hva Carsten Jensen gjør i sin fremstilling av dette fotografiet: «Å beskrive motivet på et slikt bilde blir en personlig sak; Carsten Jensen gjenopplever det som skjedde, gjennom beskrivelsen, og han trekker leseren med seg.»³⁴³ Har jeg lykkes med dette i min tekst? Bech-Karlsen skriver at selv om «Piken på bildet» er en fortelling som bygger på andres fortellinger, blir den allikevel Carsten Jensens egen personlige fortelling. Hvordan? Jo, ved at han «skriver minner, følelser og sin forståelse inn i den».³⁴⁴ Et annet essayistisk trekk ved Carsten Jensens skrivestil, er at han skriver om emner som angår noen og at han leder leseren inn i en forestilt samtale. Teknikken skaper det Bech-Karlsen kaller «noe

³⁴¹ Bech-Karlsen, 2003/2011, s. 73

³⁴² Jensen, 2002, s. 63

³⁴³ Bech-Karlsen, 2003/2011, s. 76-77

³⁴⁴ Bech-Karlsen, 2003/2011, s. 78

dialogisk i teksten, og den gir essayisten anledning til å reflektere og argumentere slik at leseren kan henge med».³⁴⁵ Det er der jeg vil være. Det jeg vil gjøre. Og jeg har prøvd. I teksten «Da alt stengte ned», stiller jeg spørsmål, i alle fall noen, som i en tenkt dialog. Jeg skriver også inn egne erfaringer og refleksjoner. Er disse relevante? Bidrar dette til at teksten blir essayistisk?

Bech-Karlsen trekker også fram måten Carsten Jensens åpner sine essays på. Et eksempel er det som bærer bokens tittel, «Opprør mot tyngdekraften». Det innledes med det som kan beskrives som en klassisk, fortellende åpning: «DET ER EN MANN I AFRIKA som har gjort opprør mot tyngdeloven. Han er blitt trett av å se barn dø, men det er ikke døden han gjør opprør mot.»³⁴⁶ Mannen i Afrika er en jesuittprest som kjemper for aidssyke barns tilgang til medisiner og mot den internasjonale legemiddelindustrien. Også dette essayet er basert på annenhånds kilder. Og her, som i «Piken på bildet», lykkes Jensen i å skape en nærhet til personene i teksten. Han gjør «jesuittprestens erfaring til sin egen ved å identifisere seg så sterkt med ham i hans kamp og ved sin indignasjon over maktens ufølsomhet».³⁴⁷ Dette er enda en ting jeg setter sånn pris på ved Carsten Jensen. Han er ikke bare en knakende god forfatter. Han er politisk. Han står for ting. Han skriver indignasjon, sinne og avmakt inn i tekstene sine. Min tekst «Det var en gang» innledes som et eventyr, selv om innholdet er mer marerittaktig. Åpningen var valgt og skrevet før jeg ble oppmerksom på at dette både er en mulig og ansett essayistisk åpning. Det ga styrke i tvilen. Kanskje var jeg inne på et riktig spor? En annen ting som har styrket meg i troen på eget prosjekt, er at jeg, som Carsten Jensen, ikke kun har lagt skriveglede til grunn for valg av tema og vinkling. Ofte var det sinne, forargelse og avmakt som drev meg. Jeg håper det kommer til overflaten i tekstene mine. Som teksten under overskriften «Der inne i mørket» i «Da alt stengte ned».

En annen som ga meg mot og medvind, var reportasjeforskeren Cecilia Aare. Hun skriver: «Man kan säga att det finns en språklig stil för varje berättartemperament och att den ena inte behöver vara bättre än den andra. Viktigast är att du är konsekvent

³⁴⁵ Bech-Karlsen, 2003/2011, s. 78

³⁴⁶ Jensen, 2002, s. 105, Bech-Karlsen, 2003/2011, s. 80

³⁴⁷ Bech-Karlsen, 2003/2011, s. 81

och följer din egen stil.»³⁴⁸ Men all stil er allikevel ikke god stil. Stil kan også være dårlig. Hva var min? Hadde jeg overhodet noe som kunne kalles stil? Den danske forfatteren Kirsten Rask beskriver forskjellen på god og dårlig stil:

Kort konkludert: den gode stil er den der formidler afsenderens budskab på en måde der går rent ind hos den ønskede modtager, subsidiært modtageren. Dårlig stil er en uhensigtsmæssig stil, der modarbejder budskabet ved at gøre opmærksom på sig selv – uden at der en bevidst mening med det, fx ved brud på den gennemgående stil, overdreven brug af virkemidler og/eller manglende gennemført stil idet hele taget.³⁴⁹

Iben Brinch Jørgensen utdyper Rasks oppsummering og foreslår at vi kan snakke om stil med stor S og liten s. I sitatet over, er Kirsten Rask opptatt av Stil. «For Rask er god Stil den stilen som forener uttrykk og innhold og gjør at budskapet fungerer etter hensikten for en intendert mottaker.»³⁵⁰ Stil avhenger av stilens små s-er: «på ordnivå, i setningskonstruksjoner og i tekstkomposisjonen samt i alle troper og figurer. [...] De små stiltrekkene skal støtte helheten av det som ønskes formidlet, og derfor må man forsøke å få kontroll på sin totale Stil».³⁵¹ Jørgensen antyder at summen av Stil og stil er det som utgjør «akademikerens gjenkjennelige personlige 'stemme'», og hun understreker at denne stemmen ikke er «noe man har, men noe man skaper».³⁵² Jørgensen skriver med stil om stil og om viktigheten av at formidling gjøres med stil, «hvis det skal gå riktig for seg og ha den ønskede effekten».³⁵³ Stilen må være hensiktsmessig. «Din stil må være hensiktsmessig for noe, for noen, i en sammenheng. Hensiktsmessighet kalles *aptum* og forteller om harmonien i tekstens form og dens tilpasning til verden.»³⁵⁴ Lenge skjønnte jeg det ikke selv, men gradvis sank det inn. Stil har nettopp vært det jeg har lett og lengtet etter. En stil som på sett og vis er min egen. Preget av min stemme, min kunnskap, mine erfaringer og mitt engasjement. Selv om dette handler om skrivekunst, ser jeg åpenbare likheter med prosesser jeg kontinuerlig kjenner på i eget arbeid med billed- og fotokunst. Der

³⁴⁸ Aare, 2022, s. 31

³⁴⁹ Rask, 1995, s. 17-18, i Jørgensen 2019, s. 109

³⁵⁰ Jørgensen, 2019, s. 109

³⁵¹ Jørgensen, 2019, s. 109

³⁵² Jørgensen, 2019, s. 109

³⁵³ Jørgensen, 2019, s. 122

³⁵⁴ Jørgensen, 2019, s. 115

handler det om å finne sin «kunstneriske stemme». Og med den lage kunst som skiller seg fra andres. For meg, i denne oppgaven, ble det essayistiske min tekstlige, kunstneriske utfordring. Lykkes jeg? Jeg vet ikke. Men jeg prøvde. J'ai essayé.

Nærmere skjønnlitteraturen og andre farer

I tre av mine tekster har jeg rekonstruert scener, basert på opptak som er tilgjengelige på internett. «Da alt stengte ned», innledes av en rekonstruksjon av statsminister Narendra Modis direktesendte tale på indisk fjernsyn 24. mars 2020. Rekonstruksjonen er basert på opptak fra *India Today Live*. Noen sider senere følger det en ny scenisk rekonstruksjon, basert på en video fra *BBC*.³⁵⁵ Også teksten «Den andre bølgen» innledes med en scenisk, rekonstruert beskrivelse. Her beskrives den ekstreme situasjonen ved en av kremasjonsplassene i Indias hovedstad våren 2021. Rekonstruksjonen bygger på artikler fra indiske aviser. Den siste teksten, «En av språkets visne blomster?», innledes også av en scenisk beskrivelse. Denne er inspirert av et fotografi tatt av fotografen Danish Siddiqui. Motivet viser en av massekremasjonene som fant sted i Indias hovedstad sent i april 2021. Alle scenene er skrevet i presens. Dette for å gi leseren en følelse av å være vitne til dem her og nå. En opplevelse av at noe skjer der og da, i det lesende øyeblikk. Dette kalles *in medias res*, eller anskueliggjøring. Iben Brinch Jørgensen antyder at bruken av scener som innledning i akademiske tekster gjerne er preget av en «kanskje noe påtrengende, bruk av presens».³⁵⁶ Påtrengende kan være bra, tenker jeg. Det skader ikke å få virkeligheten tett på. Særlig ikke når den kommer i form av en tekst man kan velge å legge bort. Om den skulle bli for påtrengende.

Sceniske innslag i tekster gjør dem mer levende og lesbare. Steen Steensen forklarer hvorfor: «En godt skrevet rekonstruksjon skaper nærhet til dét det fortelles om. Den gir rom for opplevelse og innlevelse, leseren kommer tettere på hendelsene, nesten som om hun er til stede selv.»³⁵⁷ Rekonstruksjoner bringer journalistikken nærmere skjønnlitteraturen, skriver Steensen. Hvorfor? Jo, fordi teksten tilføres litterære kvaliteter og inviterer til innlevelse. Et annet poeng er at rekonstruksjon gjør

³⁵⁵ Se kapitlet «Der inne i mørket».

³⁵⁶ Jørgensen, 2019, s. 105

³⁵⁷ Steensen, 2016

det mulig å variere skrivestil, og tunge og kompliserte tekster kan brytes opp og gjøres lettere tilgjengelige og mer lesverdige. Dette oppsummerer min motivasjon for å bruke rekonstruksjon i scener. Jeg ville gjøre tekstene mine mer energiske og visuelle, og dermed også mer fristende, fengende og tilgjengelige. «Show the readers everything, tell them nothing», skal Ernest Hemingway ha sagt. Uttrykket «show don't tell» er derfor ikke bare en overskrift i Cecilia Aares bok om reportasjen,³⁵⁸ men et ideal for tekster med litterære ambisjoner. Aare utdyper: «Uttrykket är en uppmaning att skildra människor och miljöer så att de blir levande för läsarna genom att reportern använder ett sceniskt framställningssätt i stället för att informera om eller tolka vad som har hänt.»³⁵⁹ Dette er viktig. For meg og min tekst kanskje særlig for å inkludere og engasjere lesere som ikke har førstehånds kjennskap til India.

Steen Steensen gjør også oppmerksom på at rekonstruksjon av denne typen kan være problematisk. Under visse betingelser. Metoden kan for eksempel romme et kildekritisk problem, ved at «kildenes subjektive opplevelser omgjøres til tilsynelatende objektive hendelser».³⁶⁰ Dersom rekonstruksjonen inkluderer bruk av indre monolog, altså en rekonstruksjon av en persons tanker og følelser, er for eksempel dette problematisk fordi «det er et avgjørende prinsipp at journalister ikke kan være inne i hodet på folk».³⁶¹ Det samme gjelder sakprosaforfattere. Bruken av indre monolog, for å beskrive andres tenkte tanker, er en farlig strategi om man ikke er skjønnlitterær forfatter. I et essay om etikk i journalistikken, med vekt på fortellende journalistikk, sier Roy Peter Clark at bruk av indre monolog krever direkte adgang til kildens tanker. Ingen kilder skal tilskrives tenkte tanker.³⁶² Indre monolog kan blant annet brukes for å utlevere såkalte svake kilders innerste følelser, det vil si kilder som ikke er vant til å opptre i media og som dermed heller ikke kan forventes å se konsekvensene av en slik utlevering. Et siste problemområde er at rekonstruksjon feilaktig kan gi leseren inntrykk av at journalisten faktisk har vært til stede i scenene som er rekonstruert. Cecilia Aare vifter med en tilsvarende advarende pekefinger: «I mitt tykke bör man vara sparsam med rekonstruktion som journalistisk metod. Man

³⁵⁸ Aare, 2022, s. 21

³⁵⁹ Aare, 2022, s. 21

³⁶⁰ Steensen, 2016, s. 132-133

³⁶¹ Steensen, 2016, s. 132-133

³⁶² Clark, 2002, s. 348

måste vara lika noggrann med fakta som ha en god inlevelseförmåga för att inte förvanska andras upplevelser. Men i enstaka avsnitt kan metoden, omsorgsfullt använd, öka textens läsvärde.»³⁶³

I min rekonstruksjon av scener har jeg vært bevisst fallgruvene ved metoden. I den innledende scenen i «Da alt stengte ned», som handler om Modis TV-tale 24. mars 2020, har jeg for eksempel ikke latt meg friste til å spekulere i hva han tenkte, men nøyd meg med å beskrive det jeg observerer: «Bak brillene er blikket tungt. Ansiktet er alvorlig. Ser han ikke litt sliten ut? Eller er han kanskje bare merket av situasjonen? Den brunrutede, tradisjonelle bomullsvesten er kneppet helt opp. Det grå skjegget er ryddig trimmet.» Fordi jeg har oppgitt kildene som rekonstruksjonene bygger på, kan leseren også på eget initiativ selv gå til originalkilden og gjøre sine egne vurderinger av disse.

Rekonstruksjoner bringer journalistikken nærmere skjønnlitteraturen, skrev Steensen. Nærmere, men det finnes en grense man ikke må overskride. I Kabul åpnet en bokhandler hjemmet sitt for Åsne Seierstad. Vi vet alle hvordan det endte. Steen Steensen oppsummerer rammene for debatten:

Seierstad had betrayed his trust in her exposure of him and his family. Commentators started debating: Did the book really tell a true story? Was it not fiction? Had the author behaved unacceptably and unethically in the way she portrayed, in intimate detail, the everyday life of the bookseller and his family?³⁶⁴

Var boken sann? Var den uetisk utleverende? Den skilte seg i alle fall fra hennes første bok, *Med ryggen mot verden. Portretter fra Serbia*, som ble utgitt to år tidligere. I boken fra Serbia er Seierstad en tydelig fortellerstemme. I boken fra Afghanistan er hun usynlig. Hun har tilsynelatende ingen stemme, ingen tanker og ingen påvirkning på sine omgivelser, selv om hun i praksis er en del av bokhandlerens hushold. Det er bare de andre i husholdet vi blir kjent med. Bare deres stemmer og tanker som fyller boksidene. Eller er det egentlig det?

³⁶³ Aare, 2022, s. 38

³⁶⁴ Steensen, 2013, s. 62

Litterær journalistikk

Den amerikanske forfatteren Truman Capote kalte det «'a serious new art form' that combined the power of truth and the drama of story». Journalisten Ron Rosenbaum beskrev det som «[...] journalism that asks the same questions that literature asks. Questions about God and man, fate, human nature, etc».³⁶⁵ Det de snakket om, begge to, var litterær journalistikk. Også kjent under navn som new journalism, new new journalism, narrative journalism, fortellende journalistikk, eller dramatic non-fiction. Det startet med den amerikanske litterære bevegelsen new journalism på 1960- og 70-tallet. Bevegelsen ville løsrive journalistikken fra det tyngende objektivitetskravet som preget amerikansk journalistikk. I USA møtte dette ønsket både ambivalens og direkte fiendtlig motstand i «the literary establishment».³⁶⁶ I andre land var det derimot allerede aksept for at journalister kunne benytte seg av litterære grep. Allerede hundre år tidligere, i *Ferdaminne frå sumaren 1860* (1861), brukte Aasmund Olavsson Vinje virkemidler som observasjon, reportasje, intervju og refleksjon, på en måte som minner om New Journalism.³⁶⁷

Begrepene som ble brukt om den litterære journalistikken har endret seg gjennom årene, men fellesnevneren er at de alle er uttrykk for «en type journalistikk som forsøker å kombinere fortellerteknikker fra fiksjon/skjønnlitteratur med journalistiske metoder».³⁶⁸ I 1998 definerte John Hartssocks «literary journalism» slik: «[...] refers to narrative nonfiction texts written largely by professional journalists who employ rhetorical techniques commonly associated with the realistic novel or short story».³⁶⁹ Selv om denne måten å skrive på først skjøt fart blant amerikanske journalister på 1960-tallet, under navnet «new journalism», var ikke dette noen ny skrivemåte. Stilen forbindes også med Stephen Crane (1871-1900), og med forfattere som Ernest Hemingway, James Agee, John Hersey og Norman Mailer.³⁷⁰ Hemingway skrev for eksempel det som omtales som fortellende essays både før og like etter andre

³⁶⁵ Hornmoen, 2021

³⁶⁶ Hartssock, 1998, s. 61

³⁶⁷ Fonn, 2021

³⁶⁸ Kramer 2002, Kramer 1995, Hornmoen, 2021

³⁶⁹ Hornmoen, 2006, s. 171

³⁷⁰ Hornmoen, 2006, s. 171

verdenskrig.³⁷¹ Mark Kramer hjelper oss med å rydde i dagens begrepsbruk, og forteller at litterær journalistikk primært beskriver retningens boklige sjanger, mens avisene nå bruker «den lidt mildere og mere ærlige betegnelse fortællende journalistik».³⁷² Jeg er antropolog og har tidligere, som forsker, forsøkt, noe famlende, å strekke meg mot denne skrivestilen. Jeg kjente den gang hverken til begrepene, historikken eller innholdet, men lente meg på det antropologen Clifford Geertz beskrev som «thick description».³⁷³ Kort forklart kontekstualisering av observasjoner, eller beskrivelser som både inneholder nedtegninger av observasjoner og utfyllende informasjon om konteksten observasjonene ble gjort i. Konteksten er det vi ikke ser med det blotte øyet, men som kler observasjonen i lag med kulturell mening.

I Latin-Amerika vokste det fram en egen tradisjon for litterær journalistikk: Cronica. Forfatteren Gabriel Garcia Márquez beskrev cronica som «'un cuento que es verdad', en fortelling som er sann».³⁷⁴ Bente Teigen Gundersen, som er en av redaktørene av en ny (2023) bok om temaet, utdyper: «Det er en form for sann fiksjon med slagkraften til en skjønnlitterær tekst, samtidig som den må være sannferdig helt ned til det siste kommaet.» Den mexicanske forfatteren og journalisten Juan Villoro understreker at bruk av skjønnlitterære grep ikke er «en måte å frigjøre seg fra fakta eller kjensgjerninger på», men at det snarere er en måte «å sannsynliggjøre dem gjennom en simulering, bringe dem til live som om de skjedde på nytt, med en detaljrik intensitet».³⁷⁵ Den litterære, fortellende journalistikken har et annet formål enn nyhetsjournalistikken: «Der nyhetsjournalistikken ønsker først og fremst å informere, har cronicaen en klart litterær ambisjon. Den søker å erobre, å forføre leseren.»³⁷⁶ I tillegg fungerer nyhetsjournalistikken bekreftende, «mens den fortellende journalistikken tillater seg å tvile».³⁷⁷ Dette gjør tekstene mer levende og dermed også mer tilgjengelige. Men allikevel like sanne.

³⁷¹ Kramer, 2002

³⁷² Kramer, 2002, s. 11

³⁷³ Geertz, 1973

³⁷⁴ Gundersen, 2023, s. 10

³⁷⁵ Gundersen, 2023, s. 11

³⁷⁶ Gundersen, 2023, s. 15

³⁷⁷ Gundersen, 2023, s. 15

Trenger vi litterær journalistikk i dag? Er ikke informasjonsflyten og tempoet i samfunnet nå så raskt at det kun finnes tålmodighet for kjappe, bekreftende nyheter. Og knapt nok det? Ja, sier den meksikanske skribenten og danseren Alma Guillermoprieto. Vi trenger den fortellende journalistikkens kraft nettopp i en tid hvor vi blir bombardert med harde fakta og flyktig informasjon. «Tweets. Gifer. Memes.»³⁷⁸ Hun ser journalistikk i langform som «skikkelig mat», som en næringsrik kontrast til «alle karamellene den hastige informasjonsstrømmen sosiale medier og digitale nyhetskanaler gir oss».³⁷⁹ Det er denne formen for journalistikk som tillater oss å reflektere over verden, mener hun. Tillater oss å sanse, visualisere adjektiv og metaforer, kjenne på stemningen i scener, drømme oss bort, la oss engasjere og provosere, sakte, over flere sider, sier jeg. Prosaens nebbdyr, sier Juan Villoro:

Tatt ut av kontekst kan denne definisjonen virke noe merkelig, men den gir mening når vi leser om denne merkverdige skapningen som i dag lever i elvene på Tasmania-øya. Nebbdyret er en hybrid skapning, en krysning av pattedyr, krypdyr og fugl. Den fortellende journalistikken – crónicaen – er et nebbdyr i den forstand at den kan ta opp i seg element fra andre litterære sjangre.³⁸⁰

Den fortellende journalistikken kan ta opp i seg skjønnlitterær dramaturgi, foreslår Cecilia Aare.³⁸¹ Hun viser hvordan Arundhati Roy, i innledningen til romanen *The God of Small Things*, bevisst bruker metaforer for å bygge opp en stemning. Roy benytter også andre språklige virkemidler, som besjeling, beskrivende adjektiv, og det Aare kaller «*gestaltende verb*», som «tilsammans styr läsarens associationer mot en stämning a växande, av liv som frodas och sensualitet».³⁸² Jeg liker disse litterære grepene og har forsøkt meg på noe av det samme. Som i teksten «Da alt stengte ned», hvor en av scenene inneholder følgende beskrivelse:

Den ene voksne, en mann, framstår først behersket, skjult bak et blått munnbind. [...] Så brister det for alvor for ham. Tårene kommer, og med dem

³⁷⁸ Gundersen, 2023, s. 14

³⁷⁹ Gundersen, 2023, s. 14

³⁸⁰ Gundersen, 2023, s. 12

³⁸¹ Aare, 2022, s. 32

³⁸² Aare, 2022, s. 33

oppriktigheten: «Vi har det veldig vanskelig Sir. Se på barna våre. Hvordan skal vi klare det med dem?» [...] Mannen som lot tårene briste bak demningen av et blått munnbind, viser fram den ødelagte sykkelen de har skaffet til transporten.³⁸³

I «Den andre bølgen» innleder jeg teksten med et paradoks: «Døde kropper svøpt i hvitt venter i kø.» Jeg formulerte denne åpningen ut fra en fornemmelse om at den ville være effektiv. Jeg hadde ennå ikke lest Iben Brinch Jørgensens tekst om hvordan stemning skapes ved bevisst bruk av ulike stilmarkører, som paradoks, gjentakelse, metonymi, metaforer og anaforer. Bruk av gjentakelse kan for eksempel skape en stemning av ro og flyt.³⁸⁴ Og det er mer. Nærmest uendelig. Romanens subjektivitet, perspektiv og illusjon. Novellens stramme form og avgrensede univers. Reportasjens fakta. Intervjuets dialoger. Det moderne teaters dialogstruktur. Det antikke teaterets flerstemmighet. Selvbiografiens framstilling av erindring og fortellerstemme. Essayets rom for argumentasjon og sammenfatning av kunnskap. «Det eneste grepet fra fiksjonen man absolutt ikke kan bruke, er å finne på, dikte opp noe», skriver Bente Teigen Gundersen.³⁸⁵ Sannferdighet ned til siste komma.

Skrivekunst og tetthet

Morten Strøksnes og Ivo de Figueiredo har påstått at de, som sakprosaforfattere, i stor grad benytter seg av «den samme litterære verktøykassen» som skjønnlitterære romanforfattere.³⁸⁶ Jo Bech-Karlsen er uenig: Strøksnes og Figueiredo skriver ikke «annenrangs romaner, men førsteklases dokumentarbøker».³⁸⁷ I sin lesning av de to, opplever han at de dyrker en annen litterær form og at det nettopp er denne annerledesheten som gir deres bøker originalitet og kvalitet. «Jeg vil si at Strøksnes makter å skrive et verk som både anvender essayistikkens fordelaktige modus for formidling av kunnskap, og som oppildner til samfunnsengasjement», skriver Brage Egil Herlofsen om Strøksnes' *Havboka*.³⁸⁸ Hva er denne andre litterære formen? Hva

³⁸³ BBC, 2020 (min oversettelse)

³⁸⁴ Jørgensen, 2019

³⁸⁵ Gundersen, 2023, s. 12

³⁸⁶ Bech-Karlsen 2014, s. 35

³⁸⁷ Bech-Karlsen 2014, s. 35

³⁸⁸ Herlofsen, 2019, s. 49

er denne annerledesheten? Hva er dette fordelaktige? Er det dette Jo Bech-Karlsen sikter til når han skriver: «Den språklige formidlingen bør også være et virkemiddel for å fortelle en spennende historie.»³⁸⁹ Handler det om språklig formidling, om å gjøre en tekst lesbar og tilgjengelig? Og kanskje om å være inviterende? I en sammenligning mellom forskningsformidling og essayistikk, finner Bech-Karlsen at essayet er, nettopp, mer inviterende i formen:

Svært mye forskning interesserer mange flere enn kretsen av innvidde forskere. Da er det synd at formidlingen stenger dem ute. Essayet byr på en mulighet til å henvende seg til en bredere krets av lesere. Det er ikke ekskluderende, men inviterende i formen.³⁹⁰

Hva karakteriserer essayets inviterende vesen? Handler det om språkets nærhet og tilgjengelighet? Iben Bech Jørgensen foreslår at tilsynelatende impulsive digresjoner eller markeringer i teksten kan skape «en nærhet imellom den skrivendes tid og sted og den lesendes tid og sted».³⁹¹ Og at bruk av aktive verb, i presens, skaper «en rask, nærværende, og kanskje påtrengende stil».³⁹² Andre språklige måter å skape nærhet på, kan være gjennom å bruke «du», eller å stille retoriske spørsmål. Steven Pinker adresserer kunnskapens forbannelser og måter å omgå disse på. En av forbannelsene kommer til uttrykk når vi ikke innser hvor abstrakt vi tenker om tema vi kan mye om. Lesere liker ikke å føle seg dumme. Da mister vi dem. Bech-Karlsen peker ut utviklingsforsker Terje Tvedt som en som har lyktes i å formidle kunnskap på en konkret, engasjerende og medrivende måte. Det Tvedt har skjønnet, er «den viktige sammenhengen mellom kunnskap, erfaring, skriving og refleksjon».³⁹³ Og hva får man når denne sammenhengen er etablert? Jo, en essayistisk og overgripende skrivemåte. En annen komponent ved essayets inviterende vesen, er kanskje det Bech-Karlsen omtaler som «tetthet». Han bruker uttrykket for å beskrive forholdet mellom innholdet, eller emnet, og språket: «Språket skal ikke bare uttrykke noe om sitt emne, det skal også uttrykke emnet selv. Innhold og form skal ikke være atskilt; jo

³⁸⁹ Bech-Karlsen, 2003/2011, s. 36

³⁹⁰ Bech-Karlsen, 2003/2011, s. 36

³⁹¹ Jørgensen, 2019, s. 119

³⁹² Jørgensen, 2019, s. 120

³⁹³ Bech-Karlsen, 2003/2011, s. 43

større tetthet, desto bedre.»³⁹⁴ Dette var et viktig poeng også i den klassiske retorikken. Forholdet mellom innhold og form er avgjørende. Det ene mister kraft uten det andre: «Formen må aldri løsriveres fra innholdet. Retorikkens ubrytelige enhet mellom innhold og form er uttrykk for dyp respekt for erfaringen som innhold.»³⁹⁵ I praksis betyr dette at tekster med tetthet også har et personlig preg.

I et essay om Ernest Hemingway, forteller den norske forfatteren Per Petterson at den unge Hemingway lærte mye om skrivekunst av sin eldre forfatterkollega Gertrude Stein:

Av Gertrude Stein lærte han hva han burde se på av den moderne billedkunsten, som var i rivende utvikling på det tidspunktet, og at det gikk an å lære av den, at det fantes ei bru mellom billedkunst og litteratur, og at ordas betydning ikke er viktig aleine. At skrivekunst blir kunst når det er like viktig hvordan orda *høres* ut, *ser* ut, hvordan de står etter hverandre på linja, at setninger kan være elastiske som musikalske strofer, eller som Cézannes landskaper, at en gjentakelse brukt på den riktige måten er en god ting, ikke en uting. At litterær prosa er noe annet enn å skrive stil på skolen.³⁹⁶

Jo Bech-Karlsen beskriver skrivekunst som del av en overgripende kategori. En kategori som favner både skjønnlitteratur og sakprosa under samlebegrepet kunstprosa. Motsatsen er triviallitteraturen, som har preg av konvensjonell skriving.³⁹⁷ Han fremhever sosialantropologen Anders Johansen som en av få som faktisk snakker om skrivekunst, «om å skrive 'med omsorg for uttrykket'», og om å skrive med stil på en måte som tilfører teksten en elastisk kvalitet.³⁹⁸ For Johansen er språkbehandlingen en avgjørende del av skrivekunsten. Ikke bare i skjønnlitteraturen, men også i sakprosaen. «En viss livaktighet i setningsføringen er en kilde til glede i en hvilken som helst tekst, og denne musikaliteten ansporer

³⁹⁴ Bech-Karlsen, 2003/2011, s. 40

³⁹⁵ Bech-Karlsen, 2003/2011, s. 40

³⁹⁶ Petterson, 2004

³⁹⁷ Bech-Karlsen, 2014

³⁹⁸ Bech-Karlsen, 2014, s. 40

forståelsen.»³⁹⁹ Tekster som er så preget av «tetthet» at innhold og språk smelter sammen til ett, kan framstå som musikk, som rytme, eller som språkets åndedrett.⁴⁰⁰

Det finnes en grense

Har kreativitet noen plass i stilarten «sakprosa», spør Johan Tønnesson. Han tar for seg Rolf Pippings artikkel «Språk og stil» fra 1938, hvor sakprosabegrepet ble beskrevet som «en saklig prosastil prinsipielt uten følelser og mottakerhensyn».⁴⁰¹ Ifølge Pipping er formålet med sakprosaen å tilfredsstillere «forfatterens intellektuelle 'utløsningsbehov' mens poetisk kunst og talekunst skal uttrykke henholdsvis følelser og vilje».⁴⁰² Ved nærlæsning av artikkelen, finner derimot Tønnesson både lekenhet og skriveglede i Pippings artikkel:

Med sin sterke tilstedeværelse som forfatter, sitt engasjement og sitt hverdagspråk overskrider språkforskeren Pipping den akademiske formen i sin artikkel. Gjennom en veksling mellom lærd og ganske emosjonell stil – inkludert hans freidige og subjektive utfall – ja, han finner til og med plass for et utropstegn – praktiserer han en kreativ, akademisk stil.⁴⁰³

Og Tønnesson er klar: «Vi trenger mer kreativ akademisk prosa. [...] Både skriveren, leseren og saken fortjener et friskere språk. [...] Vi trenger definitivt mer lekenhet og skriveglede i faglig sakprosa, slik vi faktisk fant den i Pippings egen tekst.»⁴⁰⁴ Men finnes det en grense? Et sted der lekenhet ikke lenger tjener saken, men kanskje egner seg bedre i en skjønnlitterær tekst? På nettsidene til Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFFO) finnes det en liste med ti tips for en god søknad. Som punkt seks, under overskriften «Form og stilistiske virkemidler», skriver de:

Innhold er ikke alt. Form og stil betyr mye også på sakprosafeltet. Vær dessuten sjangerbevisst. Det for tiden populært å utforske krysningspunktet

³⁹⁹ Johansen 2009/2018, s. 28

⁴⁰⁰ Bech-Karlsen, 2003/2011

⁴⁰¹ Tønnesson, 2019, s. 85

⁴⁰² Tønnesson, 2019, s. 85

⁴⁰³ Tønnesson, 2019, s. 99

⁴⁰⁴ Tønnesson, 2019, s. 100

mellom sakprosa og fiksjon. Forleggerne er også glade i narrativ sakprosa med sterkt personfokus eller fortellerstemme med kraft. I dette grenselandet er det viktig å vite hvordan man skal navigere. Husk at leserkontrakten for sakprosaen er en annen enn for fiksjonsprosaen. Har du intensjoner om å skrive med litterære virkemidler, er det viktig at du sier noe om hvorfor og hvordan du akter å gjøre dette. Og du må være tydelig på at du vet hvor grensene går.⁴⁰⁵

Det finnes med andre ord en grense. En grense for hvor litterær en sakprosatekst kan være. Også Tønnesson er tydelig på det må være grenser for lekenhet i sakprosaens verden, fordi «vitenskap er for alvorlig til at leken får ta overhånd».⁴⁰⁶ Noen områder krever særlig varsomhet. Det ene er sannhetsområdet. Tønnesson er klar: «Det står strid om tolkningen av de fleste saksforhold, men en løgn er en løgn.»⁴⁰⁷ Et annet område er grenselandet mot fiksjonens rike, «det riket hvor man kan dikte i vei mens man forsøker å skrive sant om virkeligheten, slik en Fløgstad eller Undset eller Ibsen gjør det. Slikt kan ikke fagforfatteren gjøre under dekke av å ville være kreativ».⁴⁰⁸ Selv om sakprosaforfattere kan tillate seg å gjøre tankeeksperiment eller dikte opp eksempler for å illustrere saken, «må den overordnede leserkontrakten være tindrende klar: Her gjelder etterrettelighetsregimet».⁴⁰⁹ Et tredje område er nitide litteratur- og kildehenvisninger. «I fri essayistikk er det kanskje et visst rom for slik lek. Men kreativ akademisk skrivning må aldri preges av 'shortcuts', det som i norsk dagligtale ironisk kalles 'kreative løsninger'».⁴¹⁰ Så er det altså rom for saklig lek innenfor sakprosaens hagegjerder. Og kanskje kan man være enda litt mer løssluppen i leken som essayist enn som forfatter av andre sakprosaformer? Det løsslupne rommer lek med stil. Iben Brinch Jørgensen skriver: «Å arbeide med stilen i en akademisk tekst er å arbeide med uttrykket, og fordi uttrykket og innholdet henger sammen, blir det å arbeide med uttrykket også en måte å utvikle de geniale tankene på.»⁴¹¹ Er det ikke dette Jo

⁴⁰⁵ NFFO, Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening, 2023

⁴⁰⁶ Tønnesson, 2019, s. 100

⁴⁰⁷ Tønnesson, 2019, s. 100

⁴⁰⁸ Tønnesson, 2019, s. 100

⁴⁰⁹ Tønnesson, 2019, s. 101

⁴¹⁰ Tønnesson, 2019, s. 101

⁴¹¹ Jørgensen, 2019, s. 118

Bech-Karlsen beskriver som «tetthet»? Som handler om det avgjørende forholdet mellom innhold og form. Avgjørende, fordi det ene mister kraft uten det andre.

Ivo de Figueiredo anmeldte våren 2014 Carsten Jensen og Anders Sømme Hammers bok *Alt dette kunne vært unngått. En reise gjennom det nye Afghanistan*. Han har flere innvendinger. En av de mer alvorlige handler om at forfatternes reiseskildringer bærer preg av en narrativ og innlevende stil som «tidvis motarbeider bokens debatterende og polemiske hensikt». ⁴¹² Figueiredo er ikke kritisk til forfatternes gripende skildringer. Tvert imot ser han at disse støtter opp om bokens kritiske prosjekt. Problemet er derimot «at reiseskildringen som sjanger ikke gir tilstrekkelig rom for systematisk argumentasjon, drøfting, kunnskap og teorier. Dette gjøres liksom unna i innledningen, med enkelte henvisninger til internasjonal litteratur; for øvrig spres argumenter og polemikk i jevne drypp utover reiseskildringen». ⁴¹³ Og så, i det påfølgende avsnittet, kommer det jeg virkelig synes er interessant. Figueiredo skriver:

Jeg tror bokens sprengkraft ville ha vært større dersom forfatterne hadde tillatt seg å bryte kravet til narrasjon og innlevelse, som ofte (og feilaktig) regnes som selve kjennetegnet på litterær sakprosa, og latt boken munne ut i en mer direkte argumentasjon med systematisk belegg og tydelig adressat; [...]. ⁴¹⁴

Jeg har tidligere nevnt at Jo Bech-Karlsen bruker sjangerbenevnelsen «essayistisk reportasje» om Carsten Jensens reisebøker. Begrunnet i at «[...] reportasjepreget er så sterkt, selv om de essayistiske kvalitetene også er fremtredende». ⁴¹⁵ Kan vi, med bakgrunn i Figueiredos innvending mot denne bokens litterære stil, utlede at essayistiske reportasjer ikke har sprengkraft nok til å debattere samfunnsaktuelle problemstillinger? I innledningen til *CRONICA. Sanne fortellinger fra Latin-Amerika*, spør Bente Teigen Gundersen: «Er det slik at journalistikk på jakt etter objektive og etterprøvbare fakta er mer sann og virkelig enn journalistikk som i tillegg bruker skjønnlitterære grep? Blir ikke noe utelatt i begge tilfeller? Er det mulig å få fram hele

⁴¹² Figueiredo, 2014, Bech-Karlsen, 2014, s. 35

⁴¹³ Figueiredo, 2014

⁴¹⁴ Figueiredo, 2014, Bech-Karlsen, 2014, s. 35

⁴¹⁵ Bech-Karlsen, 2014, s. 31

sannheten?»⁴¹⁶ Hun henviser til Tom Wolfe, nyjournalistikkens guru, som mente «at virkeligheten alltid overgår fantasien».⁴¹⁷ Gundersen påpeker at dette i aller høyeste grad er tilfelle i Latin-Amerika. Og da er det fristende å skyte inn at India ikke er noe unntak fra denne regelen. Dette betyr at det ikke er nødvendig å ty til fiksjon for å beskrive virkeligheten. At virkeligheten ikke må diktes opp eller pyntes på for å bli spennende eller lesverdig nok. «Utfordringen», foreslår Gundersen, «er heller å presentere virkeligheten, som ofte er absurd, på en sammenhengende og forståelig måte. Gjøre den mer sober, kanskje».⁴¹⁸ Gundersen referer til den meksikanske forfatteren og journalisten Juan Villoro, som «mener en tekst står i fare for å miste kraften om den prøver å vise fram hele den grenseløse virkeligheten. Han råder cronica-skribenten til å være sparsom med brennbare virkemidler, for 'virkeligheten har mer enn nok fyrstikker i seg selv'».⁴¹⁹ Dette minner om hva Ernest Hemingway lærte av sin venn, den amerikanske lyrikeren Ezra Pound, mens de begge oppholdt seg i Paris tidlig i 1920-årene:

Av Pound lærte han de elementære reglene for god skrivekunst; unngå abstrakter, vær til det ytterste konkret når du beskriver en tilstand, et fenomen, en handling, bruk aldri et symbol om ikke det du bruker som symbol kan stå aleine uten tillagt betydning. (Det kritikerne ikke har forstått, sa han tredivde år seinere om boka «Den gamle mannen og havet», er at den store fisken er en fisk.) Til gjengjeld lærte Hemingway Pound å bokse. Med vekslende hell.⁴²⁰

Er det dette Ivo de Figueiredos innvending mot Carsten Jensens og Anders Sømme Hammers Afghanistan-bok handler om? Er graden av litteraritet og sprengkraft omvendt proporsjonale størrelser? Kanskje, om det ene skygger for det andre.

På slakk line, eller da covid-19 kom til India består av seks essayistiske tekster. Tekstene bærer på et stort alvor og handler om tunge tema. Pandemi, politikk og polarisering. Min intensjon har vært å balansere tekstenes litteraritet og slagkraft (eller sprengkraft). Jeg tenker på dem som brikker i et puslespill. Brikker som

⁴¹⁶ Gundersen, 2023, s. 11

⁴¹⁷ Gundersen, 2023, s. 13

⁴¹⁸ Gundersen, 2023, s. 11

⁴¹⁹ Gundersen, 2023, s. 11

⁴²⁰ Petterson, 2004

sammen gir et bilde av Indias møte med pandemien. Ett av mange mulige. Budskapet kunne hatt en helt annen innpakning. Det kunne forblitt i den litt løse, akademiske artikkelformen. Ville det da blitt lest på en annen måte? Blitt oppfattet som mer alvorlig? Som å ha mer sprengkraft? Eller tvert imot? Kan det tenkes at den essayistiske formen lykkes bedre i å formidle budskapet alvor? Fordi formen i seg selv framstår som lett og tilgjengelig. Nærmest som en litterær kontrast til det tunge temaet?

Litteraturliste

- Andersen, H. L. (2002). Hvordan får essaybegrepet mening? I B. Kjos Fonn red., *FAGF6200 Essayskriving* (s. 21-24). *Årsstudium i fagforfatterstudiet. Kompendium 2017*
- BBC (2020, 16. mai). India coronavirus lockdown: Road accident kills 24 migrant workers. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-52688899>
- Bech-Karlsen, J. (1998). *Jeg skriver, altså er jeg. En bok for fagskriveren som vil fortelle*. Tano Aschehoug
- Bech-Karlsen, J. (2003, 22. august). Forvirring om essayet. *Klassekampen*. <https://klassekampen.no/utgave/2003-08-22/forvirring-om-essayet>
- Bech-Karlsen, J. (2003/2011). *Gode fagtekster. Essayskriving for begynnere*. Oslo: Universitetsforlaget
- Bech-Karlsen, J. (2014). *Den nye litterære bølgen: Litteraritet og transparens i norske dokumentarbøker 2006–2013*. Oslo: Cappelen Damm akademisk
- BLA-podden. Episode #29: Essayet som form med Bernhard Ellefsen, Ida Lødemel Tvedt og Eirin Andresen Betten. *Bokvennen litterær avis*. <https://soundcloud.com/blapodden/episode-29-essayet-som-form-med-bernhard-ellefsen-ida-lodemel-tvedt-og-eirin-andresen-betten>
- Bull-Gundersen, M. (1991). I B. K. Fonn red. (s. 71-76), *FAGF6200 Essayskriving. Årsstudium i fagforfatterstudiet. Kompendium 2017*
- Clark, R. P. (2002). Balancegangen mellom fakta og fiction. I O. Sønnichsen og M. Kramer (red.), *Virkelighetens fortellere* (s. 341-350). Helsingør: Ajour
- Eide, Elisabeth (2001). Veien til Kabul, i M. Grønn (red.), *Lykke på reisen: norske jenter møter verden*, s. 33-41
- Figueiredo, I. (2014, 6. mars). Norges svik mot Afghanistan. *Morgenbladet*. https://morgenbladet.no/boker/2014/norges_svik_mot_afghanistan
- Fonn, B. K. (2019, 21. oktober). Essayet. Forelesning i sakprosa innføring, OsloMet
- Fonn, B. K. (2021, 1. mars). Litterær journalistikk, introduksjon. Forelesning i litterær journalistikk, OsloMet.
- Fonn, B. K. (2023, 24. april). Essayet. Forelesning i sakprosa innføring, OsloMet
- Geertz, C. (1973). Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture. <https://philpapers.org/archive/GEETTD.pdf>
- Gjerpe, K. (2014, 25. mars). Å Pythagoras, hvorfor avverget du ikke denne flommen?, i *Prosa nr. 1 2014*. <https://prosa.no/artikler/essay/a-pythagoras-hvorfor-avverget-du-ikke-denne-flommen>

- Gundersen, B. T. (2023). Innledning. Prosaens nebbdyr. I L. Guerriero og B. T. Gundersen (red.), *CRONICA. Sanne fortellinger fra Latin-Amerika*. Oslo: Camino
- Hartsock, J. C. (1998). The critical marginalization of American literary journalism. I *Critical Studies in Media Communication*, 15:1, s. 61-84
- Herlofsen, B. E. (2019). «Den store mengden vidunderlige foreteelser som tilhører vannets element.» Den essayistiske modus og dens manifestasjon i Morten Strøksnes' Havboka. Masteroppgave i NOR4091, Institutt for lingvistiske og nordiske studier (ILN), Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo
- Hornmoen, H. (2006). Constructing Karl Popper. I *Nordicom Review 27 (2006) 2*, s. 169-183
- Hornmoen, H. (2021, 2. mars). Om nyjournalistikken – en inspirasjon til gode reportasjer. Forelesning i litterær journalistikk. OsloMet
- Jensen, C. (2002). *Opprør mot tyngdeloven*. Oslo: Forlaget Press
- Johansen, A. (2009/2018). *Skriv! Håndverk i sakprosa*. Oslo: Spartacus
- Johansen, A. (2012). Skrivemåte og metode, i A. Johansen (red.) *Kunnskapens språk. Skrivearbeid som forskningsmetode* (side 9-28). Oslo: Scandinavian University Press
- Jørgensen, I. B. (2019). Seriffer og sjiraffer, Stilistikkens plass i akademisk skriving. I I. B. Jørgensen og N. Askeland (red.), *Kreativ akademisk skriving* (s. 104-125). Oslo: Universitetsforlaget
- Kleiva, A. (2023, 11. februar). Farvel, morgonbrev. *Klassekampen*. <https://klassekampen.no/utgave/2023-02-11/farvel-morgonbrev>
- Kramer, M. (1995). Breakable Rules for Literary Journalists. I Sims, Norman og Mark Kramer (red.), *Literary Journalism: A New Collection of the Best American Nonfiction*. Ballantine Books, s. 21-34
- Kramer, M. (2002). Føles dine fødder også våde? I Sønnichsen, Ole og Mark Kramer, *Virkelighedens fortællere* (s. 11-20). Helsingør: Ajour
- Lindgren, L. (2021). *Ekko. Et essay om algoritmer og begjær*. Oslo: Gyldendal
- Longum, L. (1997). Å skrive essayistisk! I B. Kjos Fonn red. (s. 77-94), *FAGF6200 Essayskriving. Årsstudium i fagforfatterstudiet. Kompendium 2017*
- Longum, M. (1996). Et nytt forsøk? Essaystikkseminar på Sundvolden 28.-29. september 1996, seminarrapport. I B. Kjos Fonn red. (s. 129-175), *FAGF6200 Essayskriving. Årsstudium i fagforfatterstudiet. Kompendium 2017*
- Moi, T. (2019). Å skrive er å tenke, i *Min metode. Om sakprosaskriving* (side 15-35). Oslo: Cappelen Damm

NFFO, Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (2023). Ti tips for en god søknad. <https://nffo.no/aktuelt/home/nyheter/ti-gode-rad-for-en-god-soknad>

Steensen, S. (2013). The Return of the "Humble I": The Bookseller of Kabul and Contemporary Norwegian Literary Journalism. *Literary Journalism Studies*, 5(1), 61-80. https://s35767.pcdn.co/wp-content/uploads/2013/06/061-080_Humble-I.pdf

Steensen, S. (2016). *Stedets sjanger. Om moderne reportasjelijournalistikk*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk

Strøksnes, M. (2015). Innsnevring av kampsonen, i *Vinduet nr. 3 2015* (s. 314-331)

Tromp, C. (2022). *Kulturkrig. Det ytre høyre og normaliseringen av det ekstreme*. Oslo: Cappelen Damm

Tønnesson, J. L. (2008/2019). *Hva er sakprosa*. Oslo: Universitetsforlaget

Tønnesson, J. (2019). Har kreativitet noen plass i stilarten «sakprosa»? Rolf Pippings utløsning frå 1938 revisited. I I. B. Jørgensen og N. Askeland (red.), *Kreativ akademisk skriving* (s. 85-103). Oslo: Universitetsforlaget

Aare, C. (2022). *Det tidlösa reportaget*. Lund: Studentlitteratur

Åslund, A. (2019). Om det essayistiske i akademisk skriving – belyst ved teoretiske eksempler. I I. B. Jørgensen og N. Askeland (red.), *Kreativ akademisk skriving* (s. 59-84). Oslo: Universitetsforlaget